

AKADEMİ

MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ
Kemâl Yurdakul AREN
Tarık BUĞRA
Mehmet DEMİRCİ
Emel KEFELİ
Tâlip KÜÇÜKCAN
Reşat ÖNGÖREN
Fuad SAMUK
A. İbrâhim SAVAŞ
Mustafa TAHRALI
Ayşe G. TUNCEROĞLU

YIL: 26

NİSAN 1997

SAYI: 2

ISSN 1301-157X

KUBBEALTI

AKADEMİ

MECMÛASI

YIL: 26 NİSAN 1997 SAYI: 2

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI

– Üç ayda bir çıkar.–

**Kubbealtı Akademisi
Kültür ve San'at Vakfı
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi a.
Sâhibi**

Sinan ULUANT

Yazı İşleri Müdürü
İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İbrahim Aydın Yüksel

Haberleşme Adresi
Peykhâne Sok. Nu. 3
34400 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: (0 212) 516 23 56
Fax: (0 212) 517 14 60

Posta Çeki Nu.
337056

Yurtiçi Abone
Yıllık: 1.000.000.- TL.
Öğretmen ve Öğrencilere
Yıllık: 750.000.- TL.

Kurum Abonesi
Yıllık: 1.600.000.- TL. (KDV dâhil)

Yurtdışı Abone
(Posta ücreti dâhil)
30 DM
25 \$

Mecmûamızdaki yazılar
kaynak gösterilerek iktibas
edilebilir.

Temsilcilerimiz

Türkiye Diyanet Vakfı
Ankara Yayınevi
Necatibey Cad. Ankara İş Hanı
Nu. 8/32-33 Sıhhiye
ANKARA

Ecdâd Kitapevi
Mithat Paşa Cad. 46/8
Lades Han Alt Kat
Yenişehir - ANKARA

Bilge Kitapevi
Atatürk Cad. Osmanlı İş Hanı
Nu. 105
BURSA

Akademi Kitapevi
159. Sok. 6/A Bornova-İZMİR

Furkan Kitapevi
İstiklâl Cad. Letâfet Sok.
Nu. 52 Başoğlu İş Merkezi
SAMSUN

Basıldığı Yer:
Özal Matbaası
Tel: (0 212) 520 60 58
Cağaloğlu-İstanbul

İÇİNDEKİLER

İşgal	Sâmiha AYVERDİ	5
Gazel	Mustafa TAHRALI	8
Yaptıkları ve Yapmak İstedikleri İle	Tânık BUĞRA	9
Ulu Bir Sultan Sâmiha Ayverdi'nin Ardından	Fuad SAMUK	22
Bir Güzel İnsan'dı	Kemâl Y. AREN	26
Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü Üzerine Bâzı İddiâlar	Dr. Reşat ÖNGÖREN	28
Tasavvuf ve Çevrecilik	Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ	34
17 ve 18. YY. Fransız Edebiyâtında Doğu	Emel KEFELİ	40
Yıkıntılar Arasında Adım Adım Bosna	Tâlip KÜÇÜKCAN	48
Demokrasi Ölümsüz Mü?	Erik V. Kuehnelt - Leddihn Çev.: A. İbrâhim SAVAŞ	56
Nisan Ve Şiir	Ayşe Göktürk TUNCEROĞLU	66
Gördüklerim-Duyduklarım-Okuduklarım	Kemal Y. AREN	70

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mûcibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

İŞGAL

Sâmiha AYVERDİ

Artık kahvehânelerde ve köy odalarında hayran hayran, Battal Gâzî'leri, Zaloğlu Rüstem'leri, Peri Pâdişâhı Hikâyeleri'ni, Dânişmendnâmeleri, Kerem ile Aslı'yı, Ferhad ile Şîrin'i ne okuyan var ne de dinleyen....

Bütün bu taş baskısı menkıbeler, bir vakitler şehirliye de köylüye de zevk, heyecan, hamâset, gazâ ve cenk şevkı vermekte idi. Ama bugün her biri sanki zelzele ile yıkılıp toprak altında kalmış arkeolojik metrûkattan başka bir şey sayılamamaktadır.

Gerek şehirlerde gerek kasaba, hattâ köylerin giriş kapılarında rastlanan diskoların havası içinde âileden, cemiyetten koparılıp para ve sefâhat erbâbı tarafından yoldan çıkarılmış düşkün Türk kızları, gençlere tuzak kurmuş bulunuyor. Onların telli pullu, açık saçık kılıkları ile çalıştıkları batakhanenin adı da diskotektir. Buralara dadanan, bu kirli kabarelerin tadını tadıp oraların câzibesine tutulmuş olan genç, artık ne Battal Gâzî'yi ne de Zaloğlu Rüstem'i dinler.

Amma biz, çocukluğumuzda bütün bunları ve daha nicelerini, evimizin ya da semtlerimizin yaşlılarından aşk u şevk ile senelerce dinledik durduk. Hiç de fenâ olmadı. Zîrâ İstanbul'un işgâli yıllarında hepimiz birer ateş parçası idik. Sanki birer çocuk değil, toprağa dişi ile tırnağı ile sarılarak koruyacak hâle gelmiş yiğitlerin heyecânı içinde bulunuyorduk.

1914 hezîmetinden sonra İstanbul, Müttefikler'in işgâli altında olmasına rağmen, devletin bağına indirilen bu darbe yetmiyormuş gibi 1920 yılının 16 Mart gecesi, vatandaşlarımızdan hiç kimsenin görmemeleri temennîsiyle şahit olduğum bu vahşiyâne tecâvüz, o acı günlerin, geçen senelerin tozu altında kalarak nisyâna karışmış olabilir. Ama İşgal sene-

leri denen o zamanların hakâret , zulüm, tezlîl hâdiseleri birbirini tâkip ettiği hâlde, bir de 16 Mart fâciasını meydana getirmek neye idi? Zâten Anadolu, Müttefikler tarafından yer yer paylaşılmış ve Türklere ancak Haymana Ovası ile Kastamonu'dan başka toprak bırakılmamıştı.

Amma Yunan istîlâsı karşısında, zincirlenmiş elimiz kolumuz, bu bağlardan sıyrılarak Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri ile yeni yeni teşekkül eden çeteler ve bu çetelerin güçlü reislerinin sesleri duyulmaya başlamıştı. Artık Urfa, Antep, Maraş, Balıkesir gibi merkezlerin çete faaliyetleri küçümsemeyecek hâdiselerdendi. Hemen hepsinin dilinde beğenir beğenmez oldukları ad "Mustafa Kemâl" idi.

Düşmanın haklı korkusu, Türk milletinin millî his ve heyecâna sâhip bir millet topluluğu oluşu keyfiyeti idi.

Ne yazık ki İstanbul'da Müttefikler'e kol kanat açan bir kuvvetli kalem vardı: Ali Kemâl. Ve gene ne yazık ki millî hâfızası iflâs etmiş bu adam, değil sadrâzam olmaya, fikrî ve ilmî kudret bakımından o mevkiin kapıcısı dahî olmaya lâîk bulunmayan Ferid Paşa gibi bir nâ-ehlin elinden tutarak Türk'ün, düşmana dayanma azmini kırdırmak isteyecek kadar işi ileri götürüyordu.

Böylece de Anadolu'da mozayik gibi parçalı ve dağınık millî müdâfaanın birleşip bütün hâline gelmesi endîşesi Müttefikler'i hayli tedirgin etmekte bulunuyordu. Şu hâlde, Türklerin başına yeni yeni korkular açmak ve alçakça tehditlerde bulunmak, Kroker zindanlarındaki engizisyonvârî zulümlerden başka, Türk milliyetçilerini adamakıllı ürkütmek lâzım geliyordu.

Ali Kemâl'e yordakçılık eden Refik Hâlit⁽¹⁾ mânîdar bir yazı ile âdetâ sevinerek, günlerin yeni hâdiselere gebe olduğunu îmâ etmişti.

Bizim kulağı delik âile çevremiz bu hiyânet habercisini hem sevmez hem de pek okumaz olduğundan sonradan duyarak uyandık.

Ama bizi asıl tatlı uykumuzdan uyaran, gazete haberi değil, gece yarısı tepemizde uçuşan kurşunlar olmuştu. Evet, evimiz, Şehzâdebaşı'nda hem Letâfet apartmanına hem de karakolhâneye çok yakındı.

İşte İngilizlerin bir silâhlı müfrezesi tarafından, uykuda olan yirmi Türk kurşunlanıp öldürüldükten sonra Harbiye Nezâreti işgal edilmiş, evler basılmış, karşılarına tesâdüfen çıkan kimseler vurulup öldürülmüş, Meclis-i Mebûsan ve Âyan kordon altına alınmıştı.

(1) Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Yüzellilikler listesine girerek sınır dışına sürülen Refik Hâlit Karay.

Evet, İngilizler sıcak yatağında müdâfaasız uyuyan yirmi mâsum Türk askerini şehîd ettiler. Artık bu şehitlerin ağlayan annelerinin, babalarının, çoluğunun çocuğunun göz yaşları, doğup büyüdükleri topraklarda kaldı. Onların ne feryatları ne sesleri duyuldu. Biz de duyamadık. Amma bu kahbece işlenmiş cinâyet, Türk milletinin hâfızasından aslâ silinmemiştir.

Sanki, evimizin kiremitlerine düşen, kaplamalarına saplanan kurşunların seslerini hâlâ duyar gibiyim.

Ey Türk evlâdı! Sen de duy... O günlerin içinde yaşayamadıysan bile olanları, bu acı devrenin şâhidi olanların dilinden dinle.

Hâfızan, türlü düşman oyunları ile ters yollara saptırılmıştır. Seni kılıçla, topla tüfekte yıldıraramamış olanlar, taassup hapları ile zehirlemeğe uğraşıyorlar. Ne yazık ki îman gibi Türk'ün târihî kal'ası, şimdi ona dıştan hücum etmekte olanlara beyaz teslim bayrağı açmış bir gafletler karanlığı içinde bulunmaktadır.

Ey Türk! Asırlardır etrâfın gene, düşmanlarla dopdolu idi. Amma o zaman Türk'ün bâzûsunu bükecek bir kol çıkmadığı için düşmanlarının hepsi de yel gibi, sel gibi silinip gidivermişti.

Şu hâlde şimdi de evlâdlarını târihî nafaka ile besle, güçlendir ve kimse artık onları yatakta kurşunlamak cesâretini duymasın.

GAZEL

Yanmakta firkatinle gönül hoş değil yine
İnlerse bin nevâ ile, çok görme, dil yine

Rûhum kanatlanıp da uçar, çırpınır tenim
Vermiş ki bir sadâ sana yârim meyil yine

Her nağmeden yağarsa ateşler alev alev
Olmaz ki sevdiğim, şu gönül mûtedil yine

Bir an düşünce ufkuma binlerce sûretin
Gözler nasılsan öyle güzel gördü bil yine

Sorsam, a sevdiğim, acabâ maksadın nedir
Etmekte gönlü böyle perişan sefil yine

Can borcu istenir, yürü var durma, cân ile
Bilmez misin ki âşığa aşktır kefil yine

Nâgâh Mürîd'e hâli ayân oldu firkatin
Her ayrılıktan aşka düşer bir şekil yine

Mustafa TAHRALI

11 Ağustos - 5 Eylül 1976

Hozat-Elazığ

"YAPTIKLARI VE YAPMAK İSTEDİKLERİ İLE TÂRIK BUĞRA"(*)

Takdim: Kıymetli misâfirlerimiz, bugünkü büyüğümüz Tarık Buğra Beyefendi, kendilerini tanıtmaya hâcet görmüyorum. Buyurun efendim.

Gerçekten teşekkür ederim. Aranızda belki "övünerek başladı" diyenler çıkacak. Ama söylemeden yapamayacağım. Bu benim gâlibâ özel bir şanssızlığım. İkinci defâ burada konuşuyorum. Birincisine 38 ateşle gelmişim, sırf söz verdiğim için... Bu sefer de arka arkaya iki Ankara yolculuğu, üç tane önemli röportaj ve dün evimde uzun süren bir televizyon çekimi. Ve şimdi burda böyle yorgun ve bitkin bir ihtiyar olarak karşınıza geldim. Bir Karagöz tekerlemesiyle başlayayım söze: "Her ne kadar sürç-i lisân edersek affola."

Söze, bu "yapmak istediklerim"le başlamak istiyorum. Bir politikacı, bir işadımı, bir asker veya herhangi bir meslek erbâbı pekâlâ, "yapmak istediklerimi çok şükür yaptım," diye göçer bu dünyâdan. Ama bir sanatçı, hiç zannetmiyorum. Her sanatçının ve yazarın mutlaka yapmak isteyip de yapamadıkları olacaktır. Gözleri arkada gidecektir. Bu, benim için de böyledir. Yaptıklarına gelince, ki konu böyle tâyin edilmiş, şükrederek söylerim, yapmak istediklerimden yaptıklarım var. Ve bunlar benim için yaşamakla eşdeğer şeylerdir. Meselâ bir Kurtuluş Savaşı romanı, meselâ Osmanlı'yı Osmanlı yapan değerleri anlatan bir roman... Gene meselâ, 1960 ile 80 yılları arasındaki Türkiye trajedisini anlatan bir roman yazdım. Bunları Allah izin verdi, yazabildim. Yazmak isteyip de yazamadıklarım var mı, bilmiyorum. Arada sırada benim çöplüğü karıştı-

(*) 1991/1992 senesi Kubbealtı Akademik Toplantıları'nın "Yaptıkları ve Yapmak İstedikleri ile İlim, Fikir ve San'at Adamlarımız" serisinde 19.02.1992 günü yapılan konuşma metni. Bu vesileyle Târik Buğra'yı RAHMETLE anıyoruz.

rim. Çöplük dediğim eski notlar, eski kırıntı döküntüler, bloknotlar, takvimler... Hâtıra -sözüm ona- defterlerim... Bakarım; birtakım cümleler yazmışım, altına not da düşmüşüm: "Bu ne güzel film olur, piyes olur, bunu hikâye yap, bu konuşma metinlerinden birisi olabilir..." gibi notlar düşmüşüm. Bâzıları olmuş, fakat pek çoğu olmamış. Bunu şöyle yap, güzel olur dediğimi yapmamışım, unutup gitmişim.

Bundan sonra, "sır" için birşey söylemek istemiyorum. O kadar büyük bir adam değilim. Ne yapabileceğimi çok iyi biliyorum. Gücüm neye yeter, çok iyi bilirim. Hiçbir zaman çizmeden yukarı çıkmadım, çıkmamaya çalıştım. Bunu bir onur mes'elesi yaptım. Şimdi şu kocaman 75 yaşından sonra ilk projeler, ilk hevesler bana çok utanç verici gelir. Kısacası, gerçekten haddimi bilirim ben.

Yazmak istediğim ve Allah'tan izin istediğim bir tek konu var. O da -biraz evvel içerdekilerle konuştuk bunu- *Güneş Renkli Bir Yığın Yaprak* adını verdiğim bir romanı tamamlamak. Bu romanda Türkiye'nin yaşadığım 75 yılını anlatmayı ümit ediyorum.

Türkiye anlatılmaya değer -roman açısından, romancı açısından diyorum-. Türkiye kadar değişen bir ülke, insanlık târihinde görülmemiştir. Biz evvelâ, okka'nın kilo oluşunu gördük. Arşın'ın, endâze'nin metre olduğunu gördük. Takvimin değiştiğini, târihin değiştiğini gördük. Fesi, kalpağı bıraktık; şapka, kasket giydik. Boyuna değişti Türkiye. Biz dilimizi bile değiştirdik.

Kendisini arayan insanlar vardır. Bunun üzerinde çok durulmuştur. Ama kendisini arayan toplum pek görülmemiştir ve ele alınmamıştır. Türkiye, devamlı olarak kendisini arayan bir ülke manzarası gösteriyor ve bu yeni değil... Üzerinde durulmağa hakîkaten değer. Yarın veya şimdiden; olmuş, olacak yazarlar vardır, romanlar yazacak, araştırma yazacak vardır, bu açıdan bizim târihimize bakmalarını gerçekten tavsiye ediyorum. Benim vaktim geçmiş... Ama siz yapın; eğer varsa içinizde böyle bir yazar olmak hevesi yapın, bunu mutlaka yapın. Bu açıdan bir bakın târihimize. Tâ Gazneli Mahmud zamânından başlar bu.

Gazneli Mahmud hâlis, tam Türk; ama Türklüğü yerden yere vuran "Şehnâme"yi Firdevs'ye o yazdırtmıştır. Yazdırtmakla da kalmamış, sarayına ondan mısırâlar, beyitler kazıtmış veya seramiklerle döşetmiştir. Anadolu Selçuklular'ında da böyledir. Adları Tuğrul'du, has Türk isimleliydi. Keyhüsrev oldular, Keykûbat oldular ve onların saraylarında da Şehnâmeler, beyitler yazıldı. Yâni devamlı olarak bir kimlik arayışı, kendinden kaçış, yeni birşey arayış içerisinde bizim toplumumuz. Osmanlı'yı

biliyorsunuz, dilini değiştirdi. Bu değişmelerin, arayışların kesin olarak çok iyi tarafları vardır; bize kazandırdıkları vardır. Fakat acaba diyorum, kimliğimizi aşındırmadı mı bunlar?..

Beni ilgilendiren, o düşündüğüm romanda, sâdece son 70 yıldır ve o 70 yıl içersindeki değişiklikleri söylemek. Bunları yazmak istediğim bir romanım var. Allah izin verirse gözlerim açık gitmeyeceğim, çünkü ondan ötesini istemiyorum. Ondan ötesi için bir projem yok, bir tasavvurum yok. Üstelik bir de ekmek kavgam var benim. Biliyorsunuz, herhalde biliyorsunuz: Türkiye'de edebiyat karın doyurmaz, süründürür; eğer yalnız buna kaldıysanız. Bu yüzden bir ek iş dâima gerekmektedir.

Bundan iki ay kadar önce bir gazetede Gines rekorlar köşesi var, bilirsiniz belki. Orada bir yazı gördüm. İki-üç resim çıktı. Okudum, kestim, masamâ koydum. Şimdi orada. Neydi bu rekorlar?.. Bir Amerikalı yazar, bir roman için 20 bin dolar avans almış bir yayınevinden. 20 bin dolar... Vurun bunu Osmanlıya, milyarlar eder... Bir başka İngiliz yazar, gene bir roman ve bir hikâye kitabı için 20 küsur bin sterlin avans almış, yazacak. O da yüz milyarlar eder. Ben şimdi onu -hep masamın üstünde duruyor- otururken çalışmaya "Ulan aptal, diyorum; bak nasıl kazandırıyor edebiyat. Sen de çalış, sen de kazan."

Bu şaka bana çesâret veriyor, şevk, neş'e veriyor ve çalışma huzûru buluyorum; ama mâlesef başka iş yapmak zorundasınız. Yazı makinasını başka işler için, ne bileyim gazete yazıları için, ne bileyim senaryolar için kullanmak zorundasınız. Yâni, asıl işinizden kopacaksınız. Bu arada projeler kurmak, imkânsız.

Yapmak istediklerim yok kısacası. Yaptıklarım arasında şükürle hatırladıklarım var. *Küçük Ağa* var, *Osmancık* var, *Gençliğim Eyvah* var, *Dönemeçde* var. Bunları çok şükür yaptım ve biraz içim rahat. "Bir yazar olarak Türkiye'ye borcumu ödedim," diyebiliyorum. İnşallah bu bir kuruğu değildir.

Bir de bana verilen -bu konuşma görevinde- "Gençlere nasîhat" var, "tavsiyeler" var daha doğrusu.

Edebiyat tavsiye işi değildir. Bunu bir kere söylemek zorundayım. Ve edebiyat, yazarlık bir heves, bir özenti işi de değildir. Önce bunu kesin olarak belirtiyim. Burada, bu konuda yazmak isteyenlere söylüyorum: Önemli olan ve dünyânın en yararlı diyalogu olan, kendinizle diyalogdur. Gerçekten istiyor musunuz, yazar olmayı? İstek... Bu bir. İkincisi, yeteneğiniz var mı? Sorguya çekin kendinizi, kafanızı. Varsa soyunun bu işe, ama neyi bıraktığınızı da bilin.

Ben çok şeyi bıraktım. Yazar olacağım dedim ve çok şeyi bıraktım. Normal bir hayatta, bizim gibiler için diploma önemlidir, yâni meslek önemlidir. Ben bütün meslekleri bıraktım. Tıp fakültesine gittim, iki sene içinde ektim orayı; "olmaz" dedim, ayrıldım. Hukuk fakültesine gittim, üçüncü sınıfa kadar geldim, "olmaz" dedim, ayrıldım. Buna, "yapamadığın için" diyebilirler. Ben, girdiğim her imtihanın en iyisini yaptım. İlkokul, ortaokul, lise... hep birincilikle bitirdim. Yapabilirdim, ama ben yazar olmaya karar verdim. Neden vazgeçtiğimi de bal gibi biliyordum. Reddedildim, çevrem tarafından. "Okuyamadı." Bu hükmü aldım. Ama bu hükmü alacağımı biliyordum ben. Niyeti olan bunu düşünsün, yâni birşeyler bırakmak lâzım. Çok bayağı bir meddah hikâyesi vardır. Ama birçok şey anlatır. Umarım size de öyle gelecektir:

Dilenci kapıya gelir. Bir Arap dilencidir. Çalar kapıyı ve adama pencereden sorar, görünce: "Para mı istiyorsun?" Adam: "Para" der. "Eyvâ!.." der. Cevap: "Hem ayva, hem para olmaz." Hem ayva hem para olmaz; hiç bir konuda. Yazar mı olacaksınız, yazarlık insanın ömrünü ister. Birçok şeyleri bırakmanızı ister. Yazar olabiliyor musunuz, o zaman size bir/iki tavsiyede bulunabilirim:

Madde 1: Kıskanmayacaksın. Başaranları kıskanmayacaksın. Kıskançlık, insanın kendisine ihânettir. Kendi kendini baltalamasıdır, yıpratmasıdır. Ve sizin kıskançlığınız, hasediniz hiçbir başarıyı önleyemez. Herkes yapacağını yapacaktır. Bunu önleyemezsin. Siz kendi yapacağınızı iyi yapmaya bakın.

İkincisi; yazmaya başladığınız zaman kağıdın yırtılabilir bir şey olduğunu aklınızdan çıkarmayın; kağıt yırtılabilir. Yazdınız bekletin. Dindendirin. Ondan kopun, onun havasından kopun. "Kuzguna yavrusu güzel görünür." Yazara yazısı dünyânın en güzel şeyi gelir. Bittecrûbe sâbit. Yazarım, "Oh, hârika oldu" derim. Bırakırım, bir-iki ay sonra bakarım, yırtarım. Başlangıçta bu böyle olmuştu. Üslûbunuz teşekkül eder, ondan sonra tabîî bu tavsiye geçerli değil.

Yola şöhret için çıkmayın. Yazacaksınız, yola şöhret için çıkmayın, para için çıkmayın, çok fenâlık geçirirsiniz. Şöhret için çıktınız mı, mutlaka bir ökseye yakalanacaksınız, mutlaka... Varsa yeteneğiniz, sizi derhal kapacaklar. Kaparlar... Bu, ekonomik güçler tarafından olur; bu kapılış, politika tarafından olur. Bunu yaşadım. Ve bütün dünya da yaşad, hâlâ da yaşıyor. Şöhreti düşünmezseniz, kendi inancınızın dışında "Şöyle yap, şunu yap" diyenlere kapılmazsanız, büyük engeli aşmış olursunuz. Çünkü o tavsiyeler sizi kullanmak içindir, sizin yeteneğinizi kullanmak

içindir. Türkiye'de çok değerler bu yüzden kaybolmuştur. Politika kapmıştır, ekonomik güçler kapmıştır; başka ideolojiler, dünya görüşleri kapmıştır, ökseye düşürmüştür. Harcanmıştır.

Yazarlık yüzdeyüz bağımsız bir kafa işidir. Hür düşünce gücü ister. Peşin hükümlerle bu işe girilmez. Yazmak isteyenlere söylüyorum. Bunu kafanıza yazın. Peşin hükümlerle, yandaşlıklarla girilmez bu işe. Girdiniz mi, peşin peşin iflâs ettiniz demektir. En meşhur olursunuz, fakat iyi yazar, kesinlikle olamazsınız.

Övgülere, yergilere aldırış etmeyin. Övgülerin de, yergilerin de arkasında hesaplar vardır. Dünyânın her yerinde böyledir. Bir filmi, bir televizyon dizisini, bir kitabı alırsınız, seyredersiniz. Şöyle bir düşünün, size onu aldirtmışlardır, seyrettirtmişlerdir. Bu, satın alınan kupalar vasıtasıyla olur. Eleştiri kesimi edebiyâtın, o kesim dâima etkilemeye çalışacaktır sizi. Alınmayın... Övdükleri zaman da, yerdikleri zaman da. Ama insan enâyidir, aptaldır. Ben kendim, ben diyorum. *Siyah Kehribar* isimli bir roman yazdım; ilk romanımdır, çıkan ilk romanım. Otuz üç eleştiri çıktı hakkımda, otuz üç. Bu müthiş birşey. Bugün göremezsiniz böyle birşey. Bu otuz üç eleştirinin otuz tânesi yerden yere vuruyordu. Sanki ben roman yazmadım, bir cinâyet işledim. Küstüm, tavşan misâli küstüm: Dağa küstüm. Üç sene elime kalem almadım. Ne kazandım. Üç senem gitti. Şansım varmış, bir gece yarısı bir telefon: Yârin diye birşey yoktur, yazan adamın susmaya hakkı yoktur, diye sitem etti, azarladı. Uyandım, tekrar yazmaya başladım. Ama üç senem gitti. "Haksızlık bu" dedim. Bakıyorum sağıma soluma, işte ikinci baskısı çıktı. Falan romanı değil, ilk romanı bir yazarın ve o günlerde genç bir yazarın ilk romanı... Nedir bu hınç?... Arkasındaki sebepleri şimdi artık çok iyi biliyorum. Ama tekrar ediyorum; aptallıktı benimkisi... Siz bu aptallığı yapmayın; yererler, aldırmayın. Devam... Bütün gücünüzle, devam... Övmeler de öyle... Sizde birşey görürlerse, zaaf görürlerse, sizi överler ve çekerler, gevşetirler. O hırsınız, o kavga hırsınız -ki bu çok önemlidir, yazar için şarttır- erir. Bunu da ben denedim, bunu da yaşadım. *Oğlumuz* çıktı. -Şimdi, bugünleri yaşayanlar inanamazlar buna- yer yerinden oynadı. 800 kelimelik bir hikâye. Bir yarışma hikâyesi. Cumhuriyet Gazetesi'nde çıktı. Altı üstüne geldi Bâbîâlî'nin. Ankara'dan uçakla mektup geldi, Yusuf Ziya Ortaç'tan. Telgraf geldi, Ali Nâci Karacan'dan. Birisi dergi sâhibi, birisi gazete sâhibi. Ve Y. Ziya Ortaç benden her hafta bir hikâye istedi, zorlaya zorlaya. "Ben yazamam!.." diyorum ve biraz da hikâyeyi küçümsemişim için. Zorlaya zorlaya "Tamam, peki yazalım." dedik. Başladık;

"Havuçlu Pilav Meselesi"yle, *Çınaraltı Dergisi*'nde. Yeni çıkmaya başlamıştı, birinci sayısında. Havuçlu Pilav Mes'elesi, Kurtkan, Karaoğlu, Pal -birşeyler gidiyordu- Ömer... Ve övgüler, övgüler, övgüler. Reşat Nuri Güntekin Bey geliyor benimle tanışmaya. Birtakım adamlar, şimdi -bakarsınız birisi gücenir, isimlerini sayamayacağım- benimle tanışmak için adamlar geliyor *Çınaraltı Dergisi*'ne. Ben büyüdüm, çok büyük yazar oldum. Hâlîde Edip Adıvar da benimle tanışmak istedi, tanıştım. Birşeyler söyledi. Uçtum... Artık koltuklarımın altında karpuz tarlaları çıkıyor. Karpuz değil, karpuz tarlaları. Böbürlendim. Öbür gün rahmetli Yusuf Ziya Ortaç'a "Hâlîde Edip hanım benim için, 'şöyle' dedi" demeye başladığım zaman, rahmetli şöyle bir kararlı, kibirli -çok severdi, gurur duyuyordu benimle- yüzü bir karardı, "Hay budala hay!" dedi. "Birşey mi oldun sen?" dedi. İşleri hallettik dedin; Maupasant, Maupasant diye isimler söyleyerek övüyorum. "Kaç hikâyen var senin?" dedi. Şöyle bir düşündüm. Bir düzine. Bir düzine hikâyem var, fazla değil. "O dediğin isimlerin yüzlerce hikâyesi var. Senin 20 hikâye yazabileceğini nerden bilelim. Belki on, on beş hikâyeden sonra biteceksin. Böyle gidersen de bitersin" dedi. Ben bunu, "*Bir Tokat Hikâyesi*" diye çok yazmışımdır. Sırf minnet borcumu acaba ödeyebilir miyim, diye. Salladı beni.

Şimdi ben o büyük uyarıyı, yazmak isteyenlere devrediyorum. Büyüyün, katiyyen burnunuz büyümesin. 99 bin ülkeden 99 bin yetkili gelip dese ki "Senin yazdığın roman, dünyânın en güzel romanı oldu," övünmeyin. Gevşemeyin, kavgaya devam... Yazdıklarınıza, yazacaklarınıza acımasızca -o başta da söylediğim gibi- mümkündür, fakat bir kenara bırakıp, bir müddet sonra onu yeniden ele almak şartıyla... Sıcığı sıcakına olmaz. Tekrar ediyorum: "Kuzguna yavrusu çok güzel görünür." Bırakın, soğuyun ondan; onu unutun, sonra onu tekrar ele alın. Göreceksiniz ne hatâlar var. Bunu da denedim. Söylediklerim benim îcad ettiğim, keşfettiğim şeyler değil; yaşadığım, tokadını yediğim, kayıplarına sebep olan hatâlardır. Yazmak isteyenler yapmasın, bu hatâlara düşmesin.

Birşey daha var. Benim, "iç hizmet tâlimatnâmesi" dediğim prensiplerimde: Yazmayı düşünmeyin -yanlış anlaşılabilir- yazın ve şu ilkeyi unutmayın: "Yazmaya başlamadan yazamıyorum." O çok basit, çok şey, hattâ şaka bile değil de, saçma birşey gibi gelir; bu doğrudur. Kafamızda biz, evvelâ işe gireriz. Evvelâ konu ararız, o konuyu nasıl yazacağımızı düşünürüz. Bu hesaplar ne? Makinanız varsa makinanızla, kaleminiz varsa kaleminizle kâğıdı karalamaya başlayın; yazmaya başlayın, gerisi gelecektir. Yazmak bir disiplin işidir. İnanırım ve söylerim: Yazarlık, as-

kerlikten daha sert bir disiplin mesleğidir. Koptunuz mu ondan; onu kendi hâline bıraktınız mı; o sizi tamâmen, tamâmen terk eder. Yanınıza bir daha gelmez. Oturacaksınız, ne ise programınız, günlük programınız yazmaya başlayacaksınız.

Burada kendimden bahsetmek, ve üstelik kendimle sınırlı konuşmak beni eziyor, yâni ezilip büzülüyorum. Yaptıklarım, yapmak istediklerim, tavsiyeler... Bunlar beni rahatsız ediyor, tedirgin ediyor. Fazla birşey söyleyemeyeceğim. Soru olursa seve seve cevap veririm. Ama bu kadarla beni affetmenizi ricâ ediyorum. Hepinize de başarılar, iyi günler diliyorum. Sağolun.

SORU: *"Kâbiliyetinizi kaç yaşlarında keşfettiniz ve kullanmaya başladınız?"*

CEVAP: Ben sık sık söylerim. 17 yaşında yazar oldum. Ama bu bir kâbiliyet keşfi değil, bir hedef, bir hevesti ve zannediyorum biraz da ıstıyaklılık... En ilkel şekilde başladım. İçimi dökmek ihtiyâcı... "Ne vardı ki 17 yaşında senin dökecek, neyin vardı?" denebilir. Ama ben kendi çapımda o yaşlarda büyük bir dram yaşadım. Neydi bu dram? Bir aşk dramı değildi. Yanlış anlaşılmasın. O ayrı fasıl. Biliyorum, onsuz olmaz, bunu söylemeye gerek yok; ama ilk aşkın acıları, yıkılışları filan değildi bunlar.

Benim evim Akşehir'deydi. Akşehir'de doğdum. Akşehir'de büyüdüm, ergenlik çağına geldim. Çok güzel bir evimiz vardı. Bahçeli, güzel... Herkesinki gibi babaların en iyisi babamdı, annelerin en iyisi annemdi. Yetmedi. Sokak arkadaşlarım dünyânın en iyi sokak arkadaşlarıydı. Onlarla bu çerçeve içersinde ben kendimi birşey zannediyordum ve mutluydum, büyüktüm. Evimiz güzel, arkadaşlar beni seviyor. Derken para nedir bilmeyen rahmetli babam -avukatı- iflâs etti. Ve yeniden yargıçlık, hâkimlik istemi bakanlıktan... Siirt'e tâyin edilir. O ev, o ondört, onbeş senelik saltanat gitti, bir hiç oldu. İnaniyorum ki ben bu acıyı cidden yazmak istedim. Yazar olduğumda 10. sınıftaydım. Dediğim gibi bu birşey değildi. Kâbiliyet, yetenek sezintisi falan değildi. Sâdece, derdimi dünyâya anlatmak hırısı mı dersiniz artık, hevesi mi?.. Yetenek mes'elesi çok sonra çıktı. Biraz önceki ropörtajda bir gazeteciye söyledim: Yeteneğin şart olduğunu anlamıştım artık. Yirmi iki, yirmi üç yaşında, "Kırkıma vardığım zaman başaramazsam intihâr edeceğim." demiştim. Yazmıştım bunu bir köşeye... "Kırkta başaramazsam geberteceğim kendimi." Kelime de bu. Bir büyük lutuf, Allah'ın lutfu mu ne, sezdim. Yetenek

başka birşey ve bu yeteneği kullanmak başka birşey. Asıl önemlisi, tavsiyelerim arasında başa aldığım "şöhret için çalışmamanın gerekliliği"ni sezdim. Bakın, "sezdim" diyorum. "Ben böyle düşündüm" falan değil. Sezdim, Allâh'a bin şükür. Birşey yazdığım zaman "Bunu götüreyim de bir dergiye, bir gazeteye, çıksın" demedim. Baktım, bir köşeye bıraktım; zaman geçti, baktım, iyi mi kötü mü, "Beklesin," diyebildim. 1941'de yazdım "Akümülatörlü Radyo"yu. Ödül aldım, oynandığı zaman. Ama o ilk yazdığım şekliyle çıksaydı, ben biterdim. Gene övülürdüm belki, gene alkışlanırdım, fakat ben biterdim. Beklettim. Üzerinde tekrar tekrar çalıştım. "Siyah-Beyaz Yazılar"ı, yine o yıllarda askerlikte yazdım. Fakat "Romanım var, basar mısınız?" diye yayınevi aramadım. Beklettim. Kısacası varsa yeteneğim, onun gelişmesine çalıştım, onu geliştirmeye çalıştım.

Teşekkür ederim.

SORU: Aynı kâbiliyet yâhut zıt kâbiliyetlere ömrünü vermiş, emek vermişler var. Üstten alta sıralama var. Bunların bir araya gelmemesi memleket için en büyük zarardır. Bunun için çözüm yolları, tavsiyeleri-niz?..

CEVAP: Demek ki rastlantı saymamak lâzım. Bunu bana son günlerde üç ayrı röportajda sordular. Benim çıkış noktam şu:

Türkiye'de politika, edebiyâtı ve kafaları esir aldı. Yörüngesine oturttu, uydusu yaptı, görevlisi hâline getirdi kafaları ve edebiyâtı. Politik çatışmalar, onlar işte bizi parçaladılar, hep onlar. Değerlendirme konusunda, bilhassa edebiyatta parçaladılar bizi. Değersizler değer gördü; değerliler küflendi ve asıl acısı, bazı değerler bazılarının, bazıları daha başkalarının malı oldu. Bir tarafa itildi, unutuldu, yararlanılmadı onlardan. Ben böyle düşünüyorum ve politikanın, bilhassa ideolojik politikanın sonucu sayıyorum.

SORU: Romanlarınızı yazarken hangi kaynaklardan faydalaniyorsunuz? Örneğin, üç hikâyenizi okudum. Olaylar o şekilde mi olmuştur, doğru mudur, yanlış mıdır? Bu doğruları nereden tanıyorsunuz ve nereden yararlanıyorsunuz?

CEVAP: Bir roman, bir yerden yararlanılarak yazılmaz. Hele öyle hiç başlanmaz. Dediğiniz türdeki romanlarda evvelâ konu vardır. Bu nedir? Kurtuluş Savaşı. "Küçük Ağa"da Kurtuluş Savaşı... Kendi toplumuyla, kendi ülkesiyle, kendi milletiyle ilgilenen bir yazar ister istemez o ül-

kenin önemli olaylarıyla ilgilenir. Kurtuluş Savaşı, Türkiye ve Türklük için çok önemli bir konu. Bu bir. İkincisi; "*Osmancık*" için de böyle olmuştur. Hâkim bir yorum görürsünüz o konu hakkında, Osmanlı hakkındaki meselâ. Veyahut da Kurtuluş Savaşı için, hâkim bir yorum görürsünüz. Buna ekseriyâ resmî görüş, resmî yorum, resmî anlayış denir. Siz inanırsınız ki bu doğru değil, bu yorum haksız. Osmanlı'nın karalanışı, yerden yere vuruluşu bir büyük kampanya idi. Biraz önce de konuştuk. Ben isyan ettim. Osmancık'a böyle başladım, Küçük Ağa'ya da. Kurtuluş Savaşı yanlış yorumlandı. En azından noksan yorumlandı. Resmî görüşe göre, asıl milletinden koparıldı. Yâni milletin eseri olarak değil de bir zümrenin eseri olarak verildi insanlarımıza, okullarda özellikle. O savaşı yapan insanlar hesâba katılmadı. Arka plana atıldı. Ancak bâzı günlük politika gereği kötü görülen şeyler onları gündeme getirdi. Meselâ din faktörü, dînin tesiri, din adamlarının tesîri. Bakıyordum, Kurtuluş Savaşı ile ilgili romanlarda "kötü" dâima ya hocadır, ya bir dindardır. Halk içinden yetişmiş bir tek kahraman göremedim, o savaşla ilgili romanlarda. Bizim insanlarımız yaptı bunu. Ve böyle önemli bir dönemde kolayca doğruyu bulmak, haklı olanı, sonuca gidecek olanı kestirmek mümkün müdür? İnsan tabîatına ve insan geleneğine aykırıdır bu. Göremezsin.

Küçük Ağa'nın önsözünde söylediğim gibi, 600 sene bir gelenek içinde yaşamışsın, bir bayrak altında yaşamışsın. Birden bire, hiç adı sanı bilinmeyen bir bayrak açılıyor. Bu bayrağa hemen "Ha bu bizi kurtaracak" diye gidebilir mi insanlar... Bu ancak kurma bebeklerde olur. Düşünen insan, duygusu olan insan, bir ortamda yaşayan insan kolay hüküm verebilir mi? Yanılana "hâin" demek kadar hâinlik olur mu? diye yola çıktım ben. Yanılmıştır adam; ama bu ihânet değildir, yanılığdır. Baktım, yazılmış romanlarda, yanılığ hep ihânet olarak damgalanmış. Bu isyandır, bana Küçük Ağa'yı yazdırtan. Tabîî bu çıkış noktasından sonra araştırmalar gerekli; böyle romanları söylüyorum. Meclis zabıtlarından, Ali Fuat Paşa'nınkinden tutun, Kâzım Karabekir ve daha bir sürü hâtıranın kitabı var. Nazif Paşa'nınkindine baktım. Gazeteleri karıştırdım ve büyük bir şans; babam, o günlerin içersinde olaya karışmış, çalışmış bir adam. Küçük küçük notları vardı, onları buldum. Ve Küçük Ağa çıktı ortaya. Grafik budur. Evvelâ bilgi ve gördükten sonra durumu "isyan," tam mânâsıyla. Ben gerçeği aramağa düştüm. İşte bunlar.

SORU: Sizce Türkçe ve Edebiyat dersleri nasıl okutulmalıdır? Bugünkü edebiyat derslerini beğeniyor musunuz? Şöyle örnek vereyim: Bel-

li her yazardan bazı metinler seçilir kısa kısa. Altta da bazı sorular vardır. Kısaca geçilir. Ben şunun için soruyorum: Edebiyatı seven bir öğrenci kendi dilini de sever. Kendi diline seven öğrenci kendi milliyetini, kendi yurdunu, kendi vatanını da sever. Bunlar birbirine bağlı. Fakat bizdeki ortaöğretimde küçük küçük metinler vardır. Talebe olayın başını da bilmez, sonunu da. Bir yer alınmıştır ve dersler bu sür'atle yapılır, geçilir. Ben bunun fazla faydalı olduğunu sanmıyorum.

CEVAP: Anladım. Şimdi bakın, bana her sene, bu ders aylarında en azından on beş, yirmi gurup gelir. Filan ortaokuldan, filan liseden çocuklar gelir. Ödev verilmiştir kendilerine. Benimle röportaj veyahut benim bir kitabım için sorular sormaya... Ben buradan anlıyorum. Daha yeni... Bir telefon, Adapazarı'ndan: "Efendim, sizin "Oğlumuz" isimli bir romanınız varmış. Benim kızıma bununla ilgili bir görev vermişler. Biz bulaamadık "Oğlumuz" romanını. "Oğlumuz" roman değil, "Oğlumuz" bir hikâye ve adı başka olan bir kitaptaki hikâyelerden biri... Sâdece bu yetmez mi, Türkçe ve edebiyat dersleri için hüküm vermeye? Sâdece bu yetmez mi? Öğretmen roman olarak veriyor. Ama bilmiyor roman mıdır, hikâye midir, nedir? Ne sonuç alınır böyle bir öğretimden?..

Bunu dışarda nasıl yapıyorlar, bildiğim kadarıyla:

Her sene bir roman okutulur, bir roman. Bütün bir roman... Ve onun üzerinde tartışılar batı okullarında. Bir roman ve bir hikâyecik, neyse o seneki müfredatları. Bütünü ne diyor romanın? Roman nedir? Onu eleştirilerle veya münâzaralarla iyice öğretiyorlar. Ve seçilen roman, elbette iyi bir roman oluyor. Kendi roman san'atlarının karakteristik bir örneği oluyor ve öğrenci, roman nedir, anlıyor. Ve seviyor sonuç olarak.

Birşey daha benim dikkatimi çekmiştir ve yazdım bunu çeşitli vesîlelerle: İlkokul daha önemli bence, ilkokul. Şimdi alfabeyi alıyoruz, bu meşhur bir tekerlemedir artık: "Al, at topu bana at." Bilmem işte, "Otu ata at" gibi uyduruk şeyler... Ben merak ediyorum. Dil falan bilmem. Aldırtık bazı okul kitaplarını fransızca, almanca, ingilizce ve şunu gördüm: Konu neyse, ilkokul alfabesinden başlıyor. Cümleyi öğrendi mi çocuk; sayfanın altına bir söz alıyor. O, ekseriyâ bir mısra, bir şiir mısraı. Kimden? Corneille'den, Racine'den, Shakespeare'den, Goethe'den. Bunu seçiyor tabî. En zorunu, anlaşılması en güç olanı değil. Bu neyi sağlar? Çocuğa bir kere dilinin şiiriyetini verir. Hayal gücünü tahrik eder. Anlamaya çalışır. "Ata atılan otu" değil, başka birşeyi düşünür. Onu anlamaya çalışır. Ben örnekler verdim, biz de böyle yapsak diye. Meselâ,

"Günlerce ne gördüm, ne de bir kimseye sordum."

Bunda anlaşılmayacak taraf var mı? Koyun bunu ilkokul kitabının altına.

"Yer yeşil, gök sarı, mercan dağlar..."

koy bunu. Çocuk görstün dilinin mûsikîsini. Kalır o orda ve düşünür: Yeşil bir gök ne demek, sarı yerler, mercan gibi dağlar... Muhayyile başlar çalışmaya.

Bizde öğretirken -ilkokuldan sonrası dâhil- zannediyorum, iyi insan, iyi kafa yetiştirilmez. İnsanın kendisine, çocuğun kendisine bakar.

SORU: *Biraz da bize, sizin neslinizden önceki ve sizin neslinize âit, hattâ sizden sonraki genç nesle mensup romancılar hakkındaki fikirlerinizden, kanaatlerinizden lûtfetseniz...*

CEVAP: Teşekkür ederim, lûtfetmeyeceğim. Şunun için: Bana bu da son soru olarak bir gazeteci tarafından soruldu. Bakın, bir kunduracıya gidin, şurada var arka arkaya, deyin ki: "Bu kunduracılar hakkında ne düşünüyorsunuz?" Bir terziye gidin, "Ardınızdaki terziler için ne düşünüyorsunuz?" Sorar mısınız bunu? Sorarsanız, adam ya "Git işine!" diyecek, tersyüz edecek; veya ikiyüzlülük edecek, Fizan'daki bir terzinin ustalığından söz edecek. Yâni, bir meslek sâhibine meslektaş için soru sormayın, ben bunu hep ricâ ederim gazetecilerden. Sormayın!..

Madde 1: Efendim, şimdi kişilik mes'elesidir san'at. Gâliba zanaat da öyle. Kişilik meselesi, bir üslûp mes'elesi. Sizin bir kişiliğiniz, bir üslûbunuz var. Siz onu beğendiğiniz için, ancak onu yapabildiğiniz için, ancak onun en güzel olduğuna inandığınız için böyle olmuşsunuzdur. Öteki başka... Onu dürüst olarak beğendiğiniz olur. Ben açık konuşuyorum. Niye ikiyüzlülük edeceğiz; ben biliyorum ki güzel romanlar var -ters falan anlaşılmasın-. Güzel roman var. Eskiden yazılmış, bugün de yazılır. Ama onun değerlendirmesini aynı işi yapana sormayın, ben tavsiye etmiyorum. Ben -belki biraz tanıyorsunuz- lafımı çekinmem, söyleyim; hiç, hiçbir yerde saklamam. Yazarken de öyle yazarım. Ama böyle güzel bir toplulukta, güzel sözler söylerim.

SORU: *Romanın bir cemiyetin kalkınmasında, kültür değişikliğine, kültür zenginliğine ulaşmasında, hattâ ekonomik kalkınmasındaki fonksiyonu, sosyal fonksiyonu sizce nedir? Bir de romanın estetik değeri, insanlara verdiği mutluluk mevzûlarındaki şahsî kanaatlerinizi ricâ etsek...*

CEVAP: Ben şuna inanıyorum. İnanmıyorum, ben bunu öğrendim. Bunu dünyâya bakarak anladım: "Edebiyat medeniyetin, uygarlığın temelidir." Açıyorum bir Fransız Medeniyeti Târihi'ni, yarıdan fazlası ede-

biyata ayrılmıştır. Geliyor Degol buraya, Galatasaray Lisesi'ne. Dinlemeye gidiyorum. Adam: "İki büyük medeniyet: Fransa ve Türkiye..." diyor ve ekliyor: "Corneille ve Bâkî'nin..." bilmem ne. Söylemiyor. -Çok özür dilerim. Bizim için değil, o adamlar için söylüyorum-: Atatürk demiyor, 14. Lui demiyor, Gohan Koy demiyor -yâni Cumhurbaşkanı olarak-. İsmet İnönü demiyor. Politikacıları saymıyor. Hele Vehbi Koç demiyor, hele hele Pejo fabrikası hiç demiyor. Ne diyor: "Corneille ve Bâkî'yi yetiştiren iki büyük medeniyet" diyor. Açıyorum, Fransız medeniyeti târihini -tekrar ediyorum- yarısından fazlası edebiyâta ayrılmıştır. Saymıyor orada politikacıları, saymıyor orada başka birşey. İkinci, sırada ne geliyor? Bilim adamları geliyor. Medeniyetin ta kendisidir edebiyat. Roman, edebiyâtın zirvesi ve şiirin ta kendisidir edebiyat.

Bizde şiiri sâdece "Sevdim, verdim, bilmem nettim" gibi bozuk bozuk, çok bozuk kâfiyelerden ibâret sayan bir kesim var. Bir kesim de iç âhenk falan deyip, bâzı ideolojik şeyleri, yâhut felsefî şeyleri alt alta getirmek sanır. Şiir edebiyattır. Dünyâda böyle kullanılır bu. Şiir dediniz mi, bütün edebiyat akla gelir. Büyük şâir denir bâzı roman yazarlarına. Yâni roman şiirden ayrı değil, şiirin ta kendisidir. Şiir kibardır, dünyânın en zor işidir. Bir röportajda bana sormuşlardı: "Şiir için ne düşünüyorsunuz?" Cevâbım çok meşhur olduydu. Şiir... Çünkü şiire varmak çok zordur. Bakın en büyük şâirlerimizi düşünün. Kim onlar?: Yunus Emre. Gelin beriye. Atlayın Dîvan edebiyâtını. Yahyâ Kemâl, Ahmed Haşim, Necip Fâzıl. Açın bunların kitaplarını. En iyisinde %70'i yazılmasa daha iyi olurdu. Yahyâ Kemal'de, yedi-sekiz şiir bulursunuz. Yunus'ta da öyle. Koca Yunus'ta "mükemmel" dedirten şiir. Bakmayın şâirlerin çokluğuna. Hepsi bir tek şiir aramak için çıkmıştır yola. Onları ben çok saygıdeğer bir yerde görürüm. Hakîkaten bir şiir avcısıdır onlar. Bir de kırmızı, kızıl elmayı bulacak. Dökülür, dökülür. Bunlar değildir şiir. Ben onu anladığımda bıraktım, bıraktım. Pekâlâ çıkanların arasında bir yeri olurdu yazdıklarımın, ama yazmadım. Şiir çok büyük birşey... Artık süzölmüşüm edebiyâtın, süzölmüşü, ulaşmak çok zor şiire.

SORU: *Efendim, benim birkaç suâlîm olacak. Birincisi; yazarlığa heves edenler veya başlayanlar neleri okumalı, hangi sırayla okumalı, nasıl okumalı, okuma nedir? İkincisi; romanla hikâyeye arasında siz bir tercih yapıyor musunuz? Bir de; Cemil Meriç'in roman hakkında uzun bir yazısı vardır. Bu yazısında romanın aleyhinde olduğunu hatırlıyorum.*

CEVAP: Sâdece şunu söyleyeyim: Çok haksızdı. Çok haksızdı. O yazıya ben cevap verdim. Rahmetli, Allah taksirâtını da affetsin, yalnız romana değil, kullandığımız Türkçe'ye de, şiire de, tiyatroya da fenâ halde yükleniyordu. Hem de yerden yere vuruyordu. Benim kendi inancım, yanlış hatırlamıyorsam, 67-68'de "Cıız Türkçe" diyor "Bugünkü cıız Türkçe"... Türkçe yaz, Türkçe konuş... Türkçe -eğer varsa sizde o yetenek-, bütün duyguların, düşüncelerin, ayrıntıların rengidir. Türkçe bu kadar zengindir. Türkçe bu kadar güzeldir. İzâha gerek yok, herhalde anlıyorsunuz. O günlerden, 1950'lerden bugünlere, fakat biraz daha önce Türkçe, altın çağını yaşıyor. Ve çok insafsız olmak lâzım, Said Fâik'in o şiirlerini, Necip Fâzıl'ın şiirlerini, A. Muhip Dranas'ın şiirlerini, Câhit Sıtkı'nın şiirlerini... Daha var, bir sürü. Ve çok nefis küçük hikâyeler, çok güzel romanlar yazılmış Türkçe'yle. Türkçe'yi anlamalıdır. Siz eğer açabilseniz dünyâya, Türkçe'den çok nefis romanlar, çok nefis küçük hikâyeler dünyâya yayılacaktır ve dünya lisanlarını besleyecektir. Bu bence hasta birşeydir. Niye Türk romanı küçük olsun; niye Türk hikâyesi küçük olsun; niye Türk şiiri küçük olsun; Türkçe niye cıız olsun?.. Buna hiç katılmıyorum, hiç katılmıyorum.

"Okumak" mes'elesine gelince... Bu yolda en büyük görev tabîatıyla münekkidlere, eleştirmecilere düşer. Sonra da öğretmenlere düşer. Sonra da büyüklere, dar çerçevede: Anne, baba, tanıdıklar... Onlara düşer. Ama Türkiye'de mâlesef tenkit iflâs etmiştir. Yâni; yan tutmuştur, güvenemezsiniz. Öğretmenler... mecbûren, her döneme göre birtakım şeyler çıkıyor, bakanlıktan, yasaklar v.s. Bunları da delemesiniz. Kala kala bir "seziş" şansı kalıyor. Güzel bir kitap yakalarsanız, onun yazarını bırakmayın. Hepsini deneyemezsiniz. Dünya kadar kitap çıkıyor. Kitap dolu; vitrinler, depolar; kitap dolu. Ayıklayamazsınız içinden iyisini kötüsünü. Şansınız varsa, iyi yazarla karşılaştınız mı bırakmayın onu ve onun yazarına sorun, "Kimi okuyayım" diye.

Bunun yanında kitaba yatırım yapan yayınevi, bunu kazanç için yapıyor. 20 bin dolar yatırırsa, en azından bir 10 bin dolar kazanmak istiyor. Buna afişler, ilânlar, reklâmlar yetmez. Ne yapılıyor dünyâda?.. Münekkid satın alıyorlar. Görevli münekkidleri var hepsinin, büyük yayınevlerinin. Onlar aşıyorlar bu kitap aşkını. Tabîî böyle gelişigüzel damdan düşercesine değil. Güzel bir eleştiri şeklinde onu size kabul ettiriyor. Hepsi haksız mı? Hayır, hepsi haksız değil; doğru değerlendirmeler var. Oralarda nispeten okuyucular şanslı. Ama bizde çok şanssız.

Efendim, ben acaba müsâde istesem. Çok teşekkür ederim.

ULU BİR SULTAN SÂMİHA AYVERDİ'NİN ARDINDAN

Fuad SAMUK

Bir kadir günü, kadir nurlarına karışmalarının sene-i devriyeleri dolayısıyla düşündüğüm bu yazıyı daha tasavvur ederken bile kalbimin ve rûhumun heyecandan, içten, fakat huzur veren vecdli çırpınışlarını bilmem anlatmaya lüzum var mı?

Mazhar-ı aşkın nihâyetsiz nîmetleriyle bezenmiş gülistâna süzülüp gitmek demek olan bu güzel, fakat güzel olduğu kadar mes'uliyetli yolculuktan dolayı, evvel emîrde, şükürümü ifâdeden acz ile hemen lutf-u keremlerine sığınırım.

Çünkü; "Denizler mürekkep olsa, O'nu tasvir edip anlatmanın mümkün olmadığı" idrâki içerisinde bu işe kalkışmanın ne demek olduğunu bile bile yola koyulduk. Bu bakımdan eksik ve hatâlar varsa şimdiden bizden bilene..

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin millî, mânevî ve târihî eserlerinden bahsedecek değiliz. Çünkü bu hususta yazılıp çizilecek her şeyi, nâdîde ve göz nuru olan eserlerinde zâten yazıp çizmiş, necip milletimiz hattâ bütün insanlık âlemi için gerekli millî, mânevî her şeyi; ve kültür silolarını söz konusu eserleriyle ağzına kadar doldurup bırakmışlar.

Biz asıl Kendileri'nin, Hz. Peygamberin: "Ben mekârim-i ahlâkı yaymaya ve tamamlamaya gönderildim" düstûrunu hâl ile tebliğ ederken, bu yolda, mânâ güllerinin kokularıyla meşbû hâtıralar duraklarının bir kısmında durup, o demleri karınca kararınca yâd edip beyan etmeği yeğledik. O halde bu kokudan koklayan nasipdarlara ne mutlu deyip yürümeğe başlayalım.

Sene 1967..

Güneşli bir yaz günü..

Kendilerinin Fâtih'deki evlerinin oturma odasındayım. Dışarıdaki güneşin parlak huzmeleri içeriye kadar süzülüp yerdeki halıda benek benek nurlu aydınlıklar peydâ etmiş ve bu hâliyle güneş, diğer eşyâlar gibi huzurda olmanın neş'e ve sevincini açık açık gösteriyor gibiydi. İşte böyle keyifli keyifli ışıklarını saçan güneşin eserlerini dalmış seyrederken, koridordan odaya, tederâcen yükselen ayak sesleriyle birlikte kendisini tanıyanların; "Anne" dedikleri Sâmiha Anne teşrif ettiler.

İşte o zaman ince, uzun ve zarif olduğu kadar asâletin bir numûnesi olan mübârek endamlarıyla karşı karşıya kaldım. Mâvi gözleriyle dağıtıkları tebessüm karşısında değil oda, sanki bütün yerler bir başka aydınlandı ve kendimi târifi mümkün olmayan derûnî bir zevke garkolmuş buldum. "O"ndan başka bir şey gözükmeyiz ve hissedilmez oldu..

Herhalde tecellî-yi sübhânî bu olmalı..

Hak geldi, bâtul yok oldu..

Bu hâl nasıl olur da insana, mânâ iklimlerinin hüküm sürdüğü ruh âlemlerini tedâit ettirmez..

Kendilerinin⁽¹⁾ Eflâtun'dan naklen buyurdıkları gibi, rûhun bir çok âlî hakikatleri temâşâ edip güzellik, adâlet ve hakîkati görmüş olduğu "Misâl Âleminden" sonra bir vücutla bu dünyâyâ gelip burada yuva tutuktan sonra birdenbire "misâl âlemine" nazar edememesini, zindanda kalan bir esfrin dışarı çıkıp da birdenbire ateşe nasıl bakamayıp ürpertiler içersinde kalacağına benzetmeleri gibi, insanın, "O" hakikat aynasından belli ki mezkûr âlemin güzelliklerini yâni hakikat-i asliyesini, vücut nefsinin tezkiyesi nisbetinde, seyretmesinin verdiği ledünnî hazla, bâzan gizli bâzan âşikâr râşeler içersinde kalmaması mümkün mü?

Bu hâl üzere gelip yuvarlak masada yanıma otururlarken, ellerindeki ufak-tefek gümüş eşyâları masaya koyup elime gümüş temizleme ilâcını verdiler. Devam eden tebessümleriyle bana; "Bakırcının hikâyesini bilir misin?" diyerek Niyâzî Mısırî'ye âit hikâyeyi anlatmaya başladıkları vakit, seslerinin letâfetinde, Bezm-i Elest'te Cêrab-ı Hakk'ın ruhlara "Eles-tü bi rabbiküm" hitâb-ı izzetinin lezzetinden eserler taşımadığını kim söyleyebilir ki..

Evet bu haz ummânında hikâyeyi dinliyorum;

Niyâzî Mısırî Bursa'da devrin meşhur ve mağrur kadısı iken bir gün

(1) Hz. Ken'an Rifâî. Sohbetler I; II (Hülbe Yayınları. Yeniçeriler Cd. No; 43 Çarşıkapı/Istanbul)

hizmetçisine bir güğüm vererek "Bunu kalaycıya götür, içini dışını kalaylasın" demiş.

Bunun için gittiği bakırcı, sâdece dışını kalaylayıp güğümü hizmetçiye verip göndermiş. İçinin kalaylanmadığını gören Niyâzî Mısırî; "Ben sana içini de kalaylat demedim mi?" diye çıkışarak hizmetçisini güğümle berâber tekrar kalaycıya göndermiş. Kalaycı da; "Kendisi gibi yaptım" diyerek güğümü îade etmiş.

İşte bu son sözdeki hikmeti ve işâreti anlayan Niyâzî Mısırî bizzat kalaycının ayağına kadar gidip, mânevî terbiyesine girmek arzûsunu izhâr ettiği vakit, kalaycının; "Kabûl ederim amma, Arnavud'lar gibi ciğerleri bir sırğa geçirip Bursa sokaklarında dolaştırıp satarsan" şartıyla karşılaşınca, bunu, büyük bir teslîmiyet ve mahviyetle yerine getirmiş ve Bursa halkı kendisi için; "Kadı çıldırdı" diye dursun, amma Niyâzî Mısırî de gönüllerde taht tutan gerçek Niyâzî Mısırî olmuş..

Bu yolun yolcuları için bu hikâyedeki sır-ı ilâhîler, şu dörtlüde ne güzel ifâde edilmiş;

"Dünyâya gelmekten maksat, kişi Rabbini bilmektir.

Rabbini bilmeye sebep evliyâyı bulmaktır.

Bulmak değilmiş bilmek, bilmek değilmiş bulmak

Evliyâyâ gönül vermek rengine boyanmaktır."

Kendileri⁽²⁾ de öyle buyurmuyorlar mı? Dünyâya gelmekten maksat, o kimsenin "âyân-ı sâbite" âleminde mazhar olduğu isme yâni Rabb'ına kavuşmasıdır. Bunun için o kimse "taayyün âlemine" yâni dünyâyâ gönderilip söz konusu "isim" tarafından cezbedilip hakikat-i asliyesine yâni "âyân-ı sâbitesine" doğru yol alması onun için "sırât-ı müstakim" oluyor ki, işte Hakk'ı bilmeye istîfatlı olan bu kimselerin söz konusu "sırât-ı müstakim" üzere olmaları için hakikatlerine ayna olan ve şiirdeki "sebeb" kelimesiyle işâret edilen "rehber insanlara" yâni zamânına göre nebi, velî ve ehlullâha muhtaç olduğunu ve yukarıda zikredilen vuslatın olması için de bu kimselerin rengine boyanmakla, yâni kısaca ahlâkıyla ahlâklanmasıyla mümkün olabileceğini ifâde etmişlerdir.

Yine hâtıralara dönüp bu yolda konaklamaya devam edelim:

Sene 1987..

Mevsim ise yaz sonu idi..

Kendilerini Fâtih'deki evlerinde ziyârete gitmiştim. Bu vesîleyle

(2) Hz. Ken'an Rifâî. Sohbetler I; II (Hülbe Yayınları. Yeniçeriler Cd. No; 43 Çarşıkapı/İstanbul)

Kendilerine, o sırada mââile seyahatte olan Gülşah'ları⁽³⁾ sormuştum. Bana; geçenlerde telefon ettiklerini ve haberlerinin bu kadar olduğunu, söyledikten sonra ciddî bir endişeyle; "Üşütmeden hemen dönseler bâri" dediler.

O zaman için kendi kendime, haberleri tam olmadığı hâlde nasıl oluyor da üşütmüş olabilecekleri endişesine kapıldılar diye düşünmüştüm.

Bilâhare seyahat dönüşlerinde Gülşah'a, seyahatlerinin nasıl geçtiğini sorduğumda, en son Kütahya'ya uğradıklarını ve orada dehşetli bir gribe yakalandığını söylemişti. Bunun üzerine Kendilerinin sözlerini hatırlayınca hayretler içerisinde kalmıştım.

Bu hususta yine Kendilerinin⁽⁴⁾ hikmetler kapısına varıp sual ettiğimizde şöyle buyurdıklarını görüyoruz;

"Allah indinde zamânın ve vaktin kıymeti yoktur. Bunlar, bize göre, bizim beşerî idrâkimize göre tâyin edilmiş sınırlardır."⁽⁵⁾

Burada "Allah indinde" ki sözden maksadın "Allah dostları" olduğuna göre, yukarıdaki hayretimiz nice dir, dememek mümkün mü?

Mamâfih "hayret" deyince aklımıza Kendilerinin anlattıkları, Hz. Mûsâ ile Hızır Aleyhisselâm'a âit hikâyelerden biri geldi ki, bunu da teberrüken nakledip, Hz. Mûsâ gibi biz de niyazda bulunalım: Hz. Mûsâ hakikat sırlarına vâkıf olduğu zaman Cenâb-ı Hakk'a; "Bu zamanda benden başka benim gibi kulun var mı?" diye sorduğunda, Hz. Mûsâ'yı Hızır Aleyhisselâm'a gönderir ve Hızır Aleyhisselâm'a vardığında da yanında asâsıyla birlikte yüzbin Mûsâ'yı görünce niyâza varır; "Yarabbi senin hakkında benim hayretimi ziyâdeleştir." diye.

Evet... söz ipini burada bırakıp, niyaz ipine sarılalım ve şükran secdesinde iken niyazlarımızı Kendilerine arz edelim;

Lutuf...

Lutuf...

Yine lutuftur... vesselâm.

(3) Sâmiha Ayverdi'nin torunu ve Prof. Dr. Tank Akçal'ın eşi.

(4); (5) Hz. Ken'an Rifâî. Sohbetler I; II (Hülbe Yayınları. Yeniçeriler Cd. No; 43 Çarşıkapı/İstanbul)

BİR GÜZEL İNSAN'DI

Kemâl Y. AREN

"Dr. Erol OLGAÇ'ın aziz hâtırasına."

Sîreti, sûretine aksetmiş nâdir güzel insanlardan biriydi.
Vergiliydi.

Vermeyi ibâdet hâline getirmişti.
Lûgatında istemeyle ilgili hiç bir söz yoktu.
(Rabbinden dahi bir şey istediğini zannetmiyorum.)

Konuşurduk:

–(Ben, şumârik âdem.) *Aaa isterim doğrusu!.. O, benim Rabbim!,
Hâlikım, beni bu âleme gönderenim!.. Elbette benden mes'ûl! Elbette
ihtiyâcım olanı O'ndan isteyeceğim. Bir İKİNCİ'si yok ki gidip kapısını
çalayım.* dediğimde,

–*Nerede kaldı Lâ fâile illallah sırrı?.. O, senden ayrı mı ki?.. Sen
O'nda değil misin? O hâlde KİM-KİMDEN-NE istiyor?..Olmaz öyle
şey!..*

Kestirip atardı.

Akranlarımız arasında tevhid sırrını onun kadar çok tefekkür eden
var mıdır bilemiyorum?...

Himmeti hâzır olsun, Mehmet Dede'nin sohbetlerinde geçen "*Vah-
det-i Vücut*" mevzuu onu bütünüyle istilâ etmişti. Düşünce dünyâsında
başka bir fikre yer yoktu.

"*Mâdem ki O var, O'ndan başka bir şey yok, o hâlde başka lâflara
ne gerek var?..*" derdi.

Ben, "*İrâde-i cüz'îye*" dedikçe çınar olur, "*Hayır, hayır, küll'ün için-
deki cüz'den bahis boşuna. Tek işte... hepsi, küll'ü, cüz'ü hepsi bir...*"

Ona göre tek hakikat buydu....

Gece-gündüz tefrik etmeden, elleriyle insanoğluna şifâ dağıtmaya çalışırdı. Öyle zamanlar olurdu ki, gece yarısını hayli geçmiş bir vakitte, hastahânedен evine yeni gelmiş, yemek yemeğe bile tâkat yetiremeden, yatağına bir an evvel gitmeye çalışırken bir telefon, santral memûresinin,

– *Doktor bey, acele bir ameliyat çıktı, kimseyi bulamadım, siz de yene ayrılmıştınız ama... çağrısına,*

– *Tabîî kızım, şimdi çıkıyorum, der, iki dakika evvel uykudan kapanmaya hazır gözleri canlanır, yüzünde en küçük bir isteksizlik belirtisi hâsıl olmadan giyinir, 'düldül'üne bindiği gibi yola koyulurdu.*

Koyulurdu,

Çünkü,

Hizmete çağrılmıştı.

Halka hizmet, Hakk'a hizmetti.

Çağrılmak...?... Hayır, yanlış... Fâilin belirsizliği olur mu?... Çağırın O! Elbette O... Ve, şimdi de kendisi, kendisine doğru yola koyuluyordu...

Mü'min mü'minin aynası.

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledi

Çeşm-i âşıktan dönüp ânı temaşa eyledi.

Âyinedir bu âlem,

Her ne görür kendi yüzün

Her bakan bir ân görür

Ger yahş, ger yaman görür...

Yüzünde bilinmezliklerin sırrına ermiş bir tebessüm, dudaklarında bir ilâhinin ıslıkla terennümü ve düldülün tekerlekleri altında kayan yollar...

Güzel insandı!.. Güzel! Başka sıfat bulamıyorum.

"Varlık âlemi okyanusun suları içinde donmuş buz parçaları gibidir. Buzu sudan ayrı göremezsin ki... Ölüm, buzun çözülüp, tekrar su olması. O kadar... Kıyâmet de öyle!.."

Gidişi de aynen öyle, düşündüğü gibi oldu:

Bir çözülüş... ..

Yumuşacık, sessiz,

kendiliğinden bir kayıp gidiveriş...

"Hâli kâline uymak" diye buna derler işte....

Allâh'ım o, senden hiç ayrı kalmadı. Buna ben şahidim.

Bundan böyle de sen onu cemâlinden mahrum eyleme!...

Âmin Yarabbi!...

FÂTİH SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜ ÜZERİNE BÂZİ İDDİÂLAR

Dr. Reşat ÖNGÖREN(*)

Osmanlı Devleti'nin dirâyetli hükümdarlarından Fâtih Sultan Mehmed, muhtelif sebeplerle arası açık olan Memlûk Devleti üzerine 27 Nisan 1481 târihinde İstanbul'dan hareket ettikten sonra, Gebze'ye yakın *Hünkâr Çayırı* denilen ordugâha indiği sırada vefât etmiştir. Kaynakların ifâdesine göre, sefere çıkarken zâten rahatsız olan hükümdar, atla gide-meyecek kadar dermansız olduğu için, bir kaç gün kaldığı Üsküdar'dan araba ile yola çıkmıştır. Vefâtının *nikris* (damla=goutte) hastalığı sebebiyle meydana geldiğine dâir rivâyetler olduğu gibi, zehirlendiği yolunda da görüşler bulunmaktadır.⁽¹⁾ Bu sebeple onun nasıl öldüğü ya da öldürüldüğü husûsu bir çok araştırmacı tarafından incelenmiş ve bu konuda değişik görüşler ileri sürülmüştür.⁽²⁾ Bunlardan Alman Türkolog *Hans Joachim Kissling*'e âit görüşler, oldukça şaşırtıcı olduğu için, bu etüdde onun iddiâsının dayanakları üzerinde durulacak ve bunların bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Hans Joachim Kissling'in iddiâsına göre Fâtih Sultan Mehmed, Amasya vâlisi bulunan oğlu II. Bâyezid ve ona yakın dervişler tarafından kurulan bir komplo sonucu öldürülmüştür.⁽³⁾ Esâsen bu iddiâ, ileride te-

(*) TDV İslâm Araştırmaları Merkezi

(1) İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, Ankara 1988 (Beşinci baskı), II, 143, 144 dipnot: 1; a. mlf., "Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Belleten*, c. XXXIV, sy. 134, Ankara 1970, s. 231; İsmâil Hâmî Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Târîhi Kronolojisi*, İstanbul 1971, I, 350-351.

(2) Meselâ bk. Süheyl Ünver, *Fâtih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayâtı*, İstanbul 1946, s. 278-285; Şehâbeddin Tekindağ, "Fâtih'in Ölümü Mes'elesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Târîh Dergisi*, c. XVI, sy. 21, İstanbul 1966, s. 95-108; Turgut Akpınar, "Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümündeki Esrar: Fâtih Zehirlendi mi?", *Târîh ve Toplum*, c. XIX, sy. 111, İstanbul 1993, s. 30-36; Arslan Terzioğlu, "Devrinin Kaynakları Işığında Fâtih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Târîh ve Toplum*, sy. 115, (Temmuz 1993), s. 24-32.

(3) Hans Joachim Kissling, "Halvetî Tarikatı II", (Çev. M. Serhan Taysî), *Bilim ve San'at Vakfı Bülteni*, sy. 33, yıl: 5, İstanbul 1994, s. 30-32; a. mlf., "Einiges über den Zejnîje-Orden im Osmanischen Reiche", *Der Islam*, c. XXXIX, Berlin 1964, s. 177.

mas edileceği gibi, daha önce Avusturyalı târihçi Franz Babinger tarafından ileri sürülmüştür. Ancak o, Kissling kadar kesin bir dil kullanmamış, sâdece bir ihtimalden söz etmiştir.⁽⁴⁾ Aynı anlayış üstü kapalı bir şekilde B.G. Martin tarafından da dile getirilmiştir.⁽⁵⁾

Kissling mezkûr iddiâsını, güvenilir kaynakların naklettiği şu olay üzerine ileri sürmektedir:

II. Bâyezid Amasya'da vâlî iken, Sadrâzam Karamânî Mehmed Paşa'nın Şehzâde Cem tarafını tutup, kendisini babası Fâtih'in yanında katline sebebiyet verecek ölçüde sürekli çekiştirdiği haberini almış ve kapıcıbaşı Tâcî Bey'i bir miktar para ile *Halvetiyye Tarîkatı*'nın ileri gelen şeyhlerinden *Çelebi Halîfe*'ye (Cemâl Halvetî, ö.899/1494) göndermiştir. Şehzâde kapıcıbaşıya, "git bu parayı Çelebi Halîfe'ye ver, dârvîşlerin sofrasına harcasın ve bir murâdım var lütfedip onun husulü için meşgul olsun" diye tenbih etmiş. Kapıcıbaşı "Sultânım murâdınızın ne olduğunu sorarsa ne diyeyim?" diye sorunca, şehzâde "Onlar *teveccüh*⁽⁶⁾ ederek murâdımı bilirler" demiş. Kapıcıbaşı verilen emri yerine getirip, şeyhe Şehzâde'nin bir talebi olduğunu, ancak bunu açıkça belirtmeyip, teveccühle buna vâkıf olacağını söylediğini bildirmiş. Çelebi Halîfe de "muradlarının ne olduğunu söyleselerdi iyi olurdu" diye mukabele etmiş. Ertesi gün şeyh, kapıcıbaşı Tâcî Bey'i dâvet ederek Bâyezid'in talebinin kendisine mâlum olduğunu, arzusunun Sadrazam Karamânî Mehmed Paşa'nın helâki olduğunu bildirmiş ve "otuz üç gün sonra büyük bir olay meydana gelecek, bu olaydan sonra da şehzâdenin arzusu hâsıl olacak" demiş. Otuz üç gün geçtikten sonra Fâtih Sultan Mehmed'in vefâtı, ondan bir kaç gün sonra da sadrâzâmın yeniçeriler tarafından öldürüldüğü haberi kendilerine ulaşmış.

Yukarıda kaydedilen bu olayı, XVI. asrın güvenilir müelliflerinden Lâmiî Çelebi (ö.938/1531), Taşköprizâde (ö.968/1560-61), Yûsuf Sinan Efendi (ö.987/1579) ve Hoca Sâdeddin Efendi (ö.1008/1599) gibi şahsi-

(4) bk. Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*. (Almanca'dan İngilizce'ye çeviren: Ralph Manheim), United States of America 1992, s. 404-405.

(5) bk. B. G. Martin, "A Short History of the Khalwati Order of Dervishes", *Scholars Saints and Sufis: Muslim Religious Institutions in the Middle East since 1500*, (Ed. Nikki R. Keddie), Berkeley Los Angeles London 1972, s. 282. Günümüz araştırmacılarından Ekrem İşin da Fâtih'in vefât ettiği 1481'de ona karşı II. Bâyezid'e yakın bâzı tarikat şeyhleri tarafından düzenlenen bir saray komposundan söz etmektedir (Ekrem İşin, "İstanbul'da Tarikat Kültürü ve Gündelik Hayat", *Dergah: Edebiyat San'at Kültür Dergisi*, c. VI, sy. 63, İstanbul 1995, s. 12-13).

(6) *Teveccüh*, şeyhin Hakk'a yönelmesi, gönlünü ona bağlaması anlamında bir tasavvuf terimidir (Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 487).

yetler eserlerinde kaydetmişlerdir.⁽⁷⁾ Yalnız Taşköprüzâde, Bâyezid'in şeyhe mürâcaatını kapıcıbaşı vasıtasıyla yaptığından söz etmemiştir. Adı geçen Alman Türkolog *Kissling*, zikredilen bu olayı, az önce de belirtildiği gibi, II. Bâyezid'in kendisine yakın olan dervişlerle birlikte babası Fâtih Sultan Mehmed'in öldürülmesi için kurulmuş bir komplo şeklinde takdim etmiştir. Olayı bu şekilde takdim edebilmek için de, kendisine göre en müsâit ifâdelerin Yûsuf Sinan Efendi'nin menâkıbında bulunması sebebiyle, kronolojik olarak daha sonra olmasına rağmen ısrarla Yûsuf Sinan Efendi'nin metnini esas almıştır.⁽⁸⁾ Gerçi o, tesbitlerimize göre bu olayı ilk kaydeden eser olma özelliğine sâhip *Lâmîi Çelebi'nin Nefehât Tercümesi*'ni görmemiştir. Ancak *Taşköprüzâde* ve *Hoca Sâdeddin Efendi*'nin eserlerini gördüğü hâlde onlara îtibar etmek istememiştir. Sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

"Taşköprüzâde ve Hoca Sâdeddin eserlerinde olağanüstü şeylerden bahsederken, Yûsuf Sinan Efendi'nin anlattıklarında bu gibi şeyler yoktur ve oldukça mâkuldür... Taşköprüzâde ve Hoca Sâdeddin'in mes'eleyi anlatma şekli o devrin menâkıbnâme tarzına uymaktadır... Yûsuf Efendi'nin anlattığı şekliyle ise bu olaya dervişin bir kerâmeti olarak bakılmaz..."⁽⁹⁾

Kissling Yûsuf Sinan Efendi'nin olayı diğerlerinden farklı şekilde kaydettiğini belirtiyorsa da, kaynaklar karşılaştırıldığında arada önemli hiç bir farkın olmadığı görülmektedir. Yusuf Sinan Efendi aynen diğerleri gibi şöyle diyor:

"...Sultan Bâyezid kapıcıbaşını Hz. Şeyh'e gönderüp 'bir murâdım var husûlî için **teveccüh** buyursunlar, Allah Taâla hayır ise müyesser eyleye, eğer murâdî tâyin eylesünler derlerse, onlara mâlum olup izhârî lâzım değildir diyesin' demişler. Kapıcıbaşı risâleti edâ edince, şeyh, 'acaba murâdî ne idi?' diye sormuş. Kapıcıbaşı, 'demek lâzım değil diye

(7) bk. Lâmiî Mahmud Çelebi, *Nefehâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1980, s. 580-581; İsâmeddin Ahmed Taşköprüzâde, *eş-Şekâiku'n-nûmâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, (İnceleme ve notlarla neşreden: Ahmed Suphi Furat), İstanbul 1985, s. 268-269; Yûsuf Sinan b. Yâkub, *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-i Aliyye-i Halvetiyye*, 1290, s. 19-20; Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâci't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 542-543. Bu olay bazı küçük farklılıklarla, XVII. asrın ilk yarısında kaleme alınmış olan Halvetiyye Tarikatı'nın önemli kaynaklarından Mahmud Cemâleddin Hulvî'nin (ö.1064/1654) *Lemezât*'ında (bk. *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviyye*, Haz. Mehmed Serhan Taysî, İstanbul 1993, s. 430-432) ve sonraki kaynaklardan Tibyan'da da kaydedilmiştir (Kemâleddin Harîrîzâde, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymâniye Ktp., Fâtih, nr. 430-432, I, 247a-b).

(8) *Kissling*'in kullandığı Yusuf Sinan Efendi'ye âit menâkıb, bizim de elimizde bulunan Hicri 1290 tarihinde neşredilmiş matbû nüshadır.

(9) *Kissling*, *Halvetî Tarikatı*, s. 30-31.

buyurdular' demiş. Şeyh de 'şimdi git, **inşaallâhü'l-fettâh**, yarın sabah gel haber al demişler. Ertesi gün kapıcıbaşı tekrar geldiğinde, 'muradları Vezir Ahmed Paşa'nın (Mehmed Paşa olacak) helâkidir' demiş..."⁽¹⁰⁾

Görüldüğü gibi, diğer kaynakların anlattıkları ile Yûsuf Sinan Efendi'nin kaydettikleri arasında, üslûp dışında hiç bir fark gözükmemektedir. Ancak Kissling, Yusuf Sinan Efendi'nin metninden yola çıkarak, olaya yer veren görebildiğimiz hiç bir eserde geçmemesine rağmen, Şehzâde Bâyezid'in kapıcıbaşısına bir mektup verdiğini, muhtevâsını önceden zâten bildiği için daha fazla bilgi vermesine lüzum olmadığını Çelebi Halîfe'ye hatırlatmasını tenbih ettiğini belirtiyor⁽¹¹⁾ ve kendi hayal gücüyle uydurduğu bu bilgileri, bu sefer mantikî tahlilden geçirerek şöyle devam ediyor: Öyle anlaşıyor ki, bu mes'eale daha önce Şehzâde ile Şeyh arasında ele alınarak tartışılmış, sonra da Şehzâde güvenilir bir elçi ile gizlice bir pusula göndererek, "şimdi zamânı geldi" şeklinde tebliğâtını yapmıştır. Şehzâde tarafından talep edilen teşebbüs, önceleri sâdece vezir-i âzâmin şahsına karşı olabilir. Fakat Şehzâde, sâdece sadrazamın bertaraf edilmesi ile hayâtını tehdit eden tehlikenin azalmış olmayacağını düşünmek zorunda idi. Babasının onun hakkındaki zihniyetini gâyet iyi biliyordu.⁽¹²⁾

Kissling'in olağanüstü şeylerden hâlî ve gâyet mâkul olarak tavsif ettiği Yûsuf Sinan Efendi'nin metninde de, diğerlerinde olduğu gibi "**teveccüh** ederek bilirler" ifâdesi bulunmaktadır. Devâmında "şimdi git, **inşaallâhü'l-fettâh**, yarın sabah gel haber al" şeklindeki şeyhin ifâdesi ise, bu "teveccüh" ile ifâde edilen mânâyı pekiştirmektedir. Yâni şeyh o gece Hakk'a yönelecek (teveccüh) ve kalpleri açmak sûretiyle oraya bilgi akıtan Allah (Fettâh)⁽¹³⁾, dilerse, onun gönlüne de istediği bilgiyi ulaştıracaktır.⁽¹⁴⁾

(10) Yûsuf Sinan, *Menâkıb-ı Şerif*, s. 19-20.

(11) Kissling, *Halvetî Tarîkatı*, s. 30.

(12) Kissling, *Halvetî Tarîkatı*, s. 31.

(13) Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 177.

(14) Yûsuf Sinan Efendi'nin menâkıbı da dâhil olmak üzere, kaynaklarda bâzı farklılıklarla birlikte olayın devâmı, özetle şöyle anlatılmaktadır: Çelebi Halîfe ertesi gün kapıcıbaşuya, şehzâdenin muradını bildirdikten sonra devamla, Sadrazam Karamanî Mehmed Paşa'ya Karaman evliyâsının mânen destek olduğunu, ancak onlara sadrazamın vakıfları iptal edip gelirlerini hazîneye devretmek sûretiyle Müslümanlara zarar verdiğini mânâ âleminde söyleyince desteklerini geri çektiklerini, fakat sadrazam belâlardan korunmak için Konyalı Şeyh Vefâ'ya hazırlattığı *vekfî* (nуска) sarığının arasına koyarak devamlı başında taşıdığı için, Vefâ'nın mânevî koruma çemberi içinde bulunduğunu, bu yüzden ona zor zarar verilebileceğini, ancak kendisi ve dervişlerinin gayretleriyle bu mânevî dâirenin içine girmeyi başardıklarını söyleyerek 33 üç gün beklemelelerini... (Yusuf Sinan Efendi 20 gün olarak kaydetmiş) söylemiştir. 33 gün sonra meydana gelen Fâtih Sultan Mehmed'in vefâtı sırasında telaştan sadrazamın başındaki *vekfî*

Yukarıda görüldüğü gibi Şehzâde Bâyezid'in, keşif ehli, duâsı makbul kullardan olduğuna inandığı Çelebi Halîfe'ye, canını kurtarmak için yaptığı mürâcaat, *Hans Joachim Kissling* tarafından, bir ilim adamı taraf-sızlığına yakışmayacak şekilde saptırılmıştır.⁽¹⁵⁾ Bununla birlikte ileri sürdüğü iddiânın hiç bir muknâ ve kesin delîle dayanmadığını da açıkça itiraf etmek sûretiyle,⁽¹⁶⁾ bir ölçüde hayal mahsûlü bir senaryo ürettiğini kabul etmiştir.⁽¹⁷⁾

Kissling'in ileri sürdüğü bu komplo teorisinin, onun kadar kesin bir dille olmasa da, daha önce Avusturyalı târihçi *Franz Babinger* tarafından da ileri sürüldüğü yukarıda belirtilmişti. Babinger bu konuda esas komp-lonun, II. Bâyezid ve ona yardım eden Halvetî dervişleri tarafından sad-razamı ortadan kaldırmak için kurulduğunu, ancak o sırada Fâtih'in de bu komploya dâhil edilmiş olabileceğini belirtmektedir. İleri sürdüğü bu gö-rüşünü ise, Ebussuûd Efendi'nin babası Bayrâmî şeyhi Muhyiddin Meh-med Yavsfî'nin (ö.920/1514)⁽¹⁸⁾ Hacca giderken görüştüğü II. Bâyezid'e, "döndüğümde tahta geçmiş olacaksınız" sözünü kaydedip,⁽¹⁹⁾ Kissling'e benzer bir şekilde temellendirmeye çalışmıştır.⁽²⁰⁾ Ayrıca Babinger, olay şeyhin dediği gibi gerçekleşince, bu, tasavvuf geleneğine uygun olarak onun kerâmeti olarak yorumlandı, demek sûretiyle⁽²¹⁾ komp-lonun örtbas edildiğine de işâret ediyor.

Öyle anlaşılıyor ki, Babinger de Kissling de ileri sürdükleri mezkûr iddiâları için, derviş menkıbelerini kendi anlayışlarına göre yorumlamak-tan başka bir şey yapmamaktadırlar. Bu anlayışla Osmanlı târihi için da-ha pek çok senaryo üretmek mümkündür. Meselâ, aynı mantıkla yaklaşıldığı takdirde, Yavuz Sultan Selim taht mücâdelesine girdiği sırada, ken-

bir bölümü terle ıslanıp silinince tashih için Şeyh Vefâ'ya göndermiş ve o sırada Yeniçeriler ta-rafından öldürülmüştür. (Lâmiî, s. 580-581; Taşköprizâde, s. 268-269; Yûsuf Sinan, s. 20; Ho-ca Sâdeddin, II, 543-544; Hulvî, *Lemezât*, s. 431-432; Harîrîzâde, *Tibyan*, I, 247a-b).

(15) Kissling'in yaptığı bu saptırmaya Mehmed Serhan Tayşî de işâret etmiş, ancak nasıl saptırdığı husûsu üzerinde durmamıştır (bk. Mehmed Serhan Tayşî, "Çelebi Halife", *Türk Dünyası Araş-tırmaları*, sy. 103, Ağustos 1996, s. 137).

(16) Kissling, *Halvetî Tarikatı*, s. 32.

(17) Kissling ayrıca, ileri sürdüğü iddiâlarla mantıkî çelişkiye düşeceğini hesap etmeden, Şehzâde Bâyezid'in Çelebi Halife'yi duâsı makbul bir kimse olarak gördüğünü ve bu sebeple onu, vebâ salgını dolayısıyla duâ etmesi için dervişleriyle birlikte daha sonra Beytullâh'a gönderdiğini kaydetmektedir (Kissling, *Halvetî Tarikatı*, s. 34).

(18) Franz Babinger eserinde Muhyiddin Mehmed Yavsfî'yi bir Halvetî şeyhi olarak takdim etmişse de bu doğru değildir. Muhyiddin Mehmed Efendi, Şemsîyye-i Bayramîyye'nin Tennûriyye şûbesine bağlı önemli âlim-şeyhlerden biridir (bk. Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Ta-savvuf*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul 1996, s. 123 vd.).

(19) Bu söz için bk. Taşköprizâde, s. 343.

(20) Babinger, s. 405.

(21) bk. Babinger, s. 405.

disine tahtın nasip olup olmayacağını sorduğu, kerâmetiyle tanınan Zeyniyye şeyhi Seyyid Velâyet'in (ö.Muharrem 929/Aralık 1522), "Pâdişah olacaksın, ancak ömrün çok uzun olmayacak"⁽²²⁾ sözüne dayanarak, şeyhin Yavuz'a karşı bir komplo kurma eğiliminde olduğunu çıkarmak mümkün olabilecektir.

Bu mütevâzî araştırmayla ortaya çıkmıştır ki, Batılı araştırmacıların bir kısmı bâzı mes'eleleri, dürüstlük ve tarafsızlık ilkesini hiçe sayarak kendi önyargılarına göre saptırabilmektedirler. Bu sebeple onların yaptıkları bu ve benzeri değerlendirmeleri ihtiyatla karşılamak, gerçeğe ulaşmak açısından en emin yol olacaktır.

(22) Taşköprizâde, s. 347.

TASAVVUF VE ÇEVRECİLİK

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

İnsanoğlu yaradılışı îtibâriyle bir takım güçlerle donatılmıştır. Eski adlarıyla *kuvve-i şeheviyye*, *kuvve-i gadabiyye* gibi isimler alan bu güçlerin aşırılığı, azlığı ve îtidal üzere olmaları söz konusudur. Bu güçler eğitilmeyip de kendi hallerine bırakılacak olurlarsa, alabildiğine azgınlaştıkları görülür. Bunun sonucu olarak da, büyük ihtiraslar, aşırı tamahkârlıklar, bencillikler, herkese ve her şeye hükmetme arzûsu insanoğlunu kolayca pençesine alıverir.

Batı dünyâsı geçen asırlarda bu durumun acı örneklerini yaşadı. İleri teknolojinin de yardımıyla üretim alabildiğine arttı. Gözleri ve gönülleri bürüten aşırı hırslar, daha çok kazanmak için daha çok üretmek durumundaydı. Bunun için de aşırı tüketim, aşırı lüks ve konfor alabildiğine teşvik edildi. Âdetâ bir tüketim çılgınlığı yaşandı. Bir defa kullanılıp atılan pek çok mâmul ortaya çıktı. Çok kazanmak için çok üretim, çok üretim için çok tüketim gerekti. Vahşî kapitalizm denen canavar böyle semirdi. En ucuz şekilde en çok kazanma, bu sûretle de en büyük olma hırısı gözleri bürüdü. Çevreyi kirletici fabrikalar, nükleer denemeler ve tesisler başını alıp gitti.

Bir de görüldü ki, sular zehirlenmiş, nehir ve kıyılardaki yüzlerce canlı hayâtını kaybetmiş, hava kirlenmiş, bir çok hayvan nesli yok olmuş, bitkiler ve ağaçlar kurumaya yüz tutmuş, toprak verimini kaybetmiş ve çoraklaşmış.. Tabîî denge bozulmuş ve güzelim tabîat yaşanmaz hâle gelmiş.

Bu korkunç tahrîbâtın sonucu olarak bıçak kemiğe dayandı. Nihâyet batı âlemi mes'elenin fecâatini anladı. Çevreyi ve tabîatı tahrip etmenin, tabîî dengeyi bozmanın dehşetini gördü ve bu kötü gidişe dur demek için

çâre aramaya başladı. İşte "Ekoloji" bu ihtiyaçtan doğdu.

Ekoloji sözlükte "ev bilgisi" veya "mekân bilgisi" demektir. Terim olarak ise "çevrecilik" veya "çevre bilim" anlamına gelir. Bu alandaki, çalışmaların sonucu olarak, aslında var olan bir husûsun yeniden farkına varılmıştır. O da ekolojik denge veya tabîî denge dediğimiz mes'eledir. Buna göre tabîatta, yaradılıştan gelen bir düzen vardır. Bütün varlıklar arasında bir âhenk ve insicam bulunmaktadır. Tabîattaki her şey belirli ölçü ve miktarda olup, bu durumun korunması ve dengenin bozulmaması esastır.

Ekoloji veya çevrecilik bize bir moda akım olarak girmiş görünüyor. Fertler ve vicdanlar seviyesinde henüz mes'elenin şuûrunda olduğumuz söylenemez. Nihâyet "Çevre Bakanlığı" bile kuruldu. İnşallah çevre şuûru bir gün ruhlara da yerleşir.

Din ve tasavvuf gözlüğüyle mes'eleye bakacak olursak şu soruyla başlayabiliriz: İnsanoğlu neden bu kadar zâlim olabiliyor? Neden çevreyi bu kadar acımasızca tahrip edebiliyor? Bu sorunun cevâbı kısadır: Yara-danından gâfil olduğu ve kendi içindeki dengeleri kuramadığı için! Eşyâ-nın ve çevrenin kendisine bir emânet olarak verildiğini öğrenmediği için!

Aslında tabîatın düzeni tabîî bir düzendir. Bu, dengeli, hikmetli ve faydalı bir düzendir. Çünkü ilâhî bir düzendir. Onun tanzim edicisi kud-ret-i ilâhîdir, san'at-ı ilâhîdir. "O, yarattığı her şeyi güzel yaratmıştır." (Secde 32/7). "Rahman olan Allâh'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin." (Mülk 66/3). Nâbî'nin dediği gibi:

*"Zihî zât-ı ulûhiyyet mühimsâz-ı Rubûbiyyet
Ki şehristân-ı sun'unda değil bir zerre nâ-becâ"*

Mes'eleyi tasavvuf düşüncesi açısından ele aldığımız vakit, daha de-rin ve ihâtalı bir durumla karşılaşırız. Zîra bu düşünceye göre, kâinattaki her şey Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının birer sûretle tecellîsinden ibârettir. Gördüğümüz her nesnede Hakk'ın bir tecellîsi, bir izi, bir eseri vardır. Dolayısıyla Hakk'a âittir ve değerlidir. O Rabbü'l-âlemîndir. İyi, kötü, güzel, çirkin, faydalı, zararlı gibi ayırımlar bize göredir ve izâffidir. Kâinatta gereksiz hiç bir şey yoktur. Kula düşen Allâh'a itâat etmek, ya-ratıklara sevgi ve şefkat göstermektir. (et-ta'zîmü li-emrillâh ve's-şefeka-tü alâ halkillâh.)

Eşyâyı biz nasıl hor ve hakir görebiliriz, nasıl değersiz bulup hoyrat-ça tahrip edebiliriz? Zîra her şey Hakk'ı tesbih etmektedir: "Yedi gök,

yer ve bunlarda bulunan herkes onu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur." (İsrâ 17/44).

Bu tesbîhi her varlık kendi dilince yapmaktadır. Canlılar âleminde bunları her an görüp duymaktayız. Hayvanların hareketlerini, çıkardıkları çeşitli sesleri kendi dillerince tesbih olarak ele alabiliriz. Bitkilerin büyümesi, neş vü nemâ bulması, çiçeklenmeleri, dallanıp budaklanmaları da pekâlâ onların tesbîhi olarak değerlendirilebilir. Cansızlar âlemi de öyle, zerreden kürreye, mikro âlemden makro âleme kadar hepsi hareket hâlinindedir. Uzayda güneş sistemi gibi nice sistemler vardır. Her biri bir merkez etrâfında dönüyor. Maddenin en küçük parçası atomdur. Atomun ortasında bir çekirdek bulunmakta ve onun etrafında elektronlar dönmektedir. Cisimleri meydana getiren atomlar ve moleküller de hep hareket hâlinde ve aralarında boşluklar bulunmaktadır. İşte bu hareketlerin hepsini pekâlâ o varlıkların kendi dillerince Allâh'ı tesbîhi olarak düşünebiliriz.

Büyük Hak aşığı Yûnus Emre'miz (ö.1320) bu küllî tesbih âlemine katılmak için ne güzel söylemiştir:

*"Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni"*

Sanki yedi kat gök, yer ve oralarda bulunan her varlığın Hakk'ı tesbih ettiğini şerhedercesine Yûnus şöyle devam eder:

*"Sular dibinde mâhî ile sahrâlarda âhû ile
Abdal olup yâ hû ile çağırayım Mevlâm seni"*

Taşı toprağı, havayı, suyu, denizlerdeki balığı, çöllerdeki ceylânı böyle kutsal bir gözle değerlendiren kültürün insanları tabîata ve çevreye zarar verebilirler mi? Elbette veremezler!

Tasavvuf târihinde konuyla ilgili çok hoş menkıbeler vardır. Bunlarda en ileri çevrecilerin bile parmağını ısırtacak hikmet ve hassâsiyetler gizlidir:

Bugün türbesiyle Üsküdar'ın mânevî dokusunda önemli bir nakış olan Aziz Mahmut Hüdâyî (ö.1628 m.) Bursa'da üstâdı Üftâde hazretleri ile gezintiye çıkmışlardı. Kırdaki dervişlerin her biri, birer demet çiçek toplayıp efendilerine sunarak onu hoşnut etmek istediler. Hüdâyî'nin elinde ise sâdece kırk saplı solgun bir çiçek vardı. Herkes demetlerini

sundu. Üftâde Hüdâyî'ye neden bir tek sapı kırık çiçekle geldiğini sordu. Cevap şöyle oldu:

-Efendimize ne takdim etsek azdır. Fakat koparmak için hangi çiçeğe el uzattımsa, tesbîhini işiterek geri çekildim. Ancak, sapının kırılmasından dolayı, bu çiçeği tesbîhinden kalmış gördüm ve alıp size getirdim... Bu zarif cevap şeyh Üftâde'nin muhabbet ve teveccühünün artmasına yol açtı.⁽¹⁾

Tasavvuf erbâbı güllerle bahçelerle o kadar iç içedirler ki, sembol olarak onları sık sık kullanırlar. İşte çok meşhur tasavvuf târiflerinden birisi; Dede Ömer Rûşenî (ö.1487) söylüyor.

*"Tasavvuf yâr olup bâr olmamaktır
Gül-i gülzâr olup hâr olmamaktır"*

Evet gerçekten tasavvuf herkese, çevre ve tabîat dâhil herşeye dost olmak, kimseye yük olmamak, gül bahçesinin gülü olmak fakat diken olmamaktır.

İşte bir çevre dostunun ilgi çekici davranışı: Bâyezîd-i Bestâmî (ö.875) bir arkadaşı ile birlikte kırdan elbisesini yıkamıştı. Arkadaşı kuruması için elbiseyi bir ağacın dalına asmak istedi. Olmaz kırılabilir, dedi. Peki şu otların üzerine serelim, dedi. Bâyezîd: Olmaz, o hayvanların gıdâsıdır, üzerini örtmek doğru değildir, dedi. Sonra sırtını güneşe vererek elbiseyi kendi üstünde kuruttu.

Bâyezîd-i Bestâmî'nin hayvanlara şefkatini ve tabîî dengeyi kollayıcı özelliğini göstermesi bakımından hayrete şâyan bir davranışı da şöyledir: Bir kere Hemedan'da uspur tohumu satın almıştı. Hemedan'dan Bistam'a geldiği zaman tohumların içinde iki de karıncanın bulunduğunu görmüş, bunun üzerine karıncaları yurdundan ayırmış olmamak için Hemedan'a geri gelmiş ve hayvancıkları yerlerine bırakmıştı.⁽²⁾

Ya bizim Geyikli Baba'mıza ne demeli? Orhan Gâzi zamânında yaşamış olan bu Hak dostu, Uludağ eteklerinde geyiklerle haşır neşir olan, ehli olmayan bu hayvanları tasarrufunda bulunduran bir zattır. Binbir naz ile Orhan Gâzi'nin ziyâretine gelince, hâtıra olarak bir çınar fidanı dikmiş ve Orhan Gâzi'ye: "Teberrükümüzdür. Durdukça dervişlerin duâsı sana ve nesline makbuldür." diye duâda bulunmuştur. Saray bahçesinde gayet büyük bir ağaç olan bu çınar sonraki pâdişahlar tarafından da korunmuş-

(1) Hasan Kâmil, *Aziz Mahmut Hüdâyî*, 78, İstanbul 1982.

(2) Kuşeyrî, *Risâle Tecümesi*, çev. Süleyman Uludağ, 203-204, İstanbul 1978.

tur.⁽³⁾

Havası suyu, bitkisi ve hayvanıyla çevre bir bütündür. Hepsinin birden korunup kollanması gerekir. Büyük sûfîlerin hayvanlarla ünsiyet ve arkadaşlıklarına dâir bir çok menkıbeler zikredilir:

Süfîyân-ı Sevrî (ö.777) mahlûkâta karşı gâyet şefkatliydi. Birgün pazarda kafeste feryat edip çırpınan bir kuşçağız gördü, onu satın alıp serbest bıraktı. Bu kuş sık sık Süfyan'ın evine gelir, namaz kılışını seyreder, bâzen da üzerine konardı. Süfyan vefat edip toprağa verilince üzüntüsünden kabri üzerinde bir müddet çırpınıp o da can verdi.⁽⁴⁾

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö.896)'nin yanına arslanlar ve başka vahşi hayvanlar gelirdi. Sehl bunları besler, gözetir, bakımlarını yapardı. Bu sebeple onun evine "Beytû's-Sibâ' (Vahşi Hayvanlar Evi) denirdi.⁽⁵⁾

Kendisi ile olduğu kadar çevresi ile de barışık olan kimseye vahşî hayvanlar bile zarar vermez. Fas sultânı Mevlâ Süleyman, meşhur mutasavvıf Mulay el-Arabî ed-Darkavî (ö.1823)'yi zindana attırır ve parçalamaları için üzerine arslanları salar. Fakat arslanların ona hiç zarar vermedikleri görülür.⁽⁶⁾

Şâh-ı Nakşbend (ö.1389)'in hayâtında hayvan sevgisi ve çevre bilincinin ilgi çekici örneklerini görüyoruz. Kendisi, yetişmesinde emeği olan bir zâtın tavsiyesi üzerine hayvanların bakımı ve tımarına özen göstermiştir. "Zîra hayvanlar da Allah Taâla'nın mahlûku olup rubûbiyet nazarına dâhildirler." Bu tavsiyenin gereği olarak Bahâeddin Nakşbend, yaralı hayvanlara ihtimam göstermiş, ilâçlayarak onları tedâvi etmiştir. Rivâyete göre, "Bu ilâhî dergâhın köpekleri ile dahi meşgul ol." sözü üzerine, yolda giderken rastladığı bir köpeğin bile önüne geçmemeye dikkat göstermiştir.⁽⁷⁾

Aynı yerde müteâkıben Şâh-ı Nakşbend'den naklen şöyle denir: "O değerli zat bana yolların ve geçitlerin hizmeti ile meşgul olmam husûsunda şunları söyledi: 'Eğer yol üstünde mahlûkâtın hoşuna gitmeyecek bir şeye rastlarsan onu görünmez bir yere at ki, gelip geçenler zarar görmesin.' İşte ben bu işle de meşgul oldum."

Târihimizde tekkeler ve mensupları, çevreciliğin en güzel örneklerini vermişlerdir. Onların çevreyi tahrip değil, ihyâ ettikleri görülür. XII-XV. yüzyıllardaki kolonizatör Türk dervişleri, uç bölgelerinde ve tenhâ

(3) Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler II, 38, İstanbul 1993.

(4) Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev. S. Uludağ, 265, İstanbul 1985.

(5) Age., 343.

(6) Mehmet Bayraktar, İslâm ve Ekoloji, 91, Ankara 1992.

(7) Salâhaddin b. Mübârek, *Enîsü't-Tâlibîn*, çev. Süleyman İzzî, 53. İstanbul 1983.

yerlerde kurdukları tekkelerinde, bağ bahçe yetiştirmişler, civârındaki her şeye, insan, hayvan, bitki ve tabîî çevre olmak üzere bütün mahlûkâta hizmet sunmuşlardır.⁽⁸⁾ Daha sonraki yıllarda meskûn mahallerde yapılmış olan tekkelerin de avlusu, bahçesi, kurdu kuşu, hayvanı ve insanıyla çevreye hayat ve mâneviyat sundukları bilinmektedir.

Hakîkî din ve tasavvuf anlayışında tabîat ve çevre bilinci, özenti eseri ve zorlamayla değildir; aslâ bir sun'îlik görüntüsü taşımaz. Aksine çevreye ve mahlûkâta saygı, inancın bir gereğidir. Allâh'a inanan, O'nu seven ve sayan kimse, O'nun eseri ve tecellîsi olan tabiata ve tabîî çevreye de saygı duyacaktır. Verilen bir kaç örnek bu anlayışın göstergesidir.

(8) Bk. Ömer Lütfî Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", Vakıflar Dergisi II.

17 VE 18. YY. FRANSIZ EDEBİYÂTINDA DOĞU

Emel KEFELİ(*)

Yüzyıllardır Batının gözünde tükenmek bilmeyen sırları ile bir çiçek dürbüne benzeyen Doğu, insan muhayyilesinin deneme sahnesi olan edebiyat alanı için mükemmel bir kaynak olmuştur.

Doğuyu uçsuz bucaksız hayal âlemlerinin kırk ambarı olarak niteleyen Thierry Hentch⁽¹⁾ doğu için şu tanımı vermektedir:

"Doğu ışıktır, evrensel ruhtur, iç dünyamızın sihirli müknaatıdır, beceriksiz modernliğimize karşı takınılan bir mesâfeliliktir. Ama en küçük bir olayda, sıçrayan ilk kanda, ışık titreşir, söner: Doğu bizim korkumuzun balçığı içine gömülür; unutulmuşluğa geri çekilir, sonra düş olarak geri döner. Yol dönemecindeki sahte parıltı. Süs. Serap."

Ötekiliğin mükemmel ifâdesi hâline gelen Doğu, her zaman Asya'ya ve orada gelişen büyük uygarlıklara mâl edilir. Asya, insanı âdetâ evrenden soyutlamakta ve uzaklara, başka başka âlemlere taşımaktadır.⁽²⁾ Edebiyatta bu farklı âlem ifâdesini seyahatnâmelerde, masallarda, romanlarda bâzen de şiirlerin büyümlü mısralarında bulur. Doğu'ya yapılan seyahatleri kapsayan gezi yazıları zengin bir malzemeye sâhiptir. Mitlerin de gizemli ülkelere seyahat ettikleri bilinir. Meselâ Gılgamış ölümsüzlük otunu aramak için Doğu'ya gider. Doğu uzun yıllardan beri yeryüzünde gizemini koruyan ve insanoğlunun hayal âlemlerini süsleyen bölgelerden biridir.

Seyahatler kültürler arası ilişkileri kuvvetlendiren, kültür malzemesinin değişimini sağlayan, kültürlerarası bir iletişim ve paylaşma aracı

(*) M.Ü. Türkiyat Araş. Enst. Öğretim Üyesi.

(1) Hayalî Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı, Thierry Hentch; çev. Aysel Bora, Metis Yay. Mayıs, 1996.

(2) L'Orient, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, 1995.

olarak nitelenirler. Anlatıcının tahkiye sanatını zorladığı, yeni bir anlatım tekniğini kullandığı seyahat anıları da bir edebî tür kategorisi içinde yerlerini alırlar. Seyahat yenilenme ihtiyâcına cevap verir. Yeni, kendisinden farklı bir kültür ile alışveriye giren seyyah okurunun da ufkunu açar. Bu bakımdan seyahat eserleri karşılaştırmalı edebiyat sâhasının da önemle üzerinde durduğu eserler arasındadır.

Savory, *Lettres sur L'Egypte* adlı eserinde (1785) bir seyyâhın özelliklerini şöyle özetler: "Gözlem kabiliyeti, aydınlık bir zekâ ve yazmasını sağlayacak canlı, derin ve iliklere işleyen bir duyarlılık."

18. yy'ın sonundan 19.yy'ın başlarına kadar seyahat yazıları çeşitli tekniklerle işlenir. Yazarlar not defterlerinden, gezileri sırasında kullandıkları günlük ve hâtıra defterlerinden yararlanırlar. Seyahatnâmeler, siyâsî, edebî, târihî kimliklerinin yanı sıra bâzen de çeşitli polemiklerin ifâdesi olarak karşımıza çıkarlar. Resimlerle, gravürlerle de süslenen seyahat yazıları, gittikçe, zihne ve göze hitâbeden yapıları ile okuyucularını büyülemeye başlarlar.

Doğu ile Batı'yı ilk kez ciddî bir biçimde karşı karşıya getiren Haçlı Seferleri ile başlayan Haçlı zihniyeti hâlâ etkisini sürdürmekte ve doğu-batı ilişkilerinde önemli bir bakış açısını oluşturmaktadır. Hristiyan-müslüman karşıtlığı içinde hristiyanlık, bütün şövalye romanlarında, inançlarının yanlış olduğuna inandığı müslüman âlemi karşısına bölünmez bir bütün olarak çıkmaktadır. Bütün hristiyan soyluları kurdukları efsânevî koalisyon ile müslümanların karşısına dikilmekte ve ölüm pahasına inançlarını korumaktadırlar.⁽³⁾ Kötü güçlere ve sapkın addedilen müslümanlara karşı yapılan bu savaşlardan sözeden, kahramanlıkları anlatan yazarlar İslâm dînini tamâmen yanlış tanımlarla ortaya koymakta ve putataparlar arasında Türkler de sayılmaktadır. Ortaçağ romanlarında veya halk edebiyatında;

"Baronlar hiçbir şeyden korkmayın, çünkü Tanrı'ya yemin ederim ki, Türkler yenilmeden geri dönmeyeceğim."⁽⁴⁾, "Rame kontu atını mahmuzladı ve bir Türk'e öylesine bir darbe indirdi ki, kargısı öldürdüğü gövdeyi delip geçti."

şeklindeki ifâdelere sık sık rastlanmaktadır. Hristiyan Batı, Müslüman Doğu'yu bu eserlerde âdetâ bir düşman olarak nitelemekte, Türk ismi de çoğu zaman Doğu'daki müslümanlar için kullanılmaktadır.

(3) Büyülü Divan, 18. yy Fransı'sında Türkler ve Türk Dünyası, Hélène Desmet-Gregoire, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yay. İst. 1991. s. 210-257.

(4) a.g.e. s.215.

17 ve 18. yy da, Fransız edebiyâtı merkez alınarak, Doğu'nun edebiyat ve kültür hareketlerindeki önemi üzerinde durulduğunda *Binbir Gece Masalları*'nın bu ilişkilerde önemli bir dönüm noktası oluşturduğu dikkati çeker.

Doğu, Fransızlara farklı görüntülerle tanıtılır. Dînî Ortaçağ geleneğinde, mis kokular içinde bir bahçe; Haçlılar döneminde düşman müslümanların ülkesi; bâzen de Marco Polo'nun kitabında olduğu gibi hârikalar, mutluluklar ülkesi olarak tasvir edilir. Ama bakışları Antik kültürün beşiği olan Yunanistan üzerinde birleşen Rönesans için Doğu, Avrupalıların gözünde buğulu perdeler arkasından izlenen gizemli bir âlemdir.

Ortaçağda Arap efsanelerini toplamaya çalışan, bazı arap romanlarını tercüme eden yazarlar yerlerini Rönesans döneminde Doğu'yu hakir gören edebiyatçılara bırakırlar. Kendileri için Antik kültürü vazgeçilmez ve tükenmez bir kaynak olarak gören hümanistler, Doğu ile pek ilgilenemezler. Platon düşüncesi için önemli addettikleri birkaç el yazmasını bulmak ümidiyle 16. yy'da İstanbul'a gelenler ise Doğu'nun asıl ruhunun yaşadığı halk masallarını hiç dikkate almazlar.

17. yy'ın ilk yarısından itibaren tekrar önem kazanmaya başlayan Doğu'ya duyulan ilginin yeniden canlanmasının bazı nedenleri vardır. Sömürgecilik hareketlerine bağlı bazı diplomatik ilişkiler, seyahatler ve dünyânın dört bir yanına gönderilen ve XIV. Louis tarafından maddî olarak desteklenen misyonerler bu doğu merâkını körükleyen en önemli faktörler arasındadırlar. Ticârî ilişkilerin ve ticâret adamlarının da bu hususta önemli rol oynadıkları bir gerçektir. 1660 dan sonra sayıları artan Hintlilere ve Çinlilere âit bazı ticârî işletmeler Avrupa'da Doğuyu daha da ilginç bir konuma getirmektedir. Compagnie de Chine (1660), Compagnie des Indes Orinentales (1665), Compagnie de Levant (1670) gibi işletmeler bunlar arasında sayılabilir. Doğudan getirilen değişik, zarif ama genellikle de pahalı eşyalar Avrupa'da gitgide Doğu egzotizminin tanınmasına ve yayılmasına sebep olur. Türkiye ile Fransa'nın düzenli ilişkileri vardır. Türkiye'ye gönderilen elçiler ve diplomatlar aracılığıyla bu ilişkiler 17 ve 18. yy'lar süresince devam ettirilir. Türkiye'de bulundukları süre içinde yazdıkları mektuplar ve ülkelerine döndüklerinde anlattıkları anıları ile bu elçiler diplomatik ilişkilerde olduğu kadar kültürel ve beşerî ilişkilerde de önemli rol oynarlar.

17. yy Fransasında bir "genişleme" ihtiyâcı ve özlemi dikkati çekmektedir. Bu özlemi en güzel ortaya koyan kanıtlar ise bu devirde yapı-

lan seyahatlerdir. Martino⁽⁵⁾, G. Chinard⁽⁶⁾, Geoffrey Atkinson⁽⁷⁾, N. Lorga⁽⁸⁾, ve Paul Hazard⁽⁹⁾ gibi araştırmacıların dikkati çekmeye çalıştığı hususlar üzerinde düşünüldüğü ve bu konuda birçok araştırmanın da yapıldığı görülmektedir. Martino, seyyahların genellikle bu dönemde Türkiye, İran, Çin ve Siam gibi ülkelere gittiklerine dikkati çeker. Atkinson, Çin ve Tatarların 1600-1654 yılları arasında altı önemli târihî araştırmanın konusunu teşkil ettiğini; yine aynı dönemde sekiz incelemenin de Hindistan üzerinde yoğunlaştığını belirtir. Yukarıda sözü edilen çalışmalarda belgeler ışığında meseleye bakıldığında Hindistan'ın 17. yy'ın ilk yarısından itibaren mâceraperest denizcilerin ilgisini çeken bir ülke olduğu görülmektedir. 1624 den itibaren *le Levant*, yâni Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğunun sâhilleri 1754'e kadar seyyahların ilgisini çeken bölgeler olarak görülür. İran ise henüz kolay ulaşılabilecek bir bölge özelliği taşımaz. Courmenin'in 1621'de, Fauvel'in ise 1630'daki girişimleri sonuçsuz kalır. Fransa ile İran arasındaki ticârî ilişkiler 1631'den itibaren gelişmeye başlar ve 1686 yılına kadar da oldukça düzenli bir biçimde devam eder. Çin'e yapılan seyahatler ve ilişkiler de yine bu târihlerden itibaren önemli bir artış göstermektedir. (1631) Siam ile ilişkiler ise daha geç târihlerde başlayacaktır (1666). Daha çok ticârî, bâzen de diplomatik düzeyde kurulan bu ilişkiler seyyahların muhayyilelerinin ve ufuklarının genişlemesini sağlar ve onların oluşturdukları doğu imajı dolaylı bir biçimde de olsa edebiyâtı etkiler ve Doğu'yu önemli bir malzeme, bir kaynak hâline getirir.

Edebiyatçıların imajlar âlemi bu seyyahların izlenimleri ile zenginleşir. Bu seyahatlerin kültürlü, gözlem yapmayı bilen, baktığını iyi gören, ziyâret ettiği ülkenin dilini bilen kişiler tarafından yapılması ise tabîî ki önemli bir avantajdır. Fransa'nın Doğu'yu tanımada önemli payı olan kişiler arasında Bernier⁽¹⁰⁾, Tavernier⁽¹¹⁾, Chardin⁽¹²⁾ gibi isimler sayılabilir. Bu kaynaklara bir de diplomatların, kâşiflerin ve misyonerlerin sözlü hâtıraları, mektupları eklenecek olursa Doğu, Fransızların hattâ tüm

(5) Orient dans la littérature française, Paris.

(6) L'Amérique ou le rêve exotique au 17. ème et au 18. ème siècle, Paris, 1913

(7) The Extraordinary Voyage in French Literature before 1700, New York, 1920, p.171-174

(8) Les Voyageurs Français dans l'Orient Européen, "Conférences faites en Sorbonne extraites de la Revue des Cours et Conférences.

(9) La Crise de la conscience européenne, Notes et références groupées au tome III.

(10) Bernier, Histoire... des états du Grand Mogol, 1670-71

(11) Tavernier, Relation du Serail du Grand Seigneur, 1675; Voyages en Turquie, en Perse, et aux Indes 1676

(12) Chardin, Voyages en Perse et autres lieux de l'Orient (1686)

Avrupalıların muhayyilelerinde zenginleşmeye başlar. Hayal âlemlerinin sihirli değneği bu zengin Doğu manzarasına uygun doğulu tipleri yerleştirmede de gecikmeyecektir.

1697'de Fransız kültür hayâtı içinde yerini alan, sabırlı ve titiz bir çalışmanın ürünü olan, Herbelot'nun *La Bibliothèque Orientale* isimli eseri bugün dahi hâlâ önemini koruyan ve tüm edebiyat ve kültür târihi ile ilgilenenlerin başvurduğu önemli bir kaynaktır. Doğu'yu tanımak isteyenlerin el kitabı olarak nitelenen bu eser günümüzde de târihî ve belgesel nitelikli bir kaynak durumundadır. Bu eser incelendiğinde 14. Louis' nin bilginlerinin ne kadar zengin belgeler topladıkları da görülmektedir.

17. yy'ın sonlarına doğru Doğu'ya duyulan ilgi kendisini fikir ve düşünce akımlarında, kültür hareketlerinde de hissettirmeye başlar. Bazı yazarlar kendi toplumlarını, o devirde toplumlarında hüküm süren medeniyet anlayışını Doğu toplumları ile mukâyese ederek, Doğu'nun geleneklerini inceleyerek tenkit etmeye başlarlar. Doğu'dan, özellikle de Hint ve Çin düşüncesinden ilham alan Batı düşüncesi tam bir ikilem içinde kalır. Toplumda değişik eğilimler baş göstermeye başlar. Hristiyan dünyâsı bir anda karşısında Doğu'nun gizemli ve âdetâ sislerle örülü derin mânevî dünyâsını bulur. Doğu ile temâsında Fransız toplumu gerek coğrafi, gerek mânevî gerekse maddî planda birçok yenilik ile karşılaşır. Felsefede Çinlilerden yararlanan Fransız düşüncesi önemli bir gelişme, bir tür evrim geçirir⁽¹³⁾. Pederşahî kurallarla idâre edilen Çin, Fransızlar için ütöpik değil, aksine bir tür Télémaque'ın gerçek hayâta yansımaları durumundadır. Doğu, 17. yy Fransız düşüncesinde olumlu ve derin bir tesir gösterir. Mısırlılardan, Hint ve Çinlilerden, Fars kültüründen alınan yeni fikirler Fransız toplumunun gelişmesini etkiler. Hattâ bu fikir karşılaşmasından Fransız toplumu yer yer sarsılmış olarak çıkar. Geleneklerinin bir kısmını fedâ etmek zorunda kalacak, bazı geleneksel düşünce kalıpları da ciddi bir biçimde sarsılacaktır. Ancak olumlu gelişme düşüncülerin, aydınların ufuklarını genişletmesidir. Bu yeni temaslar insanların dünyâya yekpâre bakmalarını, medeniyetin sağlam bir mekanizma gibi sürekli gelişerek denge içinde devam etmesini sağlayan her bir parçayı daha yakından tanımalarını sağlar. 17. yy'daki temaslar Fransız toplumunda yer yer endişe ile karşılanırsa da gelişmelerini sağlayan önemli ilişkiler olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Ancak Doğu; tiyatro, şiir, roman gibi edebî türlerde henüz sınırlı bir

(13) Virgile Pinot, *La Chine et la Formation de l'esprit philosophique en France*, Paris, p.Geuthner, 1932, s.380.

çerçeve içinde kullanılmaktadır. Bu türler içinde trajedi ilk kez Asya'yı mekân olarak kullanır. Türein can çektiği bir dönemde "Doğu'daki hayattan esinlenen, Doğu'yu mekân olarak kullanan tragedyaalar" türein yeniden canlanmasını, soluk kazanmasını sağlar.

Racine'in *Bajazet* adlı trajedisini de konusunu Osmanlı târihinden alır. Olay 17. yy'da İstanbul'da sarayda geçer. Marivaux'nun *Fausse Confidences* adlı piyesinin de *Bajazet*'den mülhem olduğu düşünülürse⁽¹⁴⁾ Racine'in trajedisindeki doğu imajının devâmını diğer yazarlarda bulmak mümkündür. Üstelik Osmanlı sarayında hayat, entrikalarıyla, nice trajik boyutlu kesitleriyle Aristo'nun tanımına göre "konusu basit, ama kurgusu karmaşık olması gereken" tragedyanın yapısına⁽¹⁵⁾ son derece uygun bir yapıya sâhiptir.

Komedi dünyâsı da Doğu'dan esinlenmiş ve özellikle İtalyan komedisi doğu kökenli eserleri kullanarak önemli bir başlangıç oluşturmıştır.

Molière'in 14 Ekim 1670'de ilk defa sarayda oynanan *Le Bourgeois Gentilhomme* (Kibarlık Budalası) isimli oyununun konusu Türklerle ilgilidir. 14. Louis 1670'de Osmanlı İmparatorluğu'nun elçilerini kabul eder. Bu kabul töreni için sarayın salonları süslenir. Osmanlı İmparatorluğu'nun elçisinin bu muhteşem sarayın salonlarındaki şatafata ve çevresinde güzel kadınlara îtibar etmemesi sarayı rahatsız eder. Fransız târihçileri Türk elçisinin parmaklarındaki yâkut yüzüklerin, üzerindeki pırlanta ve incilerin, kavuğundaki taşların değeri salondaki zenginlikten çok daha üstündür⁽¹⁶⁾. Bu durum adı geçen piyeste tek bir sahnede işlenir. Burada türk imajı daha çok Osmanlının ihtişamı şeklinde işlenmiştir.

Edebiyatta doğu imajını besleyen önemli örnekler arasında Fars ve Arap edebiyatlarından Avrupa dillerine tercüme edilen masallar önemli rol oynamaktadırlar.

18. yy'da operada Doğu'nun işlenmesinde resim ve müzik sanatının da önemli bir rolü vardır. Çoğu opera eserinde Doğunun işlenmesi, bu görsel sanatın diğer sanat şubeleri ile aralarındaki iletişim ve tesir de düşünüldüğünde, Doğu imajının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Martino, 17. yy'da yayınlanan ve Avrupa kültüründe doğu imajını yaratan eserlerin, aşağı yukarı, tam bir listesini verir. Doğunun mahallî rengi, pitoresk manzaraları 18. yy'ın özellikle de romantik devrin eserle-

(14) Jean Giradoux, Racine, *Tableau de la Littérature Française*, N.R.F. Gallimard, Paris.

(15) Poetika, Aristoteles, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

(16) Cevdet Perin, *Fransız Edebiyatı Tarihi*, I. cild, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. 1948, s.161-162.

rinin vazgeçilmez unsurları olarak görülür.

Ancak Doğu'nun farklı temalarının ve manzaralarının tesîrinin daha iyi anlaşılması için farklı duyguları, düşünceleri ifade edecek farklı türlerle ihtiyaç duyulur. Bu konudaki en güzel örnek ise Doğu'nun yaşamını anlatan, sırlarını ifşâ eden, Fransa'nın Galland tercümesi ile tanıdığı *Binbir Gece Masalları* olur.

Avrupa'nın Doğu'yu tanımada, özellikle edebî ve sosyal mânâda tanımada bu eser bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Doğu tesîrini incelemede *Binbir Gece Masalları* merkez olarak alınır:

-Binbir Gece Masalları'ndan önce

-Binbir Gece Masalları'ndan sonra olarak iki dönem ile karşılaşırız.

Binbir Gece Masalları'nı Fransız diline kazandıran Antoine Galland⁽¹⁷⁾ eseri tercüme ederken hikâyeleri bir tür seçime tâbi tutar ve okuyucuları şaşırtacak bâzı unsurları kendi tenkit süzgecinden geçirerek bazı abartılı figürleri, can sıkıcı ayrıntıları, ve "parasit" diye nitelediği tekrarları dikkate almaz. Sultanları bir Fransız gibi giydirmesi ve bazı ayrıntıları tercüme etmemiş olması zaman zaman eserin otantikliğine zarar verir. Güzel Arap hikâyelerinin en güzel taraflarını dikkate almadığı gerekçeleri ile tenkit edilmesine sebep olur. Ancak bir diğer grup da Fransız toplumu için çok yabancı olan bazı unsurların çıkarılmasında büyük bir zarar görmediklerini, eserin tüm bu ayıklamalara rağmen doğunun egzotizmini taşıdığını ifade ederler. Ancak ne söylenirse söylensin bu hikâyeler Fransız toplumunu derinden etkileyen ve ilk ciddî doğu merakını uyandıran, doğu egzotizmini canlandıran bir eser olarak edebiyat târihi içindeki yerlerini alırlar. Ayrıca "hikâye içinde hikâye" metodunun kullanıldığı eser, bu ilginç tekniği ile de ilgi çeker. Birbiri ile ilgisi olmayan hikâyeler ana çerçeveyi oluşturan bir hikâye etrafında toplanmaktadır. Hint sultanı Şehriyar, kendisini aldatan karısını boğdurmuştur. Hiçbir kadına güveni kalmayan Sultan, her gece kendisi için bir eş seçmekte ertesi sabah da kendisine ihânet etmemesi için boğdurtarak öldürtmektedir. Bir gün kendisine eş olarak vezirin kızı Şehrâzât'ı seçer. Bu genç kızın da kaderi ertesi sabah boğdurularak öldürülmektir. Ancak, Şehrâzât, zengin ve geniş muhayyilesi sâyesinde ölümden kurtulur. Çünkü her gece anlattığı hikâyenin sonunu anlatmamakta ve Sultan'ın merakını uyandır-

(17) Eserin ilk baskısı 1704 yılında otuz geceye ait hikâyelerin yer aldığı küçük bir kitap ile başlar. Tamamı, Modern bir derginin kısa aralıklarla çıkan fasikülleri olarak da niteleyebileceğimiz 12 ciltten meydana gelir. I. cilt (312s.), II. cilt (370s.), III. cilt (341s.), IV. cilt (347s.), V. ve VI. ciltler 1704 de çıkar. VII. cilt 1706 da, VIII. cilt 1709 da, IX. ve X. ciltler 1712 de, XI. ve XII. ciltler 1717 de yayınlanır. Galland ise 1715 de vefat etmiştir.

rak hayatta kalmayı başarmaktadır. Sonunda Sultan bu genç hikâye anlatıcısının yeteneği, zekâ ve kararlılığına hayran olur ve kararından vazgeçerek onu başışlar ve onunla evlenir.

Bilinen hikâyelerin farklı bir çerçeve içinde sunulması, değişik bir mahallî renk ile dünyâ edebiyâtının renklendirilmesi, canlandırılması olarak nitelenen eser tüm dünyâ edebiyâtı için uzun yıllar önemli bir kaynak olarak kalacaktır. Bu masallar Arapların kendi kendilerini takdîmi, hayatlarının renkli ve canlı tablolarla ortaya konulmasıdır. Bir arabın kendi kendini tahlil ettiği, özelliklerini vurguladığı bu eserde mahallî renk ve doğu atmosferi yapmacıktan uzak, gerçekçi boyutu ile hâkimdir.

Eserin müslümanların kaderci bakış açısını ve tevekkülünü işlemesi de Batılıların ilgisini çeker. Doğru her zaman Batı'nın gözünde sâkin, tevekkül sâhibi, huzurlu insanların, kendisinden farklı olan "ötekinin" yaşadığı egzotik bir mekândır. Tasvir edilen kuşlar, çiçekler, tabiat manzaraları, kıymetli taşlar, sebze ve meyveler de eserde egzotizmi yaşatan unsurlardır. Ancak eserdeki zengin metaforlar, tasvirî ifâdelerin de Avrupa nesrini etkilemediği söylenemez. Voltaire'in *Zadig* adlı "masalımsı roman" terimi ile ifâde edebileceğimiz eserde gerek üslûp gerekse tema açısından *Binbir Gece Masallarının* sathî bir tesiri görülür.

Binbir Gece Masalları, farklı yörelere âit malzemelerin sentezinin yeni ve güzel bir eseri oluşturabilecek güce sâhip olduklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Eser uzun yıllar etkisini devam ettirecek olan yeni bir edebiyat akımının başlangıcıdır. Tercümesi öyle büyük bir başarı elde eder ki, tercümeyi birçok *Binbir Gece Masalları* parodileri izler. Tercümenin edebiyatların gelişmesindeki rolü ile karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları açısından bakıldığında *Binbir Gece Masalları* önemli bir dönüm noktasını teşkil eder.

Devam edecek.

YIKINTILAR ARASINDA ADIM ADIM BOSNA

Tâlip KÜÇÜKCAN

Bosna'da son yıllarda yaşanan trajik olaylar insan olma şuûruna sâhip herkesi derinden etkiledi. Kelimelerle tanımlanması mümkün olmayan maddî ve mânevî yıkım Bosna halkı üzerinde silinmesi güç izler ve acılar bıraktı. Şimdi Bosna'da silahlar susmuş görünüyor. Ya hıçkırıklara boğularak ağlayan gözler? Ya acıdan kıvranan kalpler? Acaba milyonların bilinçlerine kazılan ölüm, işkence ve tecâvüzlerin yakıcı alevleri de silahlar gibi söndü mü? Sanırım bu soruların en doğru cevâbını ancak Bosna'da bulabilir ve olayları bizâtihî yaşayan Boşnakların kendi ağızlarından isteyebiliriz. İşte bu düşünceler içerisindeyken çok kıymetli bir dostun aracılığıyla Bosna'ya giden bir müslüman gazeteci grubunun gezisine katılma şansı elde ettim. Okuyacağınız yazı, barış anlaşmasından sonra gerçekleştirilen hüznünlü bir yolculuk esnâsında titrek parmaklarla alınan notlardan oluşuyor.

Adımı İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na verme nezâketi gösteren dostum sâyesinde burada görevli olan **Tony Richmond**'dan telefon alıyorum. **Tony**, Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarının ortaklaşa beş müslüman gazeteci için bir Bosna gezisi düzenlediklerini, benim de bu geziye dâvetli olduğumu söylüyor. Teklifi memnûniyetle kabul ediyorum ve Bosna gezisi programı bize fakslandığında Londra'da bir günlük brifing toplantılarının olduğunu görüyorum. En alta bir uyarı notu düşülmüş "**Bosna son derece soğuk. Yanınıza kalın giyecekler ve çizme alınız.**" Bir de para birimi ile ilgili bir uyarı "**Bosna'da alış veriş yapmak istiyorsanız Alman Markı almayı unutmayınız.**"

Londra'daki ilk brifing Savunma Bakanlığı'nda.Tony ve diğer gazetecilerle bakanlık girişindeki danışma masası önünde buluşmamız gereki-

yor. Londra'da bakanlıkların bulunduğu **Whitehall**'da yürürken Bosna gezisi heyecânının bütün rûhumu sardığını hissediyorum. Kapıdan içeri adım atar atmaz diğer müslüman gazetecileri farkediyorum. "**Selamun Aleykum**" diyerek kendimi tanıtıp Türk olduğumu söyleyince yüzlerine hoş bir gülümseme yayıldığını görüyorum. Geziye katılan gazetecilerin hangi millettten olduğunu hemencecik anlamak mümkün. **A. Kadir Yasin** Malezya'dan geziye katılıyor. **Zahoor Niyazi**'nin Pakistanlı olduğu hem aksânından hem de Pakistanlılara özgü sakalından belli. **Abdullah Abdul Selam** belirgin bir Arap şivesiyle İngilizce konuşuyor. Hangi gazeteden geldiğini sorunca Mısır El-Ahram'ın Londra bürosunda çalıştığını söylüyor. Elinde bir mikrofonla kenarda duran genç televizyoncu **Muhammed Sebero** ise Londra'dan Arapça yayın yapan **MBC** televizyonundan. Fırsatı kaçırmamak için hazırlıklı gelmiş. Brifing sonrası Savunma Bakan Yardımcısı ile kısa bir röportaj yapmak istiyor.

Müslüman gazeteciler olarak ilk defa karşılaşılıyor. Ancak kaynaşmamız çok uzun sürmüyor. Sıcak bir sohbete dalmak üzereyken Savunma Bakanlığı Planlama Bölümünden **Mark Steels** yanımıza gelip Silahlı Kuvvetlerden sorumlu Savunma Bakan Yardımcısı **Nicholas Soames**'in bizi beklediğini söylüyor. Soames'in çalışma odasına adım attığımızda ilk dikkatimi çeken odayı dolduran antika eşyalar. Geniş çalışma odasını dolduran oval toplantı masası ve sandalyeler Soames'in odasına târihî bir hava veriyor. Soames hepimize tek tek hoşgeldin dedikten sonra Bosna'daki gelişmelerle ilgili kısa bilgiler veriyor. Dayton barış anlaşmasının önemli bir gelişme olduğunu vurgulayan Soames, Bosna'da insanların barışa hasret kaldıklarını ve huzur arayışı içerisinde olduklarını belirtiyor. İngiltere'nin yaklaşık 13.000 kişilik bir askeri güçle NATO operasyonuna katılacağını bildiren Soames, İngiltere'nin ayrıca alt yapı hizmetlerinde kullanılmak üzere bölgeye mühendislik ve yedek parça hizmetleri götürdüğünü anlatıyor.

Brifingin sonunda Soames'e "**İngiltere'nin Bosna'ya 13.000 asker göndermesi hem ekonomik hemde can güvenliği bakımından bir risk ve yük getirecek. İngiliz kamuoyu böyle bir yükün altına girmeye hazır mı?**" diye soruyorum. Soames kendinden emin bir şekilde "**İngiliz kamuoyu barışa her zaman destek verecektir. Unutmamak gerekir ki barış ucuza satın alınmaz. Bosna'da bugüne kadar 18 İngiliz canını kaybetmiştir. Buna rağmen, Bosna'ya asker göndermek Fransa'da olduğu gibi ulusal bir sorun hâline dönüşmemiştir.**" şeklinde cevap veriyor.

Resmî kurumları ziyâret zincirinde ikinci durağımız kısa adı ODA olan Overseas Development Agency oluyor. Bosna'da savaştan zarar gören su, elektrik ve ısıtma tesisleri gibi alt yapı unsurlarını tâmir etmek için bu ülkeye yedek parça ve danışman mühendis gönderen ODA'da bizi **Andrew Beapark** ve **Tamsin Leakey** karşılıyor. ODA'nın, 1992 yılından itibaren Bosna'da yürüttüğü projeler hakkında bilgiler alıyoruz. Beapark'ın yaptığı açıklamadan ODA'nın çeşitli projelerde çalıştırılmak üzere bölgeye 140 uzman gönderdiğini anlıyoruz. ODA'nın insânî yardımlarına ilâve olarak Alman, Norveç ve Danimarkalı bazı kurumların da ODA'ninkine benzer hizmetler yürüttüğü de bize söylenenler arasında. ODA'dan ayrılırken kapıya kadar bizi uğurlamaya gelen Tamsinde bizimle berâber Bosna gezisine katılacağını söylüyor.

Nihâyet öğle yemeği vakti geliyor ve yolumuz **Foreign Press Association**'a düşüyor. Dışişleri Bakanlığından Tony Richmond ve genç diplomat **James Clark**'la berâber yenilen yemekten sonra meşhur **King Charles** Caddesindeki Dışişleri Bakanlığı'nın basın bürosuna ulaşıyoruz. Kapıda bizi bir başka genç diplomat karşılıyor. Antony Smith otuzbeş yaşlarında ya var ya yok. Düzgün ve akıcı konuşmasıyla bize İngiltere'nin Bosna politikasını özetliyor ve barış anlaşmasının bir an önce uygulanması gerektiğini söylüyor. Genç diplomat başka konulara da parmak basıyor. **Smith**, Dayton antlaşmasının özellikle anayasa konusunda karmaşık bir yapıya sâhip olduğunu belirtiyor. Bunun dışında barışa giden yolda başka dikenlerin de olduğunu vurguluyor. Seçim sisteminin belirlenmesi, insan hakları ihlalleriyle ilgili açılacak davâlar, büyükelçilerin atanması, vergilerin toplanması gibi konular bir hayli zorluklar çıkacak ortaya... Bakanlıktan ayrılırken içimden bir ses "**Amerika'nın baskısı olmasaydı, gâliba Avrupa tek başına böyle bir barışın imzalanmasını sağlayamazdı**" diyor... Sabah aynı saatte buluşmak üzere vedâlaşıyoruz.

SPLIT'TE ASIK SURATLI HIRVATLAR

Yağmurlu bir Cuma sabahı Deniz, Hava ve Kara kuvvetlerinin ortak karargâhının bulunduğu **Wilton**'a doğru yola çıkıyoruz. Yolculuk esnâsında gazetecilerle olan yakınlığımız gittikçe artıyor ve iyi birer dostluğun temelleri atılıyor. Kapalı hava ve yağmur İngiltere'de bu mevsimin ayrılmaz bir parçası. Yol boyunca aralıksız yağmur yağıyor. Yaklaşık iki saat süren bir minibüs yolculuğundan sonra askerî üsse ulaşıyoruz. Öğle yemeği için masamız ayrılmış. Daha önceden gelecek

misâfirlerin müslüman oldukları söylendiği için masamıza alkollü içecek ve domuz eti ihtivâ eden birşey konmamış. İngilizler bu husûsa gezinin ilk gününden îtibâren âzamî dikkati gösteriyorlar. Misâfirlerinin dînî inançlarına saygı duydukları için yeme-içme konusundaki hassâsiyetimizi doğal karşılıyorlar. Ne zaman yemek yenecek olsa yanımızdaki bir İngiliz ya aşçıyı ya da garsonu uyarıp bizim yiyebileceğimiz yemekleri ısmarlıyor.

İngiltere'nin eski Yugoslav topraklarına gönderdiği askerî birliklerin yönetimi bu karargâhtan yapılıyor. Yüzbaşı **Nigel Young** Ortak Karargâh'ın yapısı hakkında bilgi veriyor ve bu karargâhın üstlendiği görevler arasında ilk sıralarda yer alan cephe gerisi planlama ve harekât fonksiyonlarını anlatıyor. Yüzbaşı **Young** bu arada bize Adriyatik'te hergün yaklaşık yirmi geminin durdurulup arandığını ve amborgoyu delmeye yönelik yük taşıyıp taşımadıklarının kontrol edildiğini hatırlatıyor.

Bu kısa brifingın ardından iki İngiliz generali ile kahve içip sohbet ediyoruz. İngiliz generaller sorularımızı dikkatle dinliyorlar. Her iki general de Bosna'da barışın sağlanmasından memnun olduklarını ve İngiltere'nin altmış binlik NATO barış uygulama gücüne onüçbin askerle katılmayı taahhüt ettiğini belirtiyorlar. Generallerle sohbetin sona ermesinden sonra karargâhın bazı bölümlerinde incelemelerde bulunuyoruz. Çeşitli birimlere ayrılan karargâhın yönetim ve haberleşme odası sanki bir bilgisayar mağazası görünümünde. Her masa en son model bilgisayarlarla donatılmış. Bilgi akışı zamanla yarışıyor. Masa başındakiler pür dikkat gözlerini ekrana dikmiş çalışıyorlar. Bu karargâhta bilgisayarlar gece gündüz yirmi dört saat açık. Belli ki İngilizler her yerde olduğu gibi burada da işlerini oldukça ciddî tutuyorlar.

Karargâhtaki zevkli incelememiz sona erdikten sonra İngiliz Krâliyet Hava Kuvvetlerine bağlı Lyneham hava üssüne doğru yola koyuluyoruz. Bir saatlik yolculuktan sonra sıkı güvenlik ve kontrol tedbirlerinin alındığı askerî hava üssüne ulaşıyoruz. Bagajlarımızı akşamdan uçağa yüklenmek üzere teslim ettikten sonra el çantalarıyla tekrar minibüse binip kalacağımız misâfirhâneyi aramaya başlıyoruz. Bu askerî havaalanı gece karanlığında bize öyle geniş ve karmaşık geliyor ki, şöförümüz ancak üç-beş tur attıktan sonra geceyi geçireceğimiz yatakhâneyi bulabiliyor. Sabahın ilk ışıkları ile birlikte uzun ve yorucu bir yolculuğa başlayacağımızı bildiğimiz için erkenden yatıyoruz.

Sabah saat beşte uyandırılıyor. Acele bir kahvaltıdan sonra bizi **Split**'e götürecek askerî uçağa biniyoruz. Yaklaşık yirmi beş kişilik uça-

ğın içinde bizden başka sivil yok. Büyük bir gürültüyle havalanan uçağın adı **Herkül** (Hercules). Pilotun verdiği bilgiye göre bu tip uçaklar 1960'lı yılların başlarında hava kuvvetlerine katılmış. Lyneham askerî hava üssünden Split'e kadar dört saatlik uçuş süresi olduğunu öğrenince, insanın kafasında uğultuya dönen gürültüden korunmak için kulaklarımızı tıkmak zorunda kalıyoruz.

Bizi taşıyan Herkül ancak cumartesi günü öğle saatlerinde **Split** hava limanına inebiliyor. Askerlerle pasaport kontrol kuyruğunda beklerken asık suratlı Hırvat kadın polis dikkatimi çekiyor. Sıra bana geldiğinde ilk defa yüzünü kaldırıyor. Belli ki buradan Türkiye pasaportu taşıyan pek yolcu geçmiyor. Pasaportumun sayfelerini tek tek açıp uzun uzun inceledikten sonra yüzündeki asık ifâdeden hiç bir şey kaybetmeden giriş damgasını vuruyor. Aynı işlemde Mısırlı gazeteci de nasibini alıyor. Malezyalı arkadaşımız **Kadir** ise sıranın en arkasında alıkonuyor. Meğer Malezya vatandaşlarının Hırvatistan'a girebilmek için vize alması gerekiyormuş. Kadir Bey'in imdâdına bizi karşılamaya gelen İngiliz **Albay Barry Hawgood** yetişiyor. Pasaport polisi ile yapılan uzun bir konuşmadan sonra Malezyalı gazetecinin Hırvatistan'a girmesine izin veriliyor. Split hava limanı küçük ama temizliği ile dikkat çekiyor. Yerler pırıl pırıl. Buradaki görevlilerin oldukça iyi giyimli oldukları da gözden kaçmıyor. Ama hepsi asık suratlıydı denilebilir. Sanki müslüman gazetecilerin gelişinden hoşnut olmamış gibi bir hâlleri vardı.

Gazeteci grubunu karşılayan **Albay Barry** ilk bakışta oldukça güler yüzlü ve kibar bir insan gibi görünüyor. Gezi boyunca bu ilk izlenimin daha da pekiştiğini farkediyorum. Albay Barry bizi hemen mavi bereli İngiliz tugayının olduğu karargâha götürüyor. Bir taraftan BM basın kartları hazırlanırken Tuğgeneral **Martin Vine** İngiliz barış gücünün Bosna'daki faaliyetleri hakkında bilgiler veriyor bize. Bu arada bir gazeteci arkadaşımız Bosna'daki müslüman mücâhidler hakkında bir soru soruyor. Tuğgeneral Martin bir an duraklıyor ve mücâhidlerle ilişkilerinin son zamanlarda gergin olduğunu belirtiyor. Bize anlatıldığına göre bir İngiliz asker korkuya kapılarak Boşnak-askerî üniformalı birisini öldürmüş. Daha sonra ise öldürülen kişinin Boşnak üniforması giyen bir mücâhid olduğu ortaya çıkmış. Mücâhidlerin intikam peşinde olduğunu söyleyen komutan mümkün olduğunca mücâhidlerin kontrol ettiği bölgelere asker göndermiyor. İngiliz komutan mücâhidlerin iyi birer savaşı olduklarını söylüyor. Niçin? sorusuna ise "Mücâhidler bir dâvâ uğruna savaşıyor. Anladığım kadarıyla dâvâlarına sımsıkı sarılmışlar. Gözlerini

kırpmadan inandıkları amaç uğruna herşeylerini fedâ etmeye hazırlar. Herhâlde bu inanç onları güçlü yapıyor." şeklinde cevap veriyor. Gezimizin bu ilk durağında herkes bizi çok iyi ağırlıyor. İngilizler güzel bir misâfirperverlik örneği gösteriyor. Dönüşte tekrar görüşmek üzere vedâlaşıyoruz.

SAVAŞIN TARAFSIZ YIKIMI...

Cumartesi ikinci durağımız savaştan büyük yaralar alan Gorni Vakuf. Askerî helikoptere doluşup yaklaşık bir saatlik bir uçuştan sonra Gorni Vakuf'tayız. Yâni Bosna'da. Akşam karanlığı çökmek üzereyken tekrar dönmek üzere Gorni Vakuf'tan yirmi dakikalık uzaklıkta bulunan Kalin'e doğru yola çıkıyoruz. Kalin'de bir otele yerleşeceğiz. İlk şoku bu kısa yolculuk sırasında yaşıyoruz. Savaşın gerçeği ile ilk defa karşılaşırız. Kalin'e yaklaşırken hava iyice kararmak üzere ama yine de bombalanan evlerin kalıntılarını görebiliyoruz. Kalacağımız otelin de bombalardan hasar gördüğünü söylüyor Albay Barry. Ancak gece karanlığında bunu farkedemiyoruz.

Otelin merdivenlerini çıkarken kulağım ezan sesine takılıyor. Alel acele eşyalarımızı bırakıp bizi bekleyen **Tuğgeneral Richard Dannett** ile buluşmak üzere tekrar Gorni Vakuf'a dönüyoruz. Tuğgeneral ile birlikte üç genç subay bölgedeki askerî gelişmelerle ilgili detaylı bilgiler veriyorlar. Brifing esnâsında büyük bir bilgisayar ekranından anında şema ve çizelgeleri izlettirmeyi de ihmal etmiyor İngiliz askerler. Bir daha anlaşılıyor ki bilgisayar ve iletişim teknolojisinin en son ürünleri İngiliz ordusunun işlerini bir hayli kolaylaştırıyor. Akşam yemek vaktinde **Mısır** ve **Malezya**'lı subaylarla tanışıp sıcak bir sohbete dalıyoruz. Gorni Vakuf'ta Türk subaylarının da olduğunu söylüyor bir İspanyol yüzbaşı. Kısa bir araştırmadan sonra bir-iki subayımızı maç seyrederken buluyorum. Hemen otele dönmek zorunda olduğumuz için sâdece ayak üstünde sohbet edebiliyoruz. Ayrılırken, gözlerinde bir Türk'le karşılaşmanın doğurduğu pırıltıyı görüyorum. Vatanından ve sevdiklerinden binlerce kilometre uzakta görev yapan diğer askerlerimiz ve subaylarımız gözlerimin önünde. İçimde tatlı bir gurur doğuyor.

Kalin otelinin geceliği, kahvaltı dâhil **yüz mark**. Savaştan önce bölgenin kaliteli otelleri arasında sayılırmış. **Geç saatlerde kalacağım odanın kapısını araladığımda yüzüme soğuk bir hava çarpıyor**. Anlaşılıyor ki otelin ısıtma sistemi iyi çalışmıyor. Balkon çevreleyen camların yerine naylonlar çekilmiş. Odanın kırık camları ise kalın bantlarla tekrar

birbirine tutturulmuş. Sabah kahvaltı masasında herkes aynı şeyi söylüyordu: **"Odamın camları tuzla buz olmuş. Pencerele hep naylon kaplı. Soğuktan bir türlü uyuyamadım."**

Kahvaltıda sâdece omlet, çay ve kahve var. Hemen bir Türk kahvesi içip kendimi dışarı atıyorum. Gördüğüm manzara bana ikinci şoku yaşıyor. Otelin dış cephesi bombalanmaktan tanınmaz hâle gelmiş. Dış duvarın bir kısmı tamâmen çökmüş. Pencerele kurşun yağmuruna tutulmuş. Otelin resepsiyonundaki genç Boşnak, bir keresinde otelde bulunduğu sırada bir bombanın çok yakınına isâbet ettiğini anlatıyor. Diğer gazeteci arkadaşları dışarı çıkarıp binaya bakmalarını istiyorum. Gördükleri yıkım karşısında hepsinin yüzünü bir hayret ifâdesi kaplıyor. **Malezyalı gazeteci Kadir Bey "Bu manzarayı görene kadar Bosna'daki yıkımı hayâlimde canlandıramıyordum. Malezya Bosna'dan çok uzak. İnsan televizyonda gördüklerini çabuk unutuyor. Meğer Bosna'da gerçekten birçok insanın düşünemeyeceği kadar büyük bir kıyım yaşanmış."** diyor. Bunları söylerken Kadir Bey'in gözleri yaşıyor.

Soğuk bir pazar sabahı Tuzla'ya gitmek üzere Albay Barry eşliğinde tekrar yola koyuluyoruz. Üç arabalık bir konvoy hâlinde Gorni Vakuf'taki helikopter üssüne giderken yolun kaygan olduğu hemencecik anlaşılıyor. Konvoyu mihmandarlık eden araç yavaş gitmesine rağmen düz yolda kayıyor ve yol kenarına parketmiş TIR kamyonuna yandan bindiriyor. Hemen arkasında bizim araç var. Yolda fotoğraf çekmek için durduğumuz için muhtemel bir zincirleme kazayı atlatıyoruz. TIR'a çarpan askerî araçta pek hasar yok. İlgililere haber verildikten sonra yola devam ediyoruz.

Helikopter yolculuğu esnâsında yukardan gördüklerimiz karşısında içimize hüznün çöküyor. Acımasız saldırılardan hasar görmeyen ev sayısı çok az. Bazı bölgeler tam bir harabeye dönmüş. Evlerin tavanları uçurulmuş. Albay Barry, **"Bu kadar yıkım nasıl meydana gelmiş?"** diye kendi kendime düşünürken şunları söylüyor: **"Sırplar işgâl ettikleri köy ve kasabalarda evleri oturulmaz hâle getirebilmek için ellerinden geleni yapmışlar. Sırplar, evleri havaya uçurmak için önce tavan katına bir mum yakıyorlarmış. Daha sonra aşağı inip doğal gaz vanasını sonuna kadar açıyorlar. Doğal gaz, mumun yakıldığı odaya ulaşınca büyük bir patlamayla evler harâbeye dönüyor."** Dinledikçe şaşkınlığımız artıyor.

Sabah saat on civârında bizi taşıyan helikopter Tuzla'ya iniyor. Overseas Development Agency (ODA)'in Tuzla bürosuna giderken bu

şehrin savaştan daha az etkilendiğini farkediyorum. Tuzla, müslümanların kontrolünde ve bu şehirde çok sayıda Hırvat ve Sırp yaşıyor. Hiç birisinin ne malına ne de canına dokunulmamış. Kiliseleri dimdik ayakta duruyor. İslâmî hoşgörünün ve farklı dinlerden de olsa insanların medenîce ve barış içinde yaşayabileceklerinin güzel bir örneği sergilenmiş bu şehirde. ODA'nın Tuzla'da yürüttüğü mühendislik hizmetleri arasında elektrik terminaline bâzı yedek parçalar verdiğini, merkezî ısıtma sistemi ile ilgili bazı projeler yürüttüğünü öğreniyoruz. ODA'nın katkıda bulunduğu bir başka proje ise saldırılar esnâsında en çok hasar gören su şebekesinin tâmiri olmuş. Bize söylendiğine göre Hırvatlar yedek parçaların Bosna'ya transferinde bir hayli bürokratik zorluklar çıkarıyormuş.

Devam edecek.

ERIK V. KUEHNELT - LEDDIHN

DEMOKRASİ ÖLÜMSÜZ MÜ?(*)

*Bu bildiğimiz eski necâset,
Akıllı olun biraz!
Basmayın hep aynı pisliğe,
Böyle olur ancak ilerleme!*
Goethe

Çev.: A. İbrâhim SAVAŞ(**)

.....*Hem yönetimle ve hem de bilim dünyâsı ile yakın temasta olduğum yıllarda bende çok önceleri uyanan şüphemin doğrulandığı gerçeğini gördüm; demokrasi, bugünkü şartlarda aslâ otomatik olarak ilerleme ile bağdaştırılmamalıdır.*

Emilio Daddao, Der Spiegel, 22 Mayıs 1972

Birinci derece önemi olmayan iktisâdi teorileri bir yana bırakıp, siyâsî realitenin merkezine yönelerek devlet biçimlerini incelemeye çalışalım; ama herşeyden önce bunların devamlılığı üzerinde konuşalım.

Acaba demokrasi ölümsüz mü, eğer ölümsüz değilse, onun yerine hangi rejim konmalıdır çifte sorusu gelenek dışı sorular olarak algılanabilir. Ama, akıllı başında hangi insan, üzerinde düşünmeden, hangi yönetim biçiminin ölümsüz olduğunu savunabilir? Biz ancak, belirli yönetim biçimlerinin târihte tekrar tekrar ortaya çıktıklarını ve daha uzun zaman dilimlerinde devam ederek kendilerini nisbeten kabul ettirdiklerini söyleyebiliriz. Siyâsî eşitlik ve çoğunluğun hâkimiyeti gibi iki ana prensibe dayanan demokrasiye çok eskiden ilkel insan topluluklarında rastlanmaktadır⁽¹⁾; sonra, demokrasiyi şiddetle tenkit eden Sokrates'e içinde baldıran

(*) "Ist die Demokratie unsterblich?", Erik v. Kuehnelt-Leddihn, Rechts, wo das Herz schlägt, Ein Panoptikum für garantiert unmoderne Menschen, Styria Yay., Graz-Wien-Köln 1980, s. 77/86.

(**) Yard. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

(1) İbtidâî kavimlerdeki demokrasi hakkında zengin literatür bulunmaktadır. Burada sâdece bir kaç yazarı zikredeğim: W. A. Bongers, Christoph v. Fürer-Haimendorf, Gunnar Landtmann, Franz H. Mueller. Ayrıntılı bilgi, *Freiheit oder Gleichheit* adlı kitabımda bulunmaktadır. Otto Müller, Salzburg 1953, s. 487.

zehiri bulunan kadehin sunulduğu -Lise eğitimimiz esnâsında bunu kesinlikle kavrayamadık- Atina'da ortaya çıkmıştır. Bu sebeple demokrasi, bütün büyük filozof ve teologlar tarafından yakın zamâna kadar ciddî bir şekilde reddedilmiştir⁽²⁾. Demokrasi daha sonraları gıyotinlerin gölgesinde tekrar ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde o, "*Kimin idâre etmesi gerekir?*" sorusunu değil de, "*Nasıl idâre edilmeli?*" sorusunu cevaplayan liberalizmin hürriyet ilkesi ile senteze gitmiştir. Bizim Batı'da öncelikle söz konusu ettiğimiz, hürriyetçi demokrasidir. Genellikle hürriyetçi demokrasi, insânî ve rahat bir yönetim şeklidir. Sir Karl Popper'in de ifâde ettiği gibi, onun en belirgin avantajı, değişikliklerin sâdece demokraside kansız olarak gerçekleşebilmesidir⁽³⁾. Ama bu da tamâmen doğru değildir; zîra, serbest seçimler de totaliter bir müstebite bâzı imkânlar sunar-ken, otoriter yönetimler de gerekli, hattâ liberal reformları bile yürürlüğe koyabilirler. Nasyonal sosyalistler, 1932 yılından 1933'e kadar ülke genelinde en kuvvetli parti idi ve dün Almanya'da meydana gelen şey, yarın Fransa'da ve İtalya'da da meydana gelebilir⁽⁴⁾. Hitler, Hohenzollern veya Habsburg hânedanlığı, Lenin de, Romanow hânedanlığı dönemlerinde öyle fazla ileri gidemezdi. İspanyollar, İkinci Cumhuriyetlerinde en azından askerî cuntanın komünist-sosyalist anarşist güçlere galip gelmesi gibi bir şans yakaladılar ve ne mucize, Franko rejimi son döneminde ülkenin demokratikleşmesini kansız olarak başlatabildi! Demokrasi, daha önce de îzah ettiğimiz gibi, seçimler vasıtasıyla içine istenen her tablonun yerleştirilebileceği boş bir çerçevedir, ama bazı tablolar bu çerçeveye elbette sığmamaktadır. Platon'un, "*Hiç bir yönetim biçimi demokrasi-ye olduğu kadar müstebit yetiştirmez*" sözü, mâlesef zamânımızda ürkütücü bir şekilde gerçekleşmiştir⁽⁵⁾. Alexis de Tocqueville'in 140 sene önceden gâyet sarîh bir şekilde görebildiği gibi, insanı köleliğe götüren soğuk demokratik bir yol da vardır elbette.

- (2) Avrupa kıtasında demokrasinin yerleşmesi için uğraş sarfeden önemli düşünürlerden şu anda aklıma gelen Henri Bergson ve Jacques Maritain'dir. (Sonuncusu, *Action Française*'ye yakınlık duyuyordu). Fevkalâde bir insanın eşitlikçi bir doktrine fazla itibar etmeyeceğini kesinlikle itiraf etmek gerekir.
- (3) Fakat, belki de Sir K. popper Demokrasi'nin bu yararını sadece istibdatla mukayesesinde görmektedir. Bu kanaat, *Conjectures and Refutations* adlı seminer notlarından anlaşılmaktadır. Routledge & Kegan Paul, London 1963, s. 340. Bu kitap şüphe götürmez bir şekilde Demokrasi'yi eleştirmektedir ve aynı zamanda, demokratik ve liberal prensipleri gayet belirgin bir şekilde birbirinden ayırmaktadır. Bu konu, *The Open Society and Its Enemies* adlı eserinde de görülmektedir. Routledge & Kegan Paul, London 1962. II, 162.
- (4) Fransa'da veya İtalya'da seçmenlerin % 2.5 veya % 4'ü Marksistleri seçtiğinde, istibâdın demokratik meşrûiyeti sağlanmış olur.
- (5) Platon, *Devlet*, 564 A.

Başlangıcından bu yana demokratik ve liberal prensipler arasında doğrudan görülme-yen bir ikilem mevcuttur: Hürriyet ve eşitlik arasındaki tezat, zîra eşitlik sâdece kölelikte mümkündür. Mutlak hürriyet, hür tabîat gibi, eşitsizlikten başka birşey üretmez; çalırların eşitliğinden söz edilebilir ancak; onları zaman zaman budarsak ve eğer coğrafi seviye eşitliği arzu edilirse, ovaları doldurmak için dağları yerinden oynatıp kaldırmak gerekir. Kim mâlî eşitlik isterse, sürekli olarak birinin cebinden parayı alıp, elleri nasırlıların avuçlarına koyan bir devlete ihtiyaç vardır. Eşitlikte ısrar eden kimse, Victor Hugo'nun da ifade ettiğı gibi⁽⁶⁾, umumiyetle kıskanç bir kimsedir; ve Bernard Russel'in söylediğı gibi, demokrasi bu yüzden özellikle hasetle kendini beslemektedir⁽⁷⁾. Mâlî eşitliğe, okullar vasıtasıyla fikrî eşitlik de eklenmelidir. Sözde eşitlikciliğın ahlâkî temelleri gerçekte Ulpian'ın temel prensibi olan *Suum cuique* - Herkese kendisinininki - ifâdesine dayanan zavallı adâlettir.

Bizim kültür çevremiz için demokrasi, kalitesinin düşmesi sebebiyle politik olarak -yalnız politik de değil!- ciddi bir problem olmuştur. Bunun için, Mazarin, Richelieu, Kaunitz, Metternich, Talleyrand, von Stein, Hardenberg, Bismarck, Cavour, Palmerston veya Gladstone gibi devlet adamları ile -özellikle savaş öncesi devrin önde gelen siyâset adamlarının sahneden çekildiğı günümüzde- günümüzün siyâset cüceciklerini mukâyese ediniz bir kere⁽⁸⁾. Avrupa, I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar bütün yerküre üzerinde söz sâhibi bir konumdaydı: Demokrasinin devâsâ zaferinden ve ayrılıkçı "Halk Zindanları"nın açılmasından sonra gelen meteor benzeri düşüşümüz, bitkin bir çöküşe (dekadansa), kaosa, istibdâda ve soluk yüzlü hayatta kalma korkusuna dönüştü. Kökü şuurla altında olan nostalji dalgası, bunun en iyi belgesidir.

Elbette, demokrasi mes'alesinin daha başka yönleri de vardır: Herşeyden önce, hürriyet sorusu kendi başına bir mes'ele teşkil etmektedir; zîra demokrasinin bizzat kendisi içinde totaliter bir tohum gizlidir ki, bu da halkın tamâmen politize edilmesi; bilgi, beceri ve vicdânî mes'uliyetlerine bakılmaksızın siyâset yapmaları için istisnâsız herkese yapılan çağrı esâsında gizlidir. Buna ilâveten, sâdece devleti değil, bir de toplumu ve onun bütün kurumlarını demokratik temel anlayışlar çerçevesine

(6) Viktor hugo, *Journal* 1830-1884, Gallimard, Paris 1954, s. 346.

(7) Bernard Russel, *The Conquest of Happiness*, Allen & Unwin, London 1931, s. 84, 91.

(8) Bizim dünyaca meşhur devlet adamlarımızdan Karl Rahner 76 yaşında ve bunların en genci. Carl Schmitt ve Louis Rougier 90'ın üzerinde olan yaşları ile en ihtiyarları. (Golo Mann, 70 yaşında ve hâlâ bir çocuk gibi). Diğerleri de bu yaş ortalamalarının arasındadırlar. (Messiaen, Dali, Ernst Jünger, Karl Böhm v.d.) Bunlardan sonra ne geliyor?

yerleştirme gayretleri söz konusudur ki, bugün bu gururla "*demokratikleşme*" olarak tanımlanmaktadır. -Âileler, okullar, kırsallar, fabrikalar, bankalar, hastânelar, manastırlar, kiliseler, tiyatrolar, seminerler, spor dernekleri- artık hiçbirini bundan kendini kurtaramamaktadır. Zâten Platon "*Devlet*" adlı eserinde, demokrasinin temel özelliklerinin hızla gelişmesinin demokrasiyi mahvedeceğini ifade etmiştir⁽⁹⁾. Buna şaşmamak gerekir; hücre artışının tıbbî bir adı vardır, bu da kanserdir.

Amerikalı liderlerden bir kaçı, özellikle Crane Brinton ve Ralph Henry Gabriel, demokrasinin taleplerinden hiç birinin bilimsel verilere değil, aksine duygusal içgüdülere dayadığını ve bu yüzden demokrasinin ilerde yalnız körü körüne inanma veya dînin yerine ikâme edilmesinin muhtemel olabileceğini⁽¹⁰⁾ vurgulamışlardır ki, bunu da Amerika Birleşik Devletleri'nin ikinci Başkanı John Adams intiharla eşdeğer bir saçmalık olarak nitelendirmiştir. Dînî tartışmaların en harâretli tartışmalar olduğu bilinir ve bu yüzden demokrasinin tenkidi de, bağınaz demokratların gözünde otomatik olarak hoşgörüsüz, ahlâksız ve irticâî bir karaktere sâhiptir. Bunun arkasında, yakın târihî geçmişin sebep olduğu kötü bir şüphe yatmaktadır. Kim demokrasiyi sorgularsa, o yeni bir diktatörlükten başka birşey istiyor olamaz. Elbette bu zan, koca bir saçmalaktan başka birşey değildir; zîra birçok alternatif bulunmaktadır.

İşte burada şu soruyu sormak yerinde olur: Acaba demokrasi pek çoğumuzun onayladığı siyâsî düzeni, yâni *hürriyetçi hukuk devleti* için uygun esasları gerçekten sunmakta mıdır? Hemen şunu hatırlamak gerekir: "*demokratik*" değil, yalnız "*liberal hürriyetler*" vardır, tabî ki, liberal eşitlikten de söz edilemez. Zürih Üniversitesi'nden Profesör Werner Kage, çok önceleri, yaklaşık bundan çeyrek asır önce, mükemmel bir makâlesinde, "*Hukuk Devleti ve Demokrasi*" kavramlarını özdeşleştirmenin zorluğuna işaret etmiştir⁽¹¹⁾. "*Problemin çözümü, ancak kitleler hukuk devleti anlayışına uygun düşündükleri takdirde mümkün olacaktır*" diye ifade etmiştir. Fakat bu nerede böyledir? Ve gerektiğinde hürriyeti sözde güvenliğe tercih edecek ölçüde hürriyetçi düşünen insanlar nerede vardır? Kimin için işi ve kazancı, bugün insanların çok büyük bir bölü-

(9) Staat, V, 562 D.

(10) Crane Brinton, *Ideas and Men*, Prentice Hall, New York 1950, s. 549 ve Ralph Henry Gabriel, *The Course of American Democratic Thought*, Ronald Press, New 1940, s. 382.

(11) Bu son derece önemli makâle *Demokratie und Rechtsstaat* adlı dergide yayımlanmıştır. Festgabe zum 60. Geburtstag von Zaccaria Giacometti, Zürih 1955, s. 107-142. Söz konusu ifadeler 138. sayfada bulunmaktadır: "*Demokrasi, yalnız hukûka saygının daha açıkcası, ahlâka (nomos) saygının canlı olduğu bir toplumda mümkündür.*"

münün cüzdanından daha kıymetsiz gördüğü hürriyetten daha kıymetli değil? Şâirin, düşünürün, san'atçının ve din adamının hürriyetini bütün kalbiyle destekleyenlerin sayısı ne kadar az! Demokratik hukuk devleti kitlelerin kontrolü altındadır ve İngiliz Parlemtosu tarafından şunlar ifade edilmiştir: "*Parlemento bir erkeği kadına ve bir kadını erkeğe dönüştürmenin dışında herşeyi yapabilir.*" Ya Anayasa Mahkemeleri? Bunlar İngiltere'de mevcut değildir; zâten mevcut olduğu yerlerde de partililerden ibârettir. Bob Woodward ve Scott Armstrong'un "*The Brethren*" - Birâderler- adlı kitabı geçen yıl Amerika Birleşik Devletleri'nde muazzam baskı yaptı. Bu kitapta, *Supreme Court* -Yüksek Mahkeme- en düşük seviyedeki ayak takımı olarak tasvir ediliyordu. Bu asilzâde(!) beylerden hiçbiri, ne yayınevini ve ne de yazarları mahkemeye verme cesâretini gösterebildi. Eğer değişik ülkelerdeki halk temsilcilikleri P.T. okuyucularının arzûsu üzerine (ve Amerika'da *Supreme Court*'un lûtfu ile), anne karnındaki bir çocuğun, ancak 90 günlük ise (tam bir ev numarası!) kânûnun koruması altında olduğuna karar verebiliyorlarsa, bu olaya pek şaşmıyorum doğrusu. Bunun öncesinde ise, bu çocuk kuş gibi hür ve sâdece çöp tenekeleri için bir atık madde hükmündedir.

Kralların keyfiliği eski düzenlerin, yâni mutlak monarşilerin yıkılışında mevcuttu. Fritz Kern'in ifade ettiği gibi, ortaçağda *rex sub lege* - Kralın kânûnuna tâbi- prensibi hüküm sürmekte idi⁽¹²⁾. Bu, monarşist, elitist ve populist unsurları âhenkli bir şekilde birleştiren klasik, Avrupa'ya has karma yönetimin bulunduğu devredir. Bu "*Sınırlamalar ve Dengeler*" -checks and balances- karma yönetimi XIX. yüzyılda yeni bir biçimde tekrar ortaya çıktı ve I. Dünyâ Savaşı'nın sonuna kadar politika sahnesine hâkim oldu.

Demokrasi ise, uzun zaman "*kendi kendini yönetme*" demek olmamış, aksine çoğunluğun azınlık üzerinde baskı kurduğu çoğunluk rejimi olmuştur,* seçmenler de, kendilerine yapmacık hareketlerle kur yapılan küçücük varlıklar rolünü oynamaktadırlar. *Kendi kendini yönetme*, cennetteki felâketten bu yana aslî günâhın (ki bu aslî günâh, devleti dünyâya getirmiştir) neticelerini aşmak için ümitsiz bir çabadır sâdece⁽¹³⁾.

Entellektüel vatandaş, uzun zamandan beri, ahmaklaştırıldığı ve her-

(12) "rex sub lege" kavramı hakkında bk., Fritz Kern, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*, Leipzig 1914

(13) İncil'de evvelâ erkeğin kadına hükmetmesindeki hükmetmenin trajedisine ve fenalığına rastlamaktayız.(Gen. 3,16): "*Erkeğe iştiyak duyacaksın ve erkeğe sana hükmedecektir*" (Burada psikolojik temellendirme gözlemlenmektedir)

şeyin boş olduğu hissiyâtına sâhip. Bu yüzden de, eski demokratik ülkelerde yüksek oranda seçimlere katılmama görülmektedir; meselâ, bu oran Amerika'da Başkanlık seçiminde %64; diğer seçimlerde de %35-42; İsviçre'de Millet Meclisi seçimlerinde %48'dir⁽¹⁴⁾. Dr. Samuel Johnsan, oy pusulasından vazgeçebileceğini, fakat onun şahsî özgürlüğünü garanti eden *Habeas-Corpus Akt*'tan, yâni 1672'de ferdî hürriyeti garanti eden kânundan ferâgat edemeyeceğini söylemişti; ve Eduard v. Hartmann, 80 yıl önce şöyle yazıyordu. "*Parlementer yönetim şeklinin halkın hürriyetini garanti altına aldığına uzun zamandan beri artık inanılmamaktadır. Bütün dünyâ parlementer sistemden gına getirmiş durumda, fakat kimse daha iyisini teklif edecek durumda değil ve hor görülen bu sistemin kaçınılmaz fenâlık olarak yeni yüzyıla taşınması mecbûriyetinin şuûrunda olmak en iyilerin vicdanlarına bir yük olarak binmektedir.*" Çoğunluğun vetosu ile hürriyet? II. Wilhelm Hollanda'ya kaçtığı ve 1932'de Almanlar'ın %98'inin seçim sandıklarına koştuğu günlerde, sayıları %0.9'u bulan Yahûdilerin kaderi çoktan çizilmişti.

Fakat bütün bunlar, halkın temsil edilmemesi olarak anlaşılmamalıdır; zîra, iyi yönetmek, yönetilenlerle iyi bir dialoğu şart koşmaktadır. Yönetenler, her hâlükârda, tek tek her bölgenin ve sosyal tabakanın kendileri için ne istediklerini bilmek mecbûriyetindedirler, ama elbette, çoğunluğun iştahı en son çâre durumuna da gelmemelidir. Amerika'nın kurucu babaları, seçmenin topyekûn rüşvetle kandırılma tehlikesinin dâima büyük olduğunu bilincindeydiler⁽¹⁵⁾. Şüphesiz bu, bir çok ülkede, seçim sandığından 10 metre uzakta, elinde deste deste paralarla kendisinin seçilmesi için seçmenin eline 1000 Schilling sıkıştıranların var olduğu anlamında değildir. Ancak, milletvekili adayı, seçim konularında istediği palavrayı atma hakkına sâhiptir; (meselâ, emeklilere 5000 Schilling aylık vâdedilebilir), ancak onun yegâne problemi, bu hayırseverliği gerçekleştirecek bir tarzda sunmasını bilmesidir. (Eğer sözünde durursa, ülkesinin mâliyesini mahvedecektir; fakat sözünde durmaz ise, o bir domuzdur).

Burada şunu da belirtmek gerekir; liberal demokrasilerin iki uğursuz bamteli vardır, bu küçük ve tarafsız ülkeler için daha az şêmet arzeder;

(14) Bk. "Warum streikt das Volk?- Halk niçin grev yapıyor?" Seçimler ve Oy azlığı hakkında bir deneme, *Weltwoche*, 3 Kasım 1976, s. 6-7. İsviçre'de Millet meclisi seçimlerinde seçime katılmama oranı oldukça yüksektir.

(15) Özellikle, Amerika'nın 2. Başkanı olan Jonn Adams, demokratik çerçevede halka hediyelerle rüşvet verilmesinden çok korkuyordu.

fakat bu, süper güçler için hayat-memat mes'elesi hâline gelmiştir. Bunlardan birincisi ülke savunması ve diğeri de iknâ edici sebepler yüzünden gerçeği (gün ışığını) görmek istemeyen dış politikadır, zîra, "*Düşman herşeyi dinlemektedir.*" Kartları açık olarak ortaya koymayan bir yönetim, şüphesiz demokratik değildir, fakat dış politikada demokratik süreksizlik utanç verici biçimde kendini hissettirir. Demokrasi, sürekliliğe değil de değişim esâsına mı bağlıdır? Ve bu yüzden şu soru gündeme gelmektedir: "*Acaba liberal demokrasi ile idâre olunan ülkeler arasında, bu şartlarda, hakîki bir güven hâkim olabilir mi?*"

İngiltere, "*perfidies Albion-dessâs İngiltere*" olarak adlandırılmıştır; zîra, mutlakiyetçi monarşinin hüküm sürdüğü devirlerde, 1688'den bu yana İngiltere'de yegâne güç, bâzen Whig'lerin ve bâzen de Tory'lerin çoğunluğu elde ettiği parlamentodaydı. Bir hükümet değişikliğinde bütün ittifaklar bozuluyordu; ve biz bunu İspanyol Verâset Savaşları'nda müşâhede ettik. Bir süreden beri Amerika da, kendi müttefiklerini kelepirmal fiyatına satmaya ve iyi dostlarını yolda bırakmaya başlamıştır. Demokrasi halk yönetimidir ve bilindiği gibi halk dönüşümlü olarak "*Hosannah!*"⁽¹⁶⁾ veya "*Crucifige!*"⁽¹⁷⁾ diye bağırılmaktadır. Başka ülkelere sadâkatle işbirliği sözü veren zirvedeki demokratik siyâsetçiler, eğer yeniden seçilmeyi haketmeyi gerçekten istiyorlarsa, bu sözleri teenni ile sarf etmek zorundadırlar.

Acaba, bu yalın kat insanların yüksek politikadan haberleri var mı? Bunlar, gelecek nesilleri düşünen, târihe geçmeyi deneyen devlet adamları mı? Yoksa yalnız ve yalnız tekrar seçilmeyi düşünen ve târihi hiçe sayan politikacılar mı? Bilgileri, ferâsetleri, tecrübeleri ve karakterleri - bu dördü çok önemli- acaba mevcut problemlerle reel bir paralellik arz ediyor mu, yoksa hislerine ve içgüdülerine mağlup amatörler mi?

Viyana Kongresi günlerinde -Bu kongre bir Dünyâ Savaşı'nın daha tekrarını 100 yıl erteleyebilmiştir- bir devlet adamı için coğrafya, târih ve nesep ilmini bilmek yeterli idi. Bunlar bugün bir devlet başkanı için yeterli değildir; buna rağmen Rooswelt, Truman veya Attlee; Metternich, Hardenberg veya Talleyrand'ın bildiğinin yüzde birini bile bilmiyorlardı.

(16) "Hosianna! Sevinç çılgılığı" Duden, Das Fremdwörtrbuch, Mannheim- Wien- Zürich 1974, s.299.

(17) "Crucifige! Çarmıha gerin!". Halk mutluluğunun inanılmaz farklılığı İran'da görülmektedir. Farah Diba, bir şehzâdeyi doğumundan sonra ilk defa halkın huzuruna çıkardığında, çok sayıda İranlı dîni ve millî hislerin meydana getirdiği sevinçten dolayı, ölmek için kendini şahın arabasının önüne atıyordu. 1978-1979 yılında, "Şâh'a ölüm!" diye bağırانlar ise bunların yakınlarıydı. Yarın nasıl bağıraraklar? Sevimli halk, her zaman sevinç çılgınlıklarından ölüm şarkılarına geçebilmektedir.

Peki bugün uzmanlar politikacıların imdâdına koşmuyor mu? Elbette, fakat kim zıt bilgileri değerlendirebilir ve koordine edebilir? Hastasını yıllardan beri tanıyan bir doktor, her hangi bir tıbbî heyete haklı olarak katılabilir; çünkü zaten o tıp öğrenimi görmüştür. Ama hastanın sevgili eşi bunu elbette yapamaz.

Tekrar bilgiye öncelik tanımak zorunluluğu vardır; muhtaç olduğumuz şey, dar ama çok kaliteli yönetimlerdir; geniş ama seviyesiz devlet kurumları değildir. Bugün kendi anadilinin dışında başka bir dil bilmeyen önemli bir Avrupa devletinin dışişleri bakanını hepimiz tanıyoruz. Ama Viyana Kongresi'nde hür dünyânın temsilcileri tercüman olmaksızın birbirlerini fevkalâde izleyebiliyorlar ve bağırıp çağırabiliyorlardı. (Wilson 1919 yılında Paris'de Orlando ile konuşamamış ve bu bize Südtirol'un kaybına mal olmuştur.)

Fakat seçmen kitleleri de çâresiz bir şekilde dünyâ mes'eleleriyle, karşı karşıya bulunmaktadır; şu var ki, bunlar bizde, süper devletlerde olduğundan daha az ağırlığını hissettirmektedir. Biz Avusturyalılar, târihten hem ders almak ve hem de târihi bir kenara bırakma san'atını icrâ etmek istiyoruz. Bu sebeptendir ki, motorlu taşıt vergisi, Zwentendorf Atom Santrali ve Kaernten Eyâletindeki yerel tabelalar da ana dertlerimiz olarak hâlâ beklemektedir.

Glarus Kantonu'nda, aracısız bir demokrasi ile, 8000 seçmenin bilgisi ile -common sense sâhibi akıllı ve saygıdeğer erkekler- 38.000 kişilik bir nüfustan oluşan küçük devletlerinin problemleri arasında reel bir ilişki mevcuttur. Fakat, sıradan bir Amerikalı -veya Avrupalı- Vietnam Savaş'ını, Amerika'nın Çin politikasını ve nötron bombasını nasıl değerlendirebilir? Ben beş defa Vietnam'da bulundum, Amerika'da bu ülke hakkında çok sayıda konferanslar verdim ve her defasında sıcak bir sempatinin, bağnaz bir düşmanlığın, korkunç bir cehâletin ve dokunaklı bir çâresizliğin karışımı duygularla karşı karşıya kaldım. Gerçekten, genelde bilinen ile bilinmesi gereken arasındaki mesâfe devamlı büyümüş ve şimdiden kapatılamaz hâle gelmiştir⁽¹⁸⁾. Bilgi düzeyimizin aritmetik dizide bir ilerleme içerisinde olduğu doğru olsa bile - bu konuda şüphe duyuyorum, bilinmesi gereken lüzumlu bilgi de geometrik dizide bir çizgide yükselmektedir! Marx'ın *sefâlet teorisi*, tecrübî olarak çürütülmüştür, buna karşılık biz bugün, âşık bir adam yerine koymamak süreci ile karşı karşıyayız.

(18) Üzerinde sık sık yazdığım bu problemi, Demokrasinin gelecekteki çözümlenmesi mümkün olmayan problemi görmektedirim.

Elbette, partilerin değil de adayların, çok az şey bilen buna karşılık belâgatlerindeki gayretleriyle seçilen adayların olduğu ülkeler vardır. Bugün, radyo ve televizyon çağında aday ilâveten sâdece sempati ve antipati arasında olan bir gerilim alanında bulunmaktadır. Şahsiyetinin doğru olarak değerlendirilmesi pek söz konusu olmamaktadır. 1960 Ekiminde Harvard'da birçok profesörle geçirdiğim ve televizyon seyrettiğimiz bir akşamı aslâ unutamam. O akşam, Nixon-Kennedy tartışmasını dinledik ve seyrettik. Kennedy'e öncelik verilecek gibi görünüyordu. Fakat Jackie ekranda görüldüğü anda, bir alkış tufanı koptu; hanımları Jackie'nin saç biçimi, erkekleri de siyah gözleri ve güzel bacakları etkilemişti. 160.000 kadar olan oy farkını, şüphesiz Ernst Jünger'in "Kaçamak Eros"u zafere çevirmişti⁽¹⁹⁾.

O hâlde insan kendisine şu soruyu sormak zorundadır; *"Acaba demokrasi bir yönetim tarzı olarak bu ilan edilmemiş III. Dünyâ Savaşı'nda yeterince akılcı bir karakter taşımakta mıdır?"* Oxenstjernas'ın,⁽²⁰⁾ bugün dünyâyı idâre eden yetersiz bilgi (hikmet) hakkındaki sözlerini hatırlayalım. Biz bugün hür Batı'da inanılmaz bir seviyesizliğe ulaşmadık mı, Yunan mühürlü bu antik prosedür ile apokaliptik (uğursuz) bir zamânın talepleri arasında trajik bir kopukluk meydana gelmedi mi? Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson istifâsından sonra bizim son veliahdımıza şunları îzah ediyordu: *"Boğuşmak zorunda kaldığım ağır problem, atom çağının süpergücü bir devleti, XVIII. yüzyılın küçük çiftçi cumhuriyetinin anayasası ile nasıl yönetilebileceği sorusu idi"*⁽²¹⁾. Bunun yanısıra kongre mekanizması, başkanın kalitesinden daha az bir engel teşkil etmemektedir. Bir Amerika Başkanı bugün, 1787 anayasasında hakîkaten öngörülme-yen çok zor ve ürkütücü bir maslahatla karşılaşabilir.

Dikkatle bakan bir insan, devam eden III. Dünyâ Savaşı'nda iyimser bir değerlendirme ile saldırıları defedebilecek kudrette olan fakat insiyatifi ele geçirmeyi asla beceremeyen demokrasinin yüzünde ölüm döşegindeki insanın çizgilerini görebilir. Metternich'in 1836 yılında George Tickor'a dediği gibi, demokrasi, ancak fenalık ortaya çıktıktan sonra harekete geçebilir. Hakîkaten demokrasi, târih denizlerindeki akıntılara ve

(19) Buna sinirlenmemek lâzım. Aziz Franz da, çirkin bir kadın ile sohbet etmek yerine güzel bir kadınla sohbet etmeyi tercih edeceğini itiraf etmiştir.

(20) Hakîkaten bu sözlerin aynısı 1550 yılında Papa III. Julius tarafından bir Portekiz keşişine söylenmiştir.

(21) Bk. Otto Habsburg, "Gute US- Aussenpolitik: Ein Vorschlag", Zeitbühne, Haziran 1976, s.13. Dean Aechson'dan Amerika'da hem solcular ve hem de parçalanmış sağcılar nefret etmekteydiler, çünkü onun, 1) Bıyığı vardı, 2) çizgili pantolon giyiyordu, 3) Kanadalı bir anne ve babanın çocuğuydu, 4) Harvard aksanı ile konuşuyordu

fırtınalara programsız olduğu için kendini kaptırırken, ideolojik donanım sâhip diktatörler inatla ve metotla belirli bir politika tâkip ederler. Bu bize hakâret gibi gelebilir; fakat bir Fransız atasözünü burada hatırlamak yerinde olabilir: "*Sâdece ve sâdece gerçek acı verir.*"

Fakat acaba, ebediyyen var olmayacak demokrasiden sonrası için nasıl bir plan yapılmalıdır? Önce düşünen ve sonra hareket eden Prometheus'un rolünü mü üstlenmeliyiz, ya da, harekette bulunduktan sonra geriye dönüp yaptıklarını düşünmeye başlayan kardeşi Epimetheus'un rolünü mü? Demokrasinin mâverâsında bizi bekleyen şey, daha iyi olmalı diye ümid ediyoruz, ancak elbette daha kötüsü de olabilir. Bu 1917 yılı Ekiminde Rusya'da ve 1933 yılı Ocak ayında Almanya'da yaşandı. Batı'da 45'li yıllarda liberal demokrasinin başarılı bir koalisyon ile restorasyonu, bilindiği gibi hiç bir şeyi unutmayan ve bütün olanlardan birşey öğrenmeyen Bourbonlar'ın 1815'de geri gelmelerini de hatırlatmaktadır. (Ve Hitler ile yaptığı antlaşmadan vazgeçip batılı devletlerle bir antlaşma yapan Stalin? Şüphesiz o Friedrich Engels'i düşünüyordu; Engels'e göre Demokratik Cumhuriyet, sosyalizmin zaferi için ideal bir zemini sunmaktaydı.)

En iyisi biz şimdiden, henüz köleleştirilmemiş dünyamızda yüksek kalitede, hızla karar verip uygulayabilen hür *Hukuk Devleti*'ni hangi tarz ve şekilde biçimlendirebileceğimizi düşünmeliyiz. Bu elbette ki, hakîkaten çağdaş olan, ama dar kafalılara muhtemelen modern görünmeyecek eski bilgilerimizi ele alıp değerlendirmekle mümkün olacaktır. Stanislaw Lec ne demişti: "*Kaynaklara gitmek isteyen, akıntıya karşı yüzmek zorundadır.*"

NİSAN VE ŞİİR

Ayşe Göktürk TUNCEROĞLU

*Nisan en zâlim aydır,
Ölü topraktan leylâklar doğar,
Hâtıra ve arzular kıpırdar,
Bahar yağmuru kuru kökleri yıkar.
T.S. Eliot*

Nisan Amerika'da "National Poetry Month= Millî Şiir Ayı" dır. 1934'te kurulan "The Academy of American Poets= Amerikan Şâirler Akademisi" geçen yıl böyle ilân etti. Bu sene şiir ayının ikincisi kutlanıyor.

Neden Akademi başka bir ayı değil de Nisan'ı bu ünvâna lâayık gördü acaba? Eliot "Nisan en zâlim aydır" deyip dururken?

Eliot haksız, Akademi haklı. Şiir ayı olarak Nisan pek münâsip. Tomurcuklanmaya başlayan ağaçlar, yeşeren çimenler, ısınan toprağın altında sıkılıp başını dışarı çıkaran ince çiçek gövdeleri... Kış boyu örtündüğü gri perdeden sıyrılıp mâvileşen gökyüzü... Şiir için daha münâsip mevsim olabilir mi? Şiirin güzelliklerine Nisan'ın güzellikleri yakışır. Eliot'a kulak asmayın; o zâten şiir için de "Fuzûlî iştir" demiş. Peki neden ömrü boyunca şiir yazdı? Şâir ve romancı Sylvia Blath (1932-1963) da benzer bir düşüncede. "Benim için" diyor, "şiir, gerçek yazma işi olan nesir yazmaktan kaçıştır."

Amerikalıların şiir vâdisindeki vaziyetleri üzerine farklı görüşler var. Geçen asrın meşhur şâiri Walt Whitman'a (1819-1892) göre: "Milletlerin karışımı olan Amerikalılar ihtimal dünyânın gelmiş geçmiş en şâirane insanlarıdır."

Ama bu şâir ruhlu insanlar şiir san'atına bakışlarını lâedrî bir sözle alaya almışlardır: "Wordsworth'un(*) öldüğünü duyan kasabalılar 'Oğlu

(*) William Wordsworth (1770-1850) Meşhur İngiliz şâir

işini devam ettirebilse bari.' derler."

Öyle ya, meselâ, bakkal yâhut çilingir öldüğünde oğlunun dükkânı devralması beklenmez mi?

Yalnız ortak görüş, şiire karşı bu yabancılık kalkıyor ve "Amerika'da şiirin rönesansı yaşanıyor."

Şâir Adrienne Rich'in tesbiti açık: "Bana öyle geliyor ki, ABD şiirde daha önce hiç bu kadar yaygın ve zengin olmadı."

Son yıllarda Amerika'da şiirin kaderinde iyiye doğru gidiş var. "Dünyâda şiire karşı büyük bir açlık görüyorum." diyen Robert Hass Amerika'daki son durumu şu satırlarla anlatıyor. "Her geçen gün daha fazla kitapçı açılıyor. Kitapçılarda daha fazla kitap sergileniyor. Her geçen gün daha fazla kitap basılıyor. Daha fazla şiir kitapları. Kitapçılar, yeni şiir koleksiyonlarını sıcacık önümüze sürerek yeni iştahları besliyorlar. Eminim ki, onlar -nüfûsa oranlayın- Amerikan târihinde hiç olmadığı kadar çok satılıyor ve okunuyor. Son yirmibeş yıldır şiire, romana, yayıncılığa karşı bir ilgi patlaması var. Bütün bunlar Amerikan Edebiyâtı'nda heyecanlı, hareketli bir dönemin başladığının işâretleri."

Tertiplenen şiir festivalleri, bir ayın şiir ayı olarak ilân edilmesi, şiir okuma programları bunu gösteriyor. Sâdece New York'ta geçen yıl boyunca 150 tâne şiir okuma günü tertiplendi. Bu programlara "şiir resitali" demek yanlış olmasa gerek. Maya Angelou "Şiir insan sesiyle yazılmış müziktir." demiyor mu? Şiirin halka açılması kabul edilen bu resitallere çok önem veriliyor. Nijeryalı romancı Chinua Achebe "Edebî eserlerin üç unsuru vardır." der. "Kelimelerin kendisi, kelimeleri bir araya getiren insan ve dinleyici." Walt Whitman'a göre "İyi şâirlere sâhip olmak için iyi dinleyicilere sâhip olmak gerekir." Bu görüşleri değerlendiren dernekler, üniversiteler, büyük kitapçılar şiir okuma programları tertipleyerek halkı şiire yaklaşıyorlar. Tabii, her devirde, şâirin öldüğünü duyunca "İnşaallah oğlu işini devam ettirir." temennisinde bulunanlar olacaktır.

Robert Hass hâli hazırda ABD'nin "Poet Laureate"i. Ünvan Kongre Kütüphanesi tarafından, ülkenin tanınmış bir şâirine iki yıllığına verilir. Poet Laureate olan kişi Kongre Kütüphanesi'nin şiir ve edebî konulardaki danışmanıdır. Vazîfe yaptığı süre zarfında Kütüphane'nin edebî faaliyetlerini düzenler, yönetir, yıllık 35 bin dolar maaş alır. ABD'nde şâirler için son derece şerefli bir makam.

Terim aslında İngiltere'den geliyor. Poet Laureate, İngiltere'de Saray tarafında tâyin edilen ve ömür boyu bu mevkîde kalan şâirin ünvânı. Vazîfesi millî törenler ve kraliyet âilesinin önemli kutlamaları için şiirler

yazmak. Kısacası İngiltere'de poet laureate'ler saray şâiri. ABD'ndekilere ise "devlet şâiri" diyebiliriz. Ünvan ABD'nde 1986'da verilmeye başlandı. Robert Hass sekizinci Poet Laureate. Daha önce de, 1936'dan beri, Kongre kütüphanesi'nin, "şiir danışmanı" adı altında bir yıllığına görevlendirdiği bir şâir bulunuyordu.

Evet, yaygın kanaate göre; Amerikalılara son okuduğu şiiri yâhut en sevdiği şâiri sorarsanız, televizyon ile dolu kafalarını kaşıyıp düşünürler. Robert Hass da bu gerçeği kabul ediyor, fakat inançlı: "Şiirin geri geldiğine, özellikle gençler arasında yeniden can bulduğuna dâir deliller var." diyor. "Eğlence kulüpleri yerini şiir kahvelerine bırakıyor. İnternet 100 şiir dergisinin adını vererek övünüyor." Hass'a göre bir sonraki nesil şiir karşısında daha uyanık olacak. Gerçi aynı zamanda cehâletin memleket çapında münevverliği aşındırmasından da korkuyor. Okullardaki eğitimin yetersizliğinden dertli. Pek çok eyâlette, meselâ sekizinci sınıf öğrencilerinin ancak yarısının sekizinci sınıf seviyesinde okuyabildiklerini hatırlatıp "Biz böyle mi olmalıydık?" diye yakınıyor. "Burası, okuryazarlık demokrasinin temeli olmuş, klâsiklerini meydana getirmiş, hem de bunları sâdece üst tabaka arasında değil, halk kitlelerine yaymış bir ülke. Seçmenlerimiz münevver olmazsa slogan ve ses kırıntılarıyla yaşamak zorunda kalır, basmakalıp lâflara hapsoluruz."

Televizyonun tanınmış yapımcılarından Bill Moyers'e göre: "Demokrasinin şâirlere ihtiyâcı vardır. Birbirinden farklı sesler çıkaran şâirlere."

İnsanın şiire ihtiyâcını Hass'ın bir cümlesinde buluyoruz: "Şiirin en iyi tarafı seni bir dakika içinde rahatlatmasıdır. Seni sâkinleştirip başka bir diyâra alıp götürmesi..."

Doğru... Ve her şiir bizi başka bir yere götürür. "*Kalamuş*" ile Boğaziçi'nin mehtaplı bir gecesine çıkarız, "*İstanbul'u Dinliyorum*" ile İstanbul sokaklarını arşınlarız, "*Zindan'dan Mehmet'e Mektup*"u okurken demir parmaklıklar arkasına düşeriz, "*Malazgirt Destanı*"nı okurken kılıç şakırtıları, nal sesleri ile dolu savaş meydanına dalarız, "*Çanak kale Şehitlerine*" baktığımızda barut kokulu Seddülbahir, Kilitbahir yamaçlarına uzanırız, "*Kızılırmak Kıyıları*" ile Anadolu'nun bağrına atılırız, "*Yemen Türküsü*" ile çölün ortasında kavruluruz.

Bâzen şiirin güzelliği ne kadar zâlimdir?!

Şiir bizi alıp başka bir diyâra götürüyor... Doğru, fakat gönlünüzün başını alıp alıp gitmesi için şiir şart değil. Nisan da bunu pekalâ beceriyor. Nisan ile şiir demek ki bu taşıyıcılıkta birleşiyorlar. Nisan'ın şiir ayı

seçilmesinin sebebi bu olsa gerek. Akademi'ye bir not yazıp sordum. Gelen faks cevabında aynen şöyle yazıyordu: "Önce Eylül'ü düşünmüştük. Fakat okullarda da bir takım programlar yapılacağı için, ders yılı başlar başlamaz şiir ayına girmek doğru ve kolay olmayacaktı.

Sonra baktık; Şubat Afrikalı-Amerikalılar Ayı, Mart Kadınların Târihi Ayı, Haziran Homoseksüeller Ayı... Derken boş olarak Nisan göründü gözümüze."

Hiç de şâirâne bir sebep değil. Amerikan Şâirler Akademisi'nden "Çünkü Nisan..." diye başlayan bir cevap beklerdim. "Güller, bülbüller, sevdâlar..." ile devam eden bir cevap. En iyisi ben kendi bulduğum sebep içinde düşünmeye devam edeyim.

Bahçemdeki leylaklar, lâleler açtı. Güllerin tomurcukları kabardı. Otoyolların kenarlarındaki çimenli bayırlar papatyalarla halı gibi kaplandı. Saatli Maarif Takvimi'nin 3 Nisan sayfasında "Bereketli yağmurlar... Çiçeklerin açma ve bülbüllerin ötme zamânı" diyor.

Bir de ılık bir rüzgâr eser bu mevsim... Çiçek kokularını taşıyor. Her Nisan'da bu kokular, bu ılık rüzgâr bana ortaokul ve lise yıllarımı hatırlatır. Balıkesir Lisesi'ne giden yolu tırmadığımız günleri... Manav tezgâhlarından turfanda sebze ve meyvelerin kokusu yayılmaya başlamıştır. El arabalı satıcılar kâğıt külâhlarda çağla badem, can eriği satarlar. Pastahânelerin en cesuru dondurma imalâtına başlar. Ağır paltolar, eldivenlerden, karda düşüp kaymak korkusundan kurtulduğumuz için vücûdumuz hafiflemiştir. Belki yaz tatilinin ucu ufukta görüldüğü için, belki de sâdece Nisan'ın ruhlarımız üzerinde gösterdiği kerâmet ile yolu daha kolay tırmanırız. Kimyacı Meral Hanım "Günaydınlar çocuklar" diye şakıyarak sınıfa girer. Öğleden sonraki derslerde bir pencere açılır. Edebiyatçı Nusret Bey aruz veznini öğretmeye başlar, tahtaya bir beyit yazar:

*Senden bilirim, yok bana bir fâide ey gül!
Gül yağını eller sürünür, çatlasa bülbül.*

Turfanda zevki ortadan kalktı. Yıl oniki ay, her ne isterseniz manav tezgâhlarında hazır, dondurma deseniz öyle... Bu memlekette çağla, badem ile can eriği ise hiç yok. Yokuş da yok!

Nedense her Nisan beni ortaokul-lise yıllarıma götürür.

T.S. Eliot haklı mı dersiniz?

GÖRDÜKLERİM-DUYDUKLARIM-OKUDUKLARIM

Kemâl Y. AREN

BAŞKAN CLİNTON'u DİNLEYİNİZ!..(*)

"Başkan Clinton 4 Şubat Salı günü Kongre'nin ortak oturumunda İngilizce 'State of the Union' diye adlandırılan, 'Birliğin durumu' diye Türkçeye çevrilen uzun bir konuşma yaptı. Bu konuşmada, geçen elli yılda dünya liderliği yapan ABD'nin, gelecek elli yılda liderlik durumunu koruyabilmesinin 'eğitim kalitesinin yükseltilmesine, eğitimin gelişen ekonominin ve teknolojinin gereklerine uyum göstermesine bağlı olduğunu' söyledi. ABD'nin uzun dönemli eğitim stratejisini açıkladı.

"Bütçeyi denkleştirme ilkesine rağmen bu yıl Federal Bütçe'den eğitime 51 milyar dolar ayrılacağını, söyledi.

"Clinton için öncelik 'daha iyi eğitim' "

"Clinton'un bu konuşması bizim medyada ilgi görmedi. Konuşmanın üçte birini oluşturan ve Clinton'un 21. yüzyılda ABD'nin liderliği için 'olmazsa olmaz' diye ortaya koyduğu 10 hedefi özetleyeceğim.

"Clinton ikinci 4 yıllık başkanlık döneminde, ABD'yi dünyada en iyi eğitim veren ülke haline getirmek için yapacaklarını şöyle sıralıyor:

1) Ülke için genel bir eğitim düzeyi belirleniyor. Bu düzeyi yakalamak ve çizgiyi korumak için, her yıl 4. sınıf öğrencileri okuma-yazma, 8. sınıf öğrencileri ma-

(*) GÜNGÖR ORAS, "Clinton'un Programı", 7 Şubat 1997, Yeni Yüzyıl Gazetesi.

tematikten 'standart bir test'e tâbi tutulacak. Bu testlerle ülkenin her köşesinde bulunan her okuldan öğrencilerin aynı çizgide olması sağlanacak. Ölçüyü tutturamayan hiçbir öğrenci bir sonraki okula devam edemeyecek.

2) Öğrenci ve eğitim düzeyini yukarı çekmek için öğretmenler eğitilecek. Yeteneksizler işten çıkarılacak.

3) ABD'de 8 yaşına gelmiş çocukların yüzde kırkının okuma-yazma bilmediği belirlenmiş. Bunun için ülke çapında gönüllü eğitim seferberliği başlatılıyor.

4) Bilim ve teknolojinin imkânlarından yararlanılarak eğitime çocuk doğar doğmaz başlanması esas alınıyor. 2002 yılından önce 1 milyon öğrenciye okul öncesi eğitim sağlanacak.

5) Her eyalet kendi bölgesinde yaşayan ailelerin çocuklarına en uygun okulların belirlenmesinde yardımcı olacak. Eyalet okulları rekabete itilerek kalite yarışı başlatılacak.

Üstün yetenekliler için farklı eğitim programları uygulayacak okulların açılması teşvik olunacak. 21. yüzyıla ABD bu tip 3 bin okulla girecek.

"Okullar çocuklara 'İNSAN OLMAYI' öğretecek.

6) Okullarda sadece ders verilmeyecek, 'İNSAN' yetiştirilecek.. Okullar çocukların 'iyi vatandaş' olarak yetiştirilmesi, kanuna, topluma, çevreye saygılı, toplumsal sorunlara duyarlı olması için özel programlar hazırlayacak **Disipline uymayanlar mutlaka sınıftan çıkarılacak.** Okullara silah ve uyuşturucu girmeyecek.

7) Artan öğrenci sayısı karşısında, okulların daha iyi imkânlarla kavuşması için mahallî idarelerin 4 yıllık dönemde 20 milyon dolar yatırım yapmalarını sağlamak için Federal Bütçeden 5 milyar dolarlık katkıda bulunulacak.

8) Hedef her gence en az 13 veya 14 yıllık eğitim imkânı verilmesi ve bunun üzerine en az 2 yıllık yüksek okul eğitimi. 21. yüzyılda isteyen her Amerikalının üni-

versiteye devam edebilmesi için vergi muafiyetlerine dayalı düzenlemeler yapılıyor.

9) Madem ki 21. yüzyıl bilim ve bilgi çağı olacak, o halde yaşları ne olursa olsun her Amerikan vatandaşı-na mesleğini ve yeteneklerini geliştirme şansı verecek özel eğitim programları düzenlenecek.

10) Bilgi çağını okullara taşımak amacıyla 2000 yılına kadar her sınıf mutlaka internete bağlanacak. Böylece en küçük yerleşim birimindeki en küçük okulun sınıfında okuyanlar ile en büyük ve gelişmiş okulun öğrencileri aynı bilgiye, aynı zamanda ulaşma şansına sahip olacaklar.

"Clinton diyor ki, 'Bunlar bir başkanın, bir partinin özel programı değil. Tüm Amerika'nın eğitim programı.' Amerika ancak üstün eğitim görmüş insanlarla 21. yüzyılda liderliğini sürdürebilir.

"Biz gideriz tersine!.."

"ABD'de bunlar olurken, bizde olanlar içler acısı... Biz eğitimde kaliteyi düşürmek için ne gerekiyorsa, okullarda disiplini yok etmek için ne gerekiyorsa yapıyoruz."

"Sınıf geçmek, okul bitirmek, bir başka okula girmek bir formaliteden ibaret. Diplomaya dönük bir eğitim sistemi, giderek dejenere ediliyor. Okullarda belli bir standart yok. Üstün yeteneklilere farklı eğitim şansı yok. **İşin en kötü yanı bu olan biteni kimsenin fark ettiği yok.**"

Evet aziz okuyucularım, bugünlerde ikinci baskısı yapılan "ANNE-LER UYANIN" adlı kitabımda -ki, 1. baskısı 1991'de yapılmıştı.- Başkan Clinton'un bu on maddelik programını hemen hemen aynı ifâdelerle işlemiş, iştimize açık kulaklara, anlamaya müsâit idrâklere seslenmiştim.

Aklın yolu bir!..

Başkan Clinton ABD için söylüyor.

Ben kendi milletim için söyledim.

O, "21. yüzyılda dünyâ lideri olacaksak!" diyor.

Ben, 21. yüzyıl bir Türk asrı olacaksa..." diyorum. Zîra benim Ho-

cam, "TÜRK MİLLETİNİN HİÇBİR DEVİRDE MAARİFTEN DAHA MÜHİM BİR MES'ELESİ OLMAMIŞTIR!.." derdi.

Başkan Clinton da "Amerika ancak üstün eğitim görmüş insanlarla 21. yüzyılda liderliğini sürdürebilir." diyor.

Ve diyorum ki:

Ey milletim!... Hâlâ ne diye OY'da, oynastasın?

El'lerin dünyâyı fethettiği savaştasın?

Silkin artık!.. Davran artık!.. "Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk" atağa kalk artık... Kalk artık, kalk, kalk... "Ey millet-i merhûme" kalk artık!....

Altın Çini

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA-TÜRKİYE

Sebilerenler Cad. Karamalıgil Apt.

Zemin Kat No: 36 Kütahya

Tel: (274) 216 24 12 - 216 35 60

NE OLUR NE OLMAZ ŞEMSIYENİZİ YANINIZA ALIN...

Türkiye'nin sigorta konusundaki
en büyük beklentisinin yegane
cevabı: **UNIVERSAL ŞEMSIYE**
SİGORTASI. İşyeri ve aileye yakın
tüm riskleri gözeterek
çok kapsamlı iki ürün hazırladık:
"Aile Şemsiye" ve "İşyeri Şemsiye"
Sigortası Poliçeleri. Tek poliçenin
zamana, enflasyona ve

bürokrasiye karşı avantajları,
tek kalemde.

Şemsiyeniz bizde.

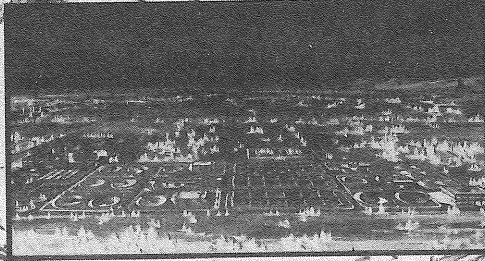

 **UNIVERSAL
SİGORTA**

ÇEVRE TEKNOLOJİSİNDE

25 yıl

güvenilir,
teknik bilgi,
kalite

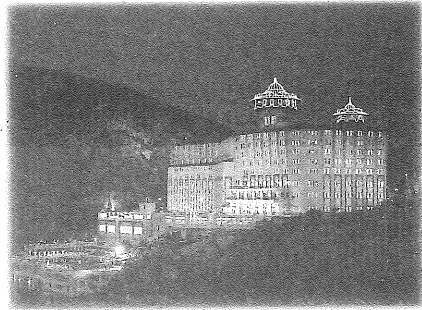
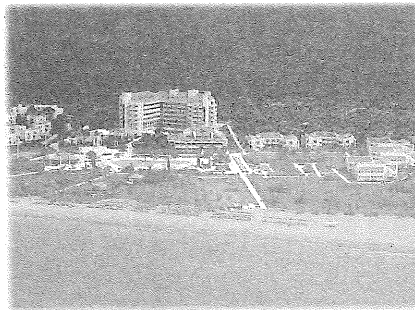
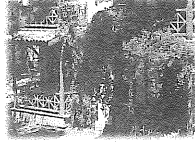
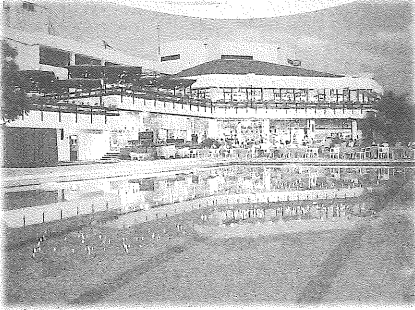
TEKSER

İNŞAAT SANAYİ ve TİCARET A.Ş.

Kare Sahipleri Cad. 12 Zincirlikuyu 80400 İSTANBUL

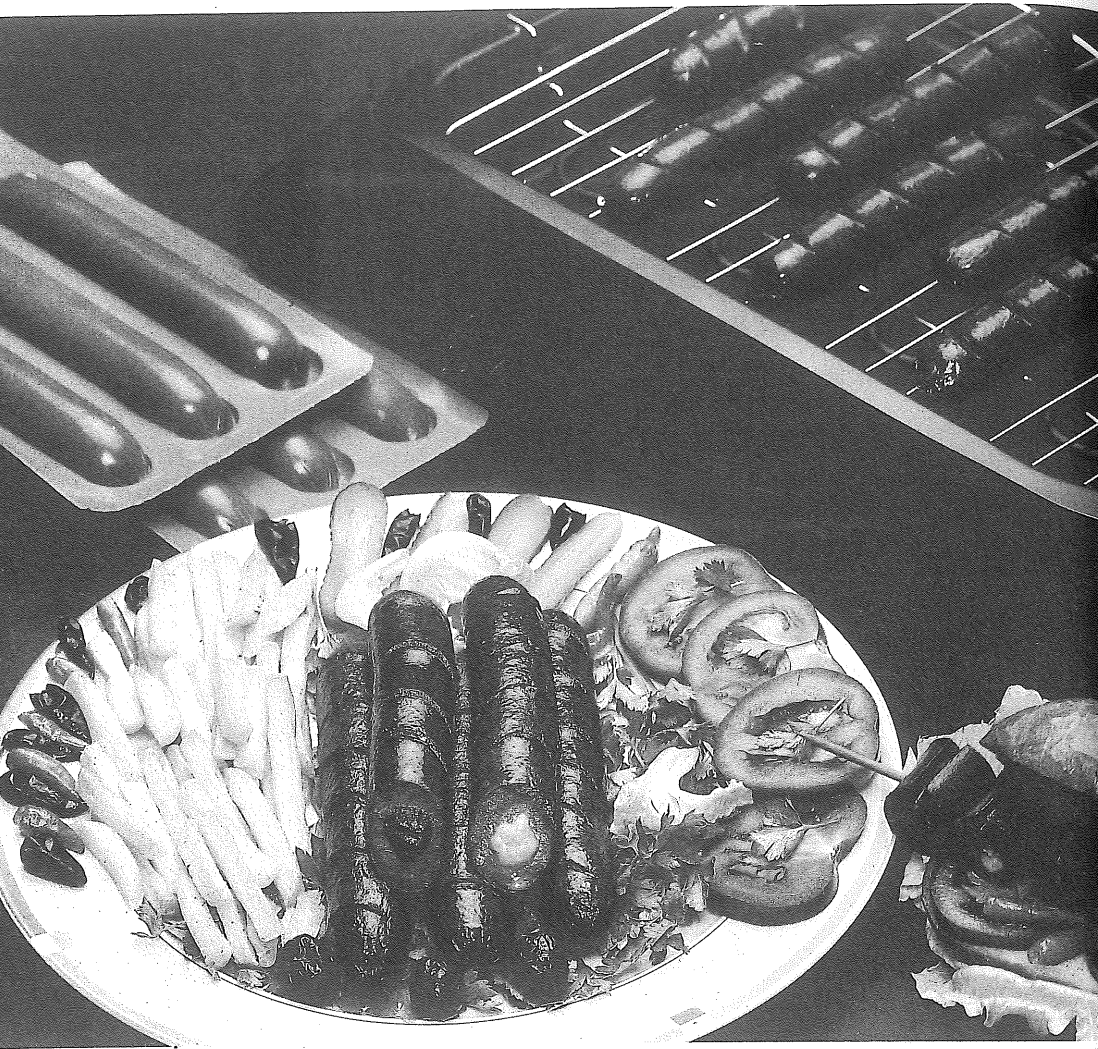
TEL: (1) 276 33 40 10 (4) 273 20 44 273 26 78 FAKS: (1) 242 34 25 Tlx: 26465 tks tr

*"Just dream...
It will come true!.."*

Side • Sorgun • Belek • Kuşadası

TURTLE
Hotels & Resorts

Beşler'den yepyeni bir sosıs... Beşler Karnaval

Beşler damak zevkinize yepyeni bir
lezzet armağan ediyor: Karnaval...

Türkiye'de ilk kez çift dolum tekniğiyle
hazırlanan iki ayrı lezzet; Özel Soslu
ve Kaşarpeyniri katkılı sosisler.

"Yenince Beşler yenir."

en temizim, tertemizim,

Yarınıyım ülkemizin...

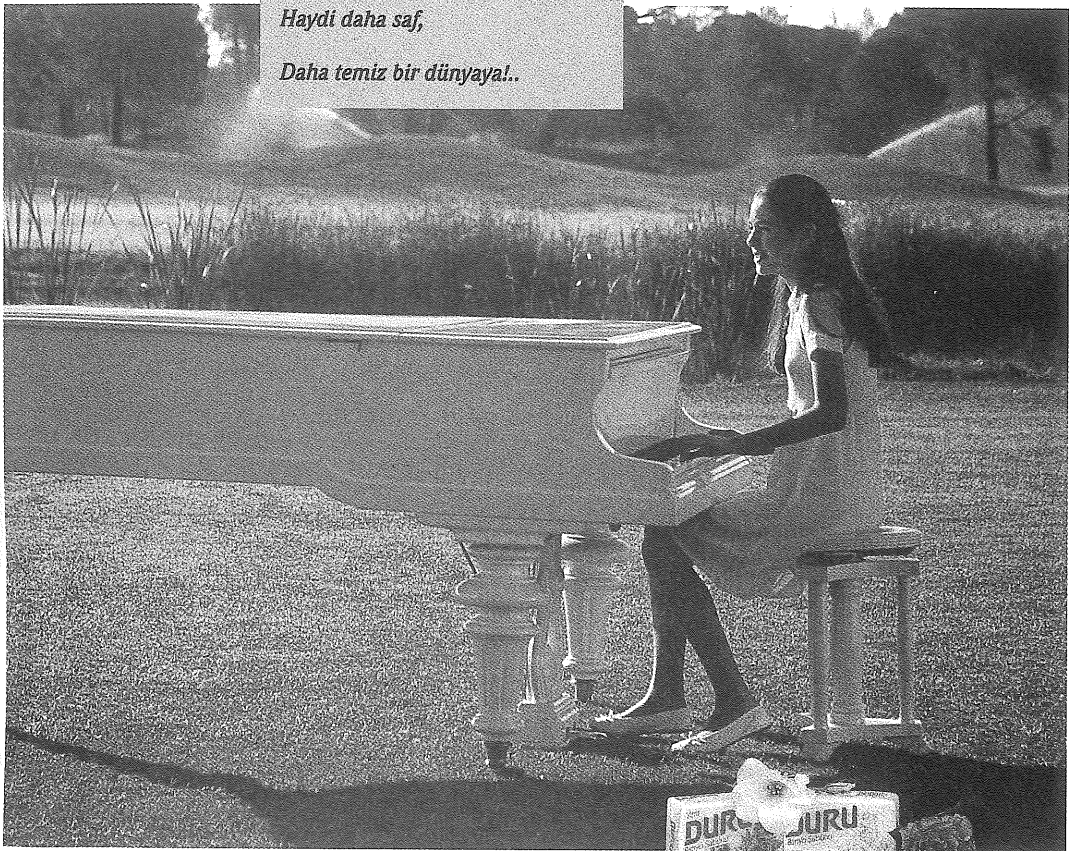
Yaşanması günler için

Bana temiz bir dünya verin!

Bir Duru, bir Duru, bir Duru daha...

Haydi daha saf,

Daha temiz bir dünyaya!..

*Duru! Daha saf, daha temiz,
daha doğal bir dünya.*

